

БІБЛІОТЕКА ТОВ.
„ПРОСЬВІТА"
У ЛЬВОВІ

ČASOVI

KNJIŽEVNE ZABAVE.

SPISAO JIH I NA SVIET IZDAO

VELIMIR GAJ.

ZAGREB.

TISAK NARODNE TISKARNICE.

1872.

Književan oglas.

Danas je na povez knjigoveži predana, netom izpod tiska izašla, jedanaest tabaka u osmini velika, — dakle veća, nego što je u mojem pozivu bilo obrečeno, — na pet poglavitih razdjela zabavno-poučnih spisa razdieljena knjiga pod imenom:

te ... oj zasad
os...

... „Lire"
bi... inim:
... **izrie-**
ko... *vne za-*
ba... "...
Pr... atraju
za ... izvole
ja... e.
... deset
upisanih iztisaka pridajuć jedanaesti bezplatno.

U Zagrebu 16. ožujka 1872.

Pisac-izdatelj.

ČASOVI

KNJIŽEVNE ZABAVE.

SPISAO JIH I NA SVIET IZDAO

VELIMIR GAJ.

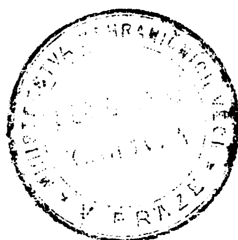

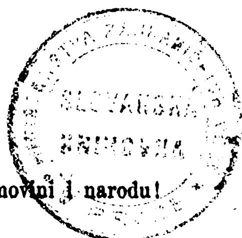
ZAGREB.

TISAK NARODNE TISKARNICE.

1872.

DA SE ČITA!

Sve domovini i narodu!

Ovaj svezak eto **sedmi** od izdanja ,književne zabave hrvatskosrbske', ili: ,za hrvatski i srbski narod' bi do tri puta predbrojnim pozivom **lani** obznanjen, prvom kano prilog „Liri" II., koju sam 1. travnja počeo razašiljati, drugom napose 15. srpnja, pošto sam opazio, da mi predjašnji nije urodio, premda je rok tada oglašenu predbrajanju bio na izmaku!

Čudo je; ali je živa istina, da se naš sviet u ono doba počinjao pomanje brinuti za narodnu knjigu, nego što se tada za nju brinuo i starao, kad ga je siledžija gvozdenom nogom gazio. U ono doba kano njekakvo odapeće bješe obuzelo rodoljubive duhove, koji su omlitavili. A osim toga se nar. knjiga, moja briga, pored golemih izbornih boraba i pobjeda poče malo cieniti.

Zato nanovo s novom uslovicom svojom: ,Prosvjetom k slobodi!' na predbrojbu oglasih poziv, koji ovako glasi uzduž:

„U ovom će svezku ,književne zabave' čitatelj medju inim naći novu izvor-pripoviedku pod nadpisom: ,**Ljudmila**' i ,**Pogled po slavenskom svietu**', knjigopisne priloge svih jezika slavenskih, pa i gdjekojih inostranih, k meni prispjelih djela, koja se ikako tiču slavenstva. — Spis **prvi** potajnim ključićem pouzdano i ugodno uvodi čitatelja u mirne i nemirne, čudne i poćudne perivoje, u kojih su gdje divlje, gdje pitome ružice golubinje naravi tek napupile, a **drugi** odkriva i letimice pokazuje uman i književan obraz slavenskoga svieta i pokreta 1870. i od česti ove godine. — Obadva su spisa po osnovi udešena kano dva krila, na kojih će ,književna zabava' časovito uznositi čitatelja na visinu ugodne pouke, koje našemu narodu zaista treba. — Ele, kad bez narodnje pomoći nikako nemogu, da na sviet izdam ovo djelo svoje, o kojem nežalim svega, neumorna truda,

da iole privriedim prezanemarenoj narodnoj književnosti, na predbrojbu svesrdno pozivam sav mili narod, da mi podpomogne i ovo izdanje, napose svakoga rodoljubca, da svaki, komu ovaj poziv dodje do ruke, u okolini znanaca i prijatelja svojih učini ljubav knjizi naroda svoga, te skupi onoliko predbrojnika, koliko jih može, makar jih bio i najmanji broj! Da bog naspori! — Ovaj će svezak VII. ‚književne zabave' —, koji nije svezan s predjašnjimi, te ga predbrojniku valja smatrati kano daljni godišnjak časopisa, ili almanaka, — iznositi preko 10 tiskanih tabaka na osmini. — — Imenik će p. n. gg. predbrojnika i skupitelja na kraju izdanja biti tiskan, ako jih se priličan broj za vremena (do svršetka rujna) meni najavi. — Uvjeren sam, da će svi prijatelji narodnoga jezika, ljubitelji naše književnosti, koji ju goje plemenitim rodoljubljem svojim, pa i čuveni narodni dobrotvori književna rada i napredka po mogućstvu usrdno poduprieti ovo moje rodoljubivo pregnuće na razvoj i usavršenje doskora nevezanim slogom u nas negajene narodno-moderne knjige. — U ovom uvjerenju liepo molim slavna uredništva hrvatskih i srbskih, pa i ostalih novina slavenskih, da što prije izvole priobćiti i poštovanim čitateljem svojim preporučiti ovaj moj poziv na korist netom nikloj našoj narodno-novovjekoj književnosti, nazivajuć jim: Prosvjetom k slobodi! — Ljeti god. 1871."

Pjesmovitu je našemu narodu u sadašnje vrieme čitanje potrebnije nevezanim, nego vezanim slogom, to jest: naš narod treba više ‚proze', nego ‚pojezije', kojom i onako obiluje. Krajnje je vrieme dakle, da se ovoj potrebi doskakuje po mogućstvu. A to je glavan uzrok pomenutu pozivu. To dovoljno i obrabruje pisca, da se bez odmora bori s mnogostrukimi zaprekami, koje se kod nas još jednako gomilaju pri svakom književnu podhvatu.

Ali, da inokosna borba njekih pojedinaca za književan napredak i razvitak nebude zaludnja, treba joj više narodnje učesti, življe ljubavi k narodnoj knjizi, obilnije podpore, nego što naša knjiga uživa.

O napadanju i pletkah, na primjer rakovičkih zlosretnjika, ovdje neću da pišem ništa. De mortuis nil nisi bene. ‚Bog jim daj duši lako!' —

Do tri puta bog pomaže. Na ovo ime sve spreme i pripreme bjehu nategnute i pokrenute; ali dotada

uzalud! Svemu pozivanju željkovana, živahna odziva nebi. A opet živo željah, da mi knjiga, koja mi je podavno zadavala neizkazane muke i brige, kako mu drago, čas prije ugleda svieta, pa, kud puklo, da puklo!

I tako je najposlije 18. prosinca obznanjen ‚nov poziv gg. predbrojnikom i skupiteljem':

„Koje lasno dokučljive smetnje mladoj našoj književnosti, koje želja, da dotjeram knjigopisni dio djela do svršetka godine, bijaše uzrok, što sam tek prije malo vremena mogo tisku predati obznanjeno djelo. — Budući pak da su s tiskom troškovi skopčani, još jednom preliepo molim gg. predbrojnike i skupitelje, da mi pošalju predplatu, ili predbrojbu, koja se do izdanja knjige produžuje. — Knjiga će jamačno * mjeseca veljače nastup nove godine izpod tiska ugledati svieta. — Obznanjen će sadržaj nizom novih pjesama: „Gloginje“ i nevezanim slogom biti još umnožen. A predbrojbena ciena ostaje ista. — Napose upravljam nov poziv onim rodoljubcem, koji su odprije primili moj poziv, pak usrdno možda i već pokupili njekolika predbrojnika, da mi prvom poštom pošalju čestita imena njihova, dovikujuć jim kiticu znane pjesme-budnice:

„Dusi, koji rod svoj ljube,
Netrebaju da se snube
K domorodnoj zabavi.“

Nenadajuć se, da će se igda po mojoj smrti moji prarukopisi za skupe novce prodavati, derem jih i bacam plamenu, pošto sam jih prepisao slagaru. U tiskarnici je svaki moj rukopis moj priepis, što ga više puta popravljam. Pače je svaka moja obznana prepisana. Istina, moji su prarukopisi meni puni poučenja, puni istoznačnih rieči, koje su i perom i olovkom prekrštene, izbrisane, ostrugane i opet napisane. Rieči su i izreke premještene i dodane. S toga su cedulje priliepljene k prarukopisom. Ali ja uništavam te prarukopise po staroj

* Izdanju bješe još naspio i prkos gg. knjigotiskara, koji su u složnoj uzbuni, da jim se plata povisi, zakratili rad od 15. do 22. sieč., za koje sam vrieme dosta žalio, što kano knjigopisac nisam i pitomac bradatoga Kutnogorskoga, te bih nesamo spisao, popravio, pregledao i na sviet izdao, nego i složio knjigu svoju!

navadi, po kojoj sam se njimi stidio od potonjega čitatelja, dajbudi, da mi nezapremaju odviše mjesta prepisanim rukopisom na polici!

Ali, kano da me je munja iz vedra neba šinula, upropastih se, kad sam ujutru 23. prosinca razumio, da je moj slagar izgubio dvanaest strana najzanimljivijega i najpomnjivije izradjena diela od ‚spomena Liudmilinih', naime od L., redak 2.: „nemogaše" do LXIV., r. 5.: „bijaše".

Sva bajka i potraga za izgubljenim rukopisom bijaše zaludnja. Koliko li se kajah, što nisam pohranio prarukopisa! Srećom sačuvah njekolike bilježke. Odmah uzeh po treći put sastavljati ovaj dio, koji, bojim se, neće onako podpuno biti izradjen, kano što je prvom bio. Napregav se u pameti, jedva jedvice svezah prekinut rukopis i predadoh ga slagaru, koji ga je evo složio! U to mi njetko prišapta, da je zacielo nječija rukapakostnica iz stolnice slagareve ukrala onaj rukopis, ‚da mi pokvari čitavo, gotovo trogodišnje, mučno djelo, ili može biti, da mi je ičija ljubopitnost uzrokovala to očajanje!'

Bilo, kako mu drago, jednako mi se u glavi vrti, kano crv, te bih udielio znamenitu nalježbu onomu, koji bi mi u trag ušo, kako je iz tiskarnice nestalo moga rukopisa, ako sam ga već njekako i skrpio! Ali to još jednako ostaje zagonetka, zagonetka, koja me nemalo zabunjuje i pečali.

Na završku da rečem koju o svoj knjizi!

Tko razkroji ovu knjigu, neće se književnu savršenstvu zadiviti — ovakva se djela kod nas još netvore; — ali će u svakom slovu naći traga, kako pisac i sadržajem i oblikom teži na savršenstvo.

Kad me pitaš, čitatelju, pravo da ti kažem za sve jade i neizpunjene nade, opletene oko izdavanja ove knjige, — po latinski: Infandum, regina, jubes, renovare dolorem! O tom bih na sviet izdao čitavo spisano jadovno, nesveto pismo staroga i novoga zavjeta o

smilju i bosilju hrvatskoga književnika, potom o književničkoj ljubavi i uzajamnosti, ili neljubavi i neuzajamnosti, s koje uzprkos svemu pozivanju uoru nebi dovoljna odziva; ali nemoj ovdje iskati, da povredjujem stare naše rane! Daleko odavle bilo! —

‚Nečitam hrv. knjige!' Ima dosta hrv. odličnika, koji odbijaju nudioca hrv. knjige ovom prekorečicom, koja znači: ‚Nedam njekoliko novčića na hrv. književnost', — premda bere dosta novčina od hrvatskoga naroda.

Na kraju ovoga predgovora obraćam prijatan pozor na pogrješke i poprave, koje su na svršetku knjige, u popravniku, poobilno pobrojene; ali jamačno sve još nisu izcrpene. Jer, dotjerujući se napredkom, sami nailazimo na nove pogrješke — na književnu jeziku.

U Zagrebu, o Kazimirevu dne, god. 1872.

Velimir Gaj.

Prosvjetom k slobodi!

I.

LJUDMILA.

SPOMENI.

PREDPOMENAK.

God. 1870. dne 29. siečnja, zapev jedna za drugu, mala kazaljka na mojoj uri slomi veliku, koja pokazuje časove. A to je nesgoda poput onih nesgoda i sgoda, koje upravo čitam u dnevniku mlade djevojke, pokojne Ljudmile.

Ovaj rukopis njezin, na tudju jeziku pisan, bješe izložen i ostavljen, kano nahod Simeun pod obalom. Pomilovah ga i pohranih, da se mnogo sitno zrno biserovo iž njega neizgubi Po njem se mogoh doviti djevovanju i ćudi plemenite, dušom liepe djevojke, koja se sa životom i čistotom, mrtva, odgrlila.

Zaroniv u nježno mišljenje i čuvstvovanje njeno, narodu svomu povratih ovu biljku-tudjinku, niklu u domovinskom vrtu.

PRIPOMENAK

izdateljev.

Gdje su u ovom spisu zapisci bez godine i mjeseca ovako nadpisani: u ponedjeljak dne 11., u utorak dne 12., u sriedu dne 30. i t. d., poizostavljah neizviestne ove datke. Pa, počem to svagdje malo nebiva, na sto petdeset i osam glava po večernjih zapiscih porazdielih i naznačih sve ove, davno minule dnevne spomene rimskimi brojevi, pod kojimi su ovako i njeka prigodna pisma upletena. To je učinjeno, da se spis bez prekida i smetnje može čitati, premda još jednako čitateljci valja puniti puno praznine u njem

i u misli preskakati mnogo pukotina, koje se na uštrb samotvornosti ipak nisu smjele izcieliti.

Čitavo izvor-djelo, na četiri nejednaka razgodja po godinah razgodjeno, nipošto nevri vragolijami, niti je puno znanih djavolastih, romanopisnih priključenja, ni dogadjaja; no zato nema ništa, tek ako neoskudieva usrdnimi sgodami, duševnimi opazkami i umiljatimi živimi opisi, premda nesvoji imena duševlovne i pjesničke umotvorine, da se njim kiti!

Mnogi će se zapisak tebi, mila čitateljko, na pogled prvi možda vidjeti ništav; ali nije od suviška, već je prieko potrebna čestica od cjelokupe mosajike, duševlovne i pjesničke slike!

Nepodpuni ovi zapisci neka pokazuju, da i naše sgodice djevovanja bez prepredenih pletaka romanskih, sasvim proste, obične, bezazlene, hrvatske, opet mogu biti onako zanimljive, kako su istinite!

Ljeti god. 1871.

I.

Jablanovac, 10. studenoga 1857., u utorak.

Jedva sam jednom dospjela, te sastavljam dnevnik, ako sam i možda mogla tomu naći vremena! Ali mi na sramotu valja priznati, da mi se to nikad nije osobito mililo. Sad hoću uobće da opišem žiće svoje.

Ja provedoh najnježniju mladost pokraj dragih roditelja, u kući djeda Stjepana u Dragostanu. Kako li mi umiljato zveči ime ovoga mjesta, gdje je moja mati osjećala ovoliku sreću!

Djed Stjepan, koga smo svi obožavali, bijaše čovjek, koji bi s nebrojenih dobrih svojstava i sa duha na glas bio izašo, da je u drugčije doba ugledao svieta, nego što je viek njegov bio.

Godine 18*9. ostavi zvanje, te podje na zagorsko imanje mojih roditelja, gdje je i naskoro izvjekovao. Dragostan dakle na svagda bješe opustio.

Ja dodjoh u učionicu na Rieku, gdje sam proživjela vrlo gorke tri godine dana. I one prodjoše, kano što sve.

Kad sam opet k roditeljem došla, opet mi pomoli lice moja zviezda, nada, za koju sam već mislila, e mi je mrkla do vieka.

Moj je otac rudarski urednik. Tri godine dana bijaše na postaji baš ugodnoj, u krajiškom trgu Poljanici. Sad je u Nehajgradske toplice premješten. Sa ovim se življenjem, koje ipak nije sasvim bez promjene, jednoliko, veoma slažem. Ljubim promjenu, kano što ju ljubi većina djevojaka, koje još nisu navršile, a hoće da broje šestnaest ljeta.

Laku noć! Zvono bije jedanaest.

II.

Večer je. Mati je u postelji, te čita. Ja sjedim za stolom, pa treba da napišem dogadjaje ovoga dana. Ele se danas baš ništa nije dogodilo! Vjetar ovako udara u staklo, na okna, te se pri svakom udaru prepadnem. Ja hoću u krevet vrlo zanimljivoj knjizi.

III.

Jutros me vesela vika male moje braće i sestara probudi. Snieg jim prvi uzrokova radost. Izskočih iz kreveta, da mu se prijatno nasmjehnem. Još djetetom, kad bi snieg prvi pao, od radosti poskakivah po sobi, baš kano mala luda.

Danas se sa većom pomnjom naličih, nego što biva. Sama se pitah: „jeli to na čast sniegu prvomu?‘ Po objedu dolje sadjoh niza stube, da razpravim kosu nebogoj staroj. Sjetno ju pogledah, te mišljah u sebi: ‚ele, ele, hoće li ona još jednom pozdraviti snježne oprašice!‘ Večer je, pa vjetar uji, kano što sinoć.

IV.

Sav dan radjah o haljinici za malena nećaka svoga. Kad bi ovaj poso dovršen, malo risah. A potom podjoh

k miloj staroj. Ovrših joj gdjekoje posaoce. Poslije š njom zanovietah do večeri. Dobro je, počivati nakon rada.

Okolina je bielim pokrivačem preobučena, što pak nimalo nežalosti mene. Zima je u sumornu odielu meni upravo toliko dragostna, koliko proljeće u cvatu svojem. Nisu poklade to, što inače pomiruje djevojke sa zimom; u mene je to sasvim drugo nješto. Ta zimus zacielo znadem, da neću ići ni na kakvu igranku! A opet u zime za me imade vrlo mnogo ugodbe.

Večer je tiha i mirna. Mati i mali već borave dubok san. A ja mislim, ‚sama sam samcata u kući budna.' Još bi mi nedavno ovo zapisivanje bilo baš dosadjivalo. Bijah u Beču, gdje bih svaki dan vidjela novo i doživjela mnogo. A opet nepisah dnevnika. Sama neznam, kako je to —; ali mi je to sad osobito i milo i drago... Kasno je, te hoću da legnem spavat.

V.

Večeras mi se nipošto nerači, mnogo pisati. Samo kažem, da je ovaj dan prošo, kano što jih ponajviše prolazi u mojem životu, tiho i bez ikakve čudne sgode.

VI.

Čitav dan kiša padaše. Kano što ljubim snieg, ovako mi je dažd neugodan. Š njim se prijateljim samo za vrućih dana ljetnih, kad razladjuje sve.

Prije podne prodje, dok sam razpremala, te se ličila. Poslije objeda baš pozadugo pisah. Potom se zabavljah, gledajuć sjenice, koje su na prozor nalietale, te kljuvale orahe, za se tu postavljene. Nebogih li životinjica! Eda jih si mogu izbaviti sve od gladi i smrti!

VII.

Danas imasmo svetčanik; jer je imendan našega strica, Čedomila. Prije pet godina dana licem na ovaj dan naustice njemu priniesmo želje svoje. Od ovoga vremena više nebijaše kod svojih.

Prije podne šuškah koješta po kuhinji. Poslije objeda mati i ja podjosmo k staroj. Zadugo boravljasmo

kod nje, govoreći o svačem i koječem. Gledasmo, da ju raztresemo, počem je, sirotica, s poležkivanja klonula duhom. Uveče se sa djetcom igrah, dok nisu poželjela u krevet. Potom čitah materi iz ‚Časova pobožnosti.‘ Govoraše se o ljubku mjesecu. Da, to je nebesno tielo, koje obožavam nada sve! Sunce je svakako ljepše i veličanstvenije; no ja volim blagost mjesečevu. Nesrećom bijeno nikad neće suncu povjeriti jada svojih, niti ga zamoliti za utjehu; ono će se k mjesecu obratiti, te će i zaista naći utjehe, ako pogleda u liepu svjetlost njegovu.

VIII.

Ipak sam baš nedotupavna; meni sasvim ništa na um nepada, što bih mogla pisati! Novosti se kod nas veoma riedko sbivaju; dogadjaji se nedese. Mašta mi nije mojina. S toga je dokučljivo, da ima dana, kad sam oskudna riečmi.

IX.

Sobe u nas bjehu veleljepno u red i sjaj stavljene. Čisto se radujem, što je ovaj dan minuo. No mi večer naknadi sve; e dobih pismo od jedne gospodje, koju nada sve ljubim i cienim. Ona mi nakiti ovako liepu, žalostivu oproštajnicu, te se nemogoh od suza odbraniti. Draga moja Stubarićko, koliko li sam ugodnih, nezaboravljenih časova provela u tvojem družtvu! Sad smo od one okoline valjada na svagda otišle. S toga se nenadam, da ću se smjeti zaradovati družtvu ove gospodje.

X.

Dan bijaše onako liep i vedar, kako tek u proljeću može biti.

XI.

Hoću samo nakratko da kažem (jer sam vrlo sanana), da je liep dan napolje nas odvuko. Podveče dočekasmo goste, g. Kazimira i druge. I njeki vitez „od žalostna lika“ pohodi nas u našoj samoći.

XII.

Vrieme bijaše onako ljubko, baš kano juče, te opet izadjosmo. Sav se dan zabavljah, šijuć, crtajuć, čitajuć i pišuć. Dio večeri provedoh kod stare, koja naočigledce oslabljuje i pati. Sad često govori o smrti svojoj, čega još prije njekolika mjeseca nigda nije pominjala. Ova gospodja u mojih očijuh više nema sasvim ništa dobra na ovom svietu. A opet joj je život neizkazano sladak; jer se bol natiskuje na obrazu njenu, kad pomene nješto, da će naskoro preminuti. O, bože, svemogući, zašto ovako razdieli to, te čovjek ima tek ovako kratko vrieme življenju? Ali na stranu, turovne te pomisli! Volim kazati, da mi sjutra očekujemo otca. Milan se raduje novoj odjeći, koju će otac sa sobom donieti, Davorko čizmam prvim, a Zorka lutci. Mi se, troje starije, naravno veselimo tek oskrbniku svomu.

XIII.

Juče nemah prosta trena, da u dnevnik bar upišem koji redak. Ujutru glasnik na konju dodje od gospodje pl. Vidovićke, koja nas je zamolila, da kod nje provedemo večer, kad se nećaka njezina, Mara, udaje. Moja mati, koja je svaki čas očekivala otca, pa niti nije prijateljica družtvu, nebi bila pošla na tu svetkovinu, da ja nisam očitovala žive želje. Dobra mati, koja je nam, djetci, već priniela ovoliko žrtava, i ovaj put učini. Ja se obmanjivah, da će to družtvo biti sasvim poćudno, što 'no rieč, po domaće; no budem grozno odvarana. Razočaranje bijaše obće. O 4. uri, ovako pismo obznani, treba da se nadjemo u crkvi. Mi — upravo tada tamo prispjesmo; no mladenci nišu. Crkvu nadjosmo zatvorenu, te od svatbe nema ni traga. Momak, koga je mati poslala k župniku, da pita, što je i kako je upravo, javi nam, da su se mladenci već prije podne vjenčali i kući odvezli. Sad na put krenusmo k stanu tobožnjih mladih sudjenika, muža i

žene. Kad smo vidjele, gdje smo dospjele tik do mete, srete nas na prtenih, kukavnih kolih zaručnica, koja od studeni malo se neukočila, sa sudjenikom, sa sestrom i prijateljicom svojom i sa svjedoci.

Sad nam se neda na ino, nego da uzmemo zaručnicu u pokrivena kola svoja i odvezemo ju k oltaru. Mati sad bijaše i djevojačka majka, počem neboga Mara niti nije imala nikoje gospodje, koja bi joj pristajala pri najvažnijem koraku života njezina.

Kad smo opet onamo došle, dašto bude noć. U družtvu bijahu prosti Svadljivići, mi i kućani. Donese se zardjala citara, u koju je njekakav stolar do zla boga kukavno udarao. Tu se tancaše, ako to — valja zvati tancanje. Potom predložih, nebi li bilo bolje, da se nječega igramo. Sve koliko družtvo prihvati to. Malo nisam zaboravila kazati, da je ovdje bila i gospodja Jelenska, koja se neliepo pošalila, obukav mužke haljine. Tu se sbivahu nepristojne stvari, koje se nedaju lasno pisati. Druga ura izbi, kad sam se u perje svoje uvukla... Otac bješe jošt sinoć došo. Danas nas opet ostavi... Još doduše nije kasno; ali njekakav gvozdoteg postojano popriteže moje vjedje.

XIV.

Vrieme bijaše neprijatno i mokroladno. Ja ostajah čitav dan u toploj sobi.

XV.

Poslije podne se u Sv. Martin odvezosmo, da pohodimo gospodju pl. Kazimirevicu. Mati se s poćudnom i vrlo ljubaznom ovom gospodjom upozna u kupalu. Pa, počem smo sad ovako blizu Sv. Martina, ona nemogaše, da neponovi ovoga poznanstva. Kad smo kući došle, doznasmo, da smo i mi imale polaznikâ, naime gospodju Jelensku i g. Obućića sa ženom i svašću.

XVI.

Veliko je djelo dovršeno. Koban je pokrivač jedva jednom danas dostigo podpunu veličinu.

XVII.

Ovaj dan bjeh veoma zabavljena; jer smo klali. A takvi prigodami nahodiš posla izobila. Da se oporavim, uveče pijah malko odviše korienjka. Da njetko zagleda u moj dnevnik, začudio bi se i ujedno nasmijao, kako je čeljadetu, koje ovako, što 'no rieč, nevezano i prostoreko živi, do toga stalo, da ga piše. Uzprkos se tomu svemu osjećam ovako — srećna, kako bi samo njekomu, koga preko mjere ljubim, mogla željeti to, sadašnji mir i zadovoljstvo ćudi; — nebih ga dala ni za kakvo bogatstvo, ni za kakvo gospodstvo, ni dostojanstvo!

XVIII.

Otac večeras više neće doći. Vrieme je pregrozno, ljuto. Kiša pada, kano iz kabla. A vjetar načinom svojim nečini manje zla.

Moje zabave obdan neučiniše nikakva izuzetka od ostalih; ele neprovedoh sumračja, kano što obično. Naime tada — stojim kod prozora, te gledam, kako se sve više i više pribira dana, pa mislim u sebi, ‚kano što svjetlost biela dana, da se neopaža, ide na manjak, ovako — iztiha, iztiha moja mladost gine.‘ Večeras pak sjedjah na divanu i baš gorko plakah. Zašto? E, ta tebi netreba znati to! Ja samo sasvim istinski rekoh, što sam večeras učinila.

XIX.

U podne otac dodje, te pripovjedi sila gradskih novosti, koje sam baš rada čuti; ali tek izdaleka. Gdjekoji znanci u Zagrebu, otac reče, pitahu za me, te se čudjahu, kako djevojka moje dobi u ovo doba godine može obstati u Jablanovcu. Sviet možebiti kaže: ‚Biedne Ljudmile! Ona je jamačno veoma očajala, što nije u gradu.‘ Ele sam ja naprotiv! Tada bih možda bila, da sam kod onih, koji me sažaljavaju. Neću ovim da kažem, da sam pomamna ljubiteljka Jablanovčeva. Ljeti hoću vrlo rado ovdje da preboravim pokoju ne-

djelju dana; no čitavu zimu, — hvala liepa! što 'no Davorko kaže. Tek od dva zla odabrah manje.

XX.

Moj otče, na nebu, kako zahvaljujem tebi, što je mjesec dana opet minuo! Ta već sam ovako rada biti u odredjenu mjestu! Prosti mi, bože, griehe, što vremenu želim krila!

XXI.

U utorak dne 1. prosinca.

Večer sine, pa i mine, večer —, kad je draga moja mati ovako umiljato i duhovito meni govorila. Poučavaše me o zemljah i narodih. Pa, počem sam joj se žalila, što sam slabo pamtilo, te što ću od svega toga, što mi je kazivala, žalibože tek upamtiti malo, tješaše me na način, kano što je to svojstvo samo u mile moje mamice. — Bog ju čuvaj od bolesti i briga i zadugo ju, zadugo uzdržavaj nam, siromašnoj djetci! Kad ona, — jedino milovanje, — više nebude kod nas boravila, onda će moja sreća, onda će sve proći.

Više nemogu, da pišem; glava me vrlo ljuto boli.

XXII.

Vrieme bijaše vrlo neprijatno. Magla nam davaše, jedva pokoji korak da vidimo izpred kuće. Poslije podne k nam gore uzadje baka, koja se opet malko pooporavila. Večeras mi još valja tetci pisati: s toga laku noć, dnevniče!

XXIII.

Djetca su upravo u postelju. Sad samo još iščekujem, dok se u sladak san nezavezu. Na to ću lagano poći k prozoru, te jim za obuću zataći nenadne darove.

Danas je Nikola, dan, komu se djetca svu godinu vesele. Mati sjedjaše na naslonjaču. A okolo nje mali stajahu plašljivih obraza; e su se bojali, nebi li današnji godovnjak mogò doći, te jih unieti u pako.

Ja se odšumah, neopažena, u drugu sobu, te posve prema namjeri obukoh rutav kožuh. A rukom pri-

hvatih njekakve verige, kojimi sam na strah i trepet čagrtala.

XXIV.

Vrlo sam vesela, što sam opet dobila narukvicu, koju sam izgubila. Preko mjere mi je draga; jer je spomen od milovane moje majke, koja ju je meni prije dvie godine dana dala na badnju večer.

XXV.

Ujutru, kano što obično, u poćudan red stavih sobe. Pa, kad je moje oblačenje podpuno bilo dovršeno, te još bacih zadovoljan pogled na obći red, ugodno sjedoh na divan, te uzeh čitati „Soll & Haben“, knjigu, koja me preko načina zanima. Tek njekoliko časova što sam se ovako zabavljala, kad čujem njekoga, gdje pokuca, pak otac s Miloradom bahnu u sobu. Moje veselje bijaše gromoradno. Milorad dakle treba da mi pripovieda sav dan od svieta u Zagrebu.

XXVI.

Prije podne odpisivah njeka pisma. A ostatak dana probavljah vrieme, radeć i naklapajuć.

XXVII.

U subotu dne 12. pros.

Baka mi danas reče, neka miesim božićni krušac-kolednik. Ovaj me poso veoma veseli; jer me opominje božića, koji kuca na vratima, i božićnih blagdana, koji su mi odnjegda i najvažniji i najsvetiji.

Badnja večer preko mjere dira u moje srdce. Čitava je soba već ovako pripremljena, te i nehotice navija dušu na pobožnost. Nasred izbe nakićeno drvce božje, koje množina svjećica obasjava. Onda mile, usrdne jaslice — po srbski: vertep —, pred kojimi mi, braća i sestre, pjevamo popievke, na to namienjene. No ja zastranih s puta svoga! . . . Poslije podne podjoh sa Zorom u Jesenje, gdje sam se kod gdje. Rušičke bavila do sutona.

XXVIII.

Sinoć nebijah podobna, da skladno napišem išto. Jedno sam od zlosretnjih onih lica, koja u slučajevih, kad je najpotrebniji, sasvim gube razum.

Bijaše večer, kad sam htjela razveseliti male, te jim rezah jabuke nalik na svieću. U sriedu uložih menduo i upalih ga. To onda gori, baš kano svieća, koja se pred obćinstvom pojede. No me njekakva vika prekide. Pohitjeh k prozoru, te na strah svoj navrh obližnjega briega vidjeh oganj. Možeš pomisliti, da je bila strahota, pogledati ovo prividjenje po noći mrkloj, kano pako. Utekosmo se k staroj, koja se nigda neizgubi. Mati i ja, koje se nismo mogle umiriti, izadjosmo izpred kuće, te gledasmo, kako pohlapno plamen proždire žrtvu svoju. Naše dvorište bješe tako osvietljeno, te bi bio mogo naći gumbaču. Služinčad bješe sva u pomoć pohitjela, te mi, slabe ženske, sa djetcom i sa starom, nesgrapnom kuharicom ostadosmo same u kući. Sad se bojasmo od dvoga, od ognja, koji je sve gore gorio, i od lupeža, koji su ovom prigodom u skitnju udarili. Riečju ova večer bijaše strahovita.

Danas bijah na nesrećnu briegu, te mjesto pivnice vidjeh ruševinu.

XXIX.

Mati pisaše tetci Ruži. A ja joj u kutiju za malene djetčake njezine slagah nješto korednika i pekmeza od tunja. Neka zna, da mislimo na nju i na mile male njene!

Magla, koju već više, nego osam dana na glavah strpljivo podnosimo, danas se za koji čas iz dragostne naše doline izmakla, da nam dade, da se samo na njekoliko časova divimo prirodi, koja u svako doba godine razvija krasotu svoju, pak ujedno da zahvaljujemo bogu, tvorcu, na nebrojenih časovih, koje čeljade blaženo provodi, razmatrajuć nebeski krasan sviet, prirodnu divotu svjetsku.

XXX.

Prvi je put, što pišem dnevnik ujutru. Ovako sam djetinjska, te nebijah voljna, da opisujem prirodno pojavljenje, koje sam u nedjelju ujutru o 6. uri doživjela, — uveče, kad 'no me sve većma uzbunjuje. Na nezaboravljeni me ovaj dan vrlo žestok potres probudi. Udarci bijahu onako znatni, te mazke spade sa svoda. Kuća je ovom trešnjom mnogo pretrpjela. Po pokrovu puče sila pukotina. Iz novina, kojih doslije još nisam vidjela, znati ću na trenutak, kako je trešnja trajala. Mi smo se svi, i malo i veliko, toliko uplašili, te na najmanji šum pribjegnemo k pragu. Mislim, trajaše $3^1/_2$ trenutka.

XXXI.

Praška pade na visoko brdo, kap u velje more, — godina u bezdanu prošlih vječnosti. O, Zschokke, tebi nema para! Tvoja djela nikad neće izumrieti. Kako je liepo, kako li uzvišeno smatranje, koje si napisao za današnji, pošljednji dan u godini, za blago čovječanstva!

Mali moj brat, koji 'no još nezna ništa od krivice, ni oda zle saviesti, te još nerazumije smisla krasne ove molitve, pozorno slušaše, kad sam ju čitala materi. Ronjaše grozne suze niz oba lica. Zamoli majku za oproštenje. Riečju onako bješe uztrgnut, a sam pravo neznaše, zašto. Ovako, kano što nedužno diete klekne na koljena, te šapuće oproštenje, da, i krvnik bi na koljena kleko, da čita smatranje Zschokkovo o svršetku godine!

O, moj otče, na mnogom, neizkazano mnogom valja da zahvalim tebi ovu godinu, koja će za koju uru nadaleko od nas stajati! Ova godina — ah, samo da ju mogu držati! — presu moje puteve cviećem. Izmedju ovoliko se ruža samo malokad nabodoh na kakav trn. Bože, moj bože, jesam li zaslužila to? Prosti mi moje pogrješke: smiluj se na me; jer ja razbiram sve, jasno i razgovietno vidim poroke svoje, baš

kano aveti, kako stoje oko mene! Daj mi snage, otče, da jih gurnem od sebe, da nikad više nesmiju k meni! Vodi me i nove ove godine ovako dobro i milostivo, kano što doslije! Neostavljaj djeteta, u koga je predobra volja, da se popravi! Sbogom, mila moja, draga godino 857., sbogom na svagda!

XXXII.

1858. siečanj.
U subotu dne 2.

U ovo se vrieme, u koje u dnevnik nisam pisala ništa, baš vrlo mnogo, pa to važno slučilo. Sad ćemo živjeti život, kakva doslije nismo poznavali. Kako mati kaže, ovom smo promjenom mnogo dobili. Pa ja sasvim i vidim to; ali se meni sa svim tim daje na žao, što ostavljam liepo, poćudno selovanje.

Ja sam prirodče. Na selu rodjena, provela sam najljepše godine —, kojih sam se ovako rada opominjati, — nadaleko od gradskih hinaba. Ele zla ova volja još može popustiti! Neću da prehitrim, pak da prokunem život, koga još nepoznajem. Valja mi poreći, što sam još otoič nagoviestila u dnevniku. Otac bude kod rudarskoga suda namješten. S toga polazimo u Nehajgrad.

XXXIII.

Neda mi se na ino, nego pomenuti blagdane, koje sam ovako srećno provela usred milih svojih. Milorad i Jelena dodjoše k nam, kano što svake godine, da sa mnom uredjuju drvce božje i jaslice. Ovaj se poso svagda tako strpljivo i veselo radi, te na ovaj dan sasvim lasno možemo biti bez jela.

Licem na božić otac sa mnom podje k misi. Ostali bjehu tako nazebli, te nesmjeli na njekolike ure ostaviti sobu. Naravno se tu i nejako, usrdno nedonošče nadje. Ono ovako napredovaše, što se jezika i pokazivanja tiče, te ja, kano nježna tetka, više neznah, kako da mu dovoljno odvraćam veselje, koje mi je činilo. U istinu premila djeteta! Kakva li sreća to

treba da je majci, kad ovakva angjela može nazivati svoga!

Cigla tri dana ovo veselje i življenje trajaše u našoj kući. Kad su kola s milimi našimi gosti zamakla za brdo, mir se i pravilan život, kano što odprije, u nas uvuče. No strpljivosti! Vrieme će doći, kad ćemo te savladati i iz kruga svoga izagnati.

XXXIV.

Baš radino bocah po košuljah babinih. I vrieme bijaše posve na to prikladno, da se za šivaćim stočićem sjedi i pri radnji napreduje. To jest, tada sam rado pri poslu svojem, kad vjetar po uzduhu vija i obgoni lagane lepirice od sniega nalik na djetcu, koja se igraju.

XXXV.

Već davno nebijah ovako vesela, kano što danas. Čini mi se, čujem srdce, kako mi se smije. Otac dodje s Miloradom. Naviestiše našu sreću. Koncem ovoga mjeseca prvi treba da bude u Nehajgradu, kamo ćemo ga dakako naskoro sliediti. Tada ću zapjevati popievku: — Sbogom ostaj, tiha kućo! — samo sa razlikom, da neću, ojadjela, tamo polaziti.

XXXVI.

Još mjesec dana, pa je sve pretrpljeno. Meni se činjaše, kad sam ovamo došla, baš kano da neću doprieti do svrhe. A opet je vrieme, kano oštra sablja, odmahnulo. Ovako biva na svietu. Zlo isto tako brzo prolazi, kako dobro. Samo da bi vrieme, koje boravim u veseljih i zabavah, posmotrenije išlo korakom, a nehitalo gorostasnim krokom, kano junak u boj! Ali noći, koje sam provodila na igrankah, meni svagda bjehu tako umakle, te bih k prozoru pohitjela, da jih molim, neka tako brzo neostave nas, koji igramo. U to noć bješe već daleko, vrlo daleko odmakla, te neču moje mobe. Pa, što čeljade, čovjek, većma stari, to mu ure, dani brže bježe. I — život je njegov iščilio, kano da nikad ovdje nije ni bio.

XXXVII.

Njekolike večeri nisam pisala ništa. Koje bolešljivošću, koje zaista lienošću bjeh zapriečena, tebi, jedina moja prijateljice, da rečem koju! No se ništa nebješe važno slučilo. Otac su nas i Milorad ostavili. Danas prije podne kušah gdjekoje novovjeke naprave od kose, koja bi mi bolje ličila; no pošljedak moje muke bijahu — razdjeljci, koje sam još našla i najpristalije i najuputnije.

Poslije podne odtvorih poklade seljačkom svatbom. Milan i Zorka prikazivahu mladence. Davorko bijaše stari svat. Krasota bješe, pogledati djetcu. Ja se toliko veseljah ovomu provodu čuvidskomu, baš koliko sami mali. Istina, prema dobi sam svojoj ponješto predjetinjska: sa djevojčetom se od 13 do 14 godina još mogu svejednako porediti; ali moja mamica mni, to će se još dosta rano izgubiti.

XXXVIII.

Jutros u šetnju popodjoh napolje; jer sobni uzduh, kako se čini, meni baš nije probitačan. Inače dan bješe prošo, kano što obično, kuhajuć, šijuć, čitajuć i t. d.

Zima je ove godine, što me boli, vrlo blaga. U ovo doba godine ljubim suhu studen i mnogo sniega. Preliepo li je i počudno, kad na ovakav dan zimni sjediš na laganih saonicah, koje dva žestoka, glasnimi praporci prekrivena konja vuku!

Onda ulaziš u sobu, u kojoj je sto za čaj prostrt. Samovar se puši, pa bruji. A ugodna svjetlost od svjetliljke osvjetljuje izbu.

XXXIX.

Sirota je baka danas posve bolestna od kihavice, koja zimus preko mjere kinji sviet. Gospodji ovih godina mnogo netreba, da oslabi. Ali se predobru nadamo, poklem je narav njena jaka i otvrdnula.

Juče imasmo polaznika. Gospodin Smiljanić bijaše ovdje.

XL.

Dan bijaše vedar, pa mi se od ina nemože, nego poći napolje. Tada dolje nadjoh djetcu, koja su se okolo saonica, koje su danas dobila, amo tamo vrzla i igrala. Ja jim predložih, neka povezu mene. Milostivno primiše moj priedlog. Pa se prilično brzo vozah, prvom ove godine na saonih. Na pošljedku se i ovakvim intovom zadovoljih. Valjade mi prežaliti konje, jasnoglasnimi praporci prekrite.

XLI.

Stara je još jednako bolestna, što nas veoma pečali. Otac žalibože još nije došo. Sjutra je pošljednji rok. Ah, kako ga vrlo željno očekujem već sbog biedne bolestnice, pak onda i sbog stana, što ga Katinka baš krasno opisuje! No koja korist od toga? Najmljen još nije. Pa, dok to nebude, nemogu mirovati.

Suboto, dane od mojih dana-milinaka! Da ništa nije drugo, zašto mi je ovaj dan omilio, a to je već kupelj, u kojoj mi vrlo godi. Tada baš duboko sjedim u toploj vodi, te rukama sklapam oči. Oh, kako liepo!

XLII.

Osam dana minu pored prestrašnih, bojažljivih čuvstava. Nemogah ni pisati, ni raditi, baš niti poduže sjediti na mjestu. Oj! otče, otče, težko li si nas izkušavao, tako zadugo puštajuć nas, neboge, bez glasa i poglasja! Sinoć nevjerovah ušima, kad sam začula štropot njekakvih kola. Otac stade u sobu. A mi njemu svi uletjesmo u naručje. Sve sad bješe zaboravljeno, kad 'no smo ga tek opet vidjeli u zdravlju. Sbog stana je sve u redu. Za tri ćemo nedjelje dana ostaviti Jablanovac.

Ova je sviest blaženija, nego blažena. Tek mi je žao usrdnih, majušnih mojih ptičica, koje svaki dan jelom oskrbljujem. Tu dolazi množina sjenica, kreja i crnoglavaka. Kako liepa jutra dodju k prozoru, k dobru si poznaniku, da pojedu zajutrak svoj, koja li obmana, kad kapke nadju zatvorene, pa više nenadju nikakve

hrane! Ele, tješite se, mala stvorenja! Naskoro će bog za vas skrbiti. Onda na me više nećete misliti.

XLIII.

Obrekoh Zorici, da ću za lutku njenu napraviti haljinicu, koje sam se zaista i latila. Mati mi pomagaše; jer se inače mala nebi tomu radovala, što si je njom danas obukla družicu u igri.

Otac poslije podne pohodi našega župnika, koji se na sjutra sa otcom — franjevcem — k nam obreko. Ali dragović nedodje.

XLIV.

Sinoć od tete Kate dobismo pismo, s koga smo se preljuto ozlovoljile. Tu se sbi njekakvo neporazumljenje, koje će se, kako se nadam, razdriešiti. Tetka je u ovakvih poslovih ponješto prenagla. Osudjuje čeljad, pred što od nje čuje obranu. Prije ove prigode ponudi mene po otcu, da će me u dvoranu voditi. A ja! Gotovo se stidim kazati: odbih ovu ponudu. To prilikuje tek ovako benastoj djevojci, kakva sam ja, da odoli ovoj napasti, najpače, kad se strastno igra.

XLV.

Siromah otac jutros usta o 4. uri, samo da baš uzmože zarana na put krenuti. No pomisli de, kako se razijedio, kad je upravo tek ob 8. uri ostavio Jablanovac! Mi se, Hrvati, nemožemo tužiti na to, što nam naši kočijaši smetaju u snu. Bar imamo ovu izvrštinu izpred ostalih naroda.

Naša je lagod naše prvenstvo.

(Često je s toga smiešna naša poslovica, koju nam otac zna kazati: „Tko kasno ustaje, obojaka mu nestaje!“)

Poslije podne uredih skrinju punu knjiga. Patri ujaku Davorinu, koji ju je u nemirno ono vrieme ovamo poslao na pohranu. Saviestna mati nijedne godine nepropušta, a da nebi odtvorila ove skrinje; no nikad nebješe razvezala nijednoga od svezanih malih

zavitaka. Moja se mana, ljubopitnost, i ovaj put održa. E, nimalo neokolišeć, porazvijah male zamotuljke! Pa nadjoh nebrojena pisma. Kad sam već prekopala mnogo, naidjoh na nješto, što mé je vrlo zanimalo. Nadjoh — drage mamice dnevnik, što ga je pisala bratu, — koga ljubi preko načina —. Uza to bijahu i dnevni listovi Jelenini, koje ću joj pak sa razlogâ opet vratiti natrag. Ona bi meni baš bila mogla privaliti, što 'no otac službeno kaže, odstupiti mrvke pjesništva. To nebi njoj bilo naudilo, a meni bi pomoglo.

Prezanimljiv roman opominje mene, da dovršim. On će me zacielo još njekolike ure večeras zabavljati. Zar ima strpljivijega prijatelja, nego što je knjiga?

XLVI.

U ponedjeljak dne 1. veljače.

Sjutra ćemo ujutru na put krenuti; ali kamo? Hoćemo li se okrenuti nadesno, ili nalievo? Zasad na predjašnju stranu.

Naravno nemožemo ostaviti Jablanovac, dok srodnikom i poznanikom nerečemo: Sbogom ostali! Naše izbivanje neće udugotežiti, od sjutra do petka. Tada ću opet u dnevnik moći pisati novo nješto. Doznati ću mnogo koješta, ugodno, a — možda i neugodno. A da što je učiniti, nego se na sve skloniti?

Upravo pročitah roman, koji me je nemalo zanimao. Naslov knjizi glasi — „Falkenburg.“ Siromah, bio bi zaista zaslužio bolju sudbinu! A Jelena, junaka ljuvezne sgode? Ženski je — uzor.

Hitim u krevet; jer sjutra valja ranije ustati, a nedospavati, kano što obično, dok zvono neizbije 8 puta.

XLVII.

Sad sam opet ovdje. Mjesto da smo se poslije tri dana, kano što je odredjeno bilo, vratile natrag, dodjosmo tek na dvanaesti dan, najpouzdaniji znak, da ću se ovih dana svagda vrlo rado sjećati.

Svako neporazumljenje s tetom Katom poslije našega dolazka u Zagreb bude sasvim razpršano. Ona me iznenadi prekrasnom ličnjom za igranku, kojoj naravno više nisam mogla odoljeti, već se posve drage volje podadoh sudbini. Ponajprije hoću da opišem nošnju. Nošah haljinicu od ružičaste tkanine anglijske su tri skuta, od kojih je svaki vrvcom istoga cvieta piljasto bio obšiven. Zelen viénac, ružičasta mahalica i tek ubrana kita od kamelija završivaše moju ličnju. No o glavnoj stvari! Jesam li savladala mučnu ovu stisku? Igrah li mnogo? Da. Mogu mirne duše na oba pitanja odgovoriti — da.

Prije podne Mara Grveničeva bješe onako dobra, te dodje, da mi pripomogne pri mojoj kitnji, što treba. Na taj se način baš dobro zabavljah doveče. Mati, Jelena i Mara treba da su bile o 5. uri na triemu — u dvorani —; jer nebi inače bile dobile mjestâ. I tako sama samcata ostadoh s tetkom, koja me je na kule na vile hrabrila i slobodila; ali zalud! U koji smo se mah glavami svojimi zabavljale, u taj mah prispje na moje veselje moja prijateljica, gospodjica Cvieta. Dobra duša znaše, da idem na igranku, te osobito dodje, da me oblači. Kad je ličnja moja i tetina bila dovršena, dodje Ratkovička i Vinko. Htjedoše nas još prije igranke vidjeti. Voznik nas odveze u dvoranu.

Kad smo tamo prispjele, a teta me još jednom pogleda, od moje se bljedoće upropasti. Ali ju uvjeravah, da će to već proći. Vratna se krila odaprieše, a ja stajah — u igralištu. Dalje više neznah ništa. Mati, koja me je smatrala, pripoviedaše mi daljnje. Reče, prvi, koji me je na igru zazvao, bijaše jedan poručnik. Poslije obigre prve sve bješe pretrpljeno i nadvladano. Što nisam bila usidjelica, ohrabrih se i božki zabavih do zore, do 4. ure.

XLVIII.

Baš neveselo proživjesmo posljednje dane pokladne. Prvo, poslije bučna toga života u Zagrebu doći u ovu

samoću, a drugo, sjediti kod bolestničnoga kreveta. Zorica ležaše 4 dana u vrućini, što nam je ovdje, u Jablanovcu, zadavalo to veće brige, što je čovjek posve bez pomoći ovdje. Juče mati posla u Sv. Martin po liječnika, koji nas je od 7. do 12. ure noću nazočnošću zlostavio. Naši konji bijahu u Nehajgradu. Biedne životinje dodjoše, umorene, kući, da smjesta opet voze liečnika u Sv. Martin. Bolestnica danas bijaše van kreveta.

Kasno je. A ja sam još od sinoćne zabave zaokupljena. Bog nam daj mirnu noć! Prošle nam bolestnica smetaše spavati.

XLIX.

Bože, kako hvalim tebe, što su dva premučna ova dana pretrpljena! Zorica bijaše baš jadna; no se danas po pravdi možemo predobru nadati. Siromašna je mati podniela prevelike jade. S neizkazanom njegom ljubi diete, pa joj valja kraj kreveta njena dnevi i noći — a da nemože pomoći — čuti prebone jadovne glase. Kad 'no smo bez utjehe, raztužene, sjedile, dovismo se srećnoj pomisli, da u Nehajgrad pošaljemo po otca. Sinoć dodje, te nadje malu već u boljinku. Danas nas mogaše, posve umiren, zajedno sa Davorem ostaviti.

Jedina je utjeha, koju slabo, bez pomoći čeljade ima, — zakon božji. Jest, zaista bih bež njega sad bila očajala! Kad se pak ovako upravo sa uzdanjem moliš bogu, onda ti bol sve tiše, tiše bjesni.

Moljah se bogu i majci božoj bistričkoj. Uslišili su me, počem su bolestnoj mojoj sestri dali boljinka. Mariji se Bistrici zavjetovah. Možda ću se još ljetos moći odlužiti ovoj — sladkoj si — dužnosti.

L.

Noćas vidjeh sanak ovako osobiti, te se sav dan na ino meni nemogaše, nego i nehotice misliti na prečudnovato ovo prividjenje, koje mi se u snu prividjelo. Da sam od zloslutnih onih lica, koja drže ovakve stvari

za važne, sad bi mi valjalo bar očajati... Ležah, težko bolestna, u kući Jasnićkinoj. Tada moja mati jošt sa njekim dodje k mojoj postelji. „Milo diete!“ reče: „već tri nedjelje dana svesebice ležiš u nesviesti. Najposlije si se probudila, neka znaš, da ti je umrieti. Eto ti vode! Prije si umij obraz i ruke!“ Posadih se na postelji, te osjetih neopisanu tjeskotu. Čujah srdce, kako mi glasno kuca. A studen mi znoj curaše sa čela. Povikah: „Majko, majko! Daj, da liečnici dodju; ali brzo, brzo, pred što nebude prekasno!“ Mati plakaše i idjaše; ali onako polagano, te nemogoh podnieti, da za njom gledam. Najposlije množina liečnika stajaše u sobi. Bistro vidjeh Jasnića, Stjeničića, Srebrenovića i Mudrića. Posljednji klimaše glavom, pa reče: „Vas više čovjek nebi poznao!“ Na jedanput bijah u boljinku; na lakše mi se okrenu, te sjedjah na podnožju u misli, da ću se opet ogledati na ogledala. Onda se bojah, da se od pogleda svoga neuplašim, te propustih, da se o tom uvjerim... Strahovitih se muka namučih, dok najposlije osvitak nije izbavio mene — ove kinjbe. U istinu ovaj san bijaše stravičan. Pero nemože, da opiše moju strava od smrti.

LI.

Večeras je predposljednja večer, koju provodim ovdje, u tihom Jablanovcu svojem. Da, često žudjah — u ovo vrieme, koje sam ovdje proživjela, — samo ća! A opet sam sad sjetna, nevesela, kad pomislim na naš polazak.

Još nikad nisam sa ljubljenom majkom ovoliko govorila o osbiljskih stvarih, koliko ovih njekoliko mjeseca. Nikad iz moje pameti neće izčeznuti ove večeri, koje su mi ovdje odletjele u družtvu materinu. Sbogom ostajte, oj liepi časovi, zadugo, zadugo ostajte sbogom!... U Nehajgradu ipak neću propuštati, da nenastavljam dnevnika, premda više nemogu, da darujem ovoliko vremena piskaranju svomu.

LII.

Jablanovac, dne 14. svibnja.

Ovdje, na milu, dragu Jablanovcu svojem, tek mogu naći veselja i vremena, da napišem priključenja, čuvstva i pomišljenja svoja, to jest, što 'no učeni životopisci kažu, proživljeno i promišljeno, izmišljotinu i živu istinu bez izmišljotine iz dosadašnjega žića . . . Isti je dan, kad sam ja ostavila tebe, mileno mjesto, sreća — mene! Nova me moja postojbina, prema kojoj sam tada išla sa čuvstvom punim nade, prihvati studenim naručjem smrti. Otac tri nedjelje dana onako težko bolovaše, — te mi se valjade uvrieti u pomiso, da sam bez otca. Neumoljiva nam smrt uze milu staru, pošto smo 13 dana bivali u Nehajgradu.

Dosta od svih ovih strahovitih spomena!

LIII.

U petak dne 25. lipnja.

Ah, kako je pun briga život! Diete je samo srećno. Kako pravo gledne u sviet, odmah mu se sreća stane sve dalje odmicati, dok je briga nezamieni. Jest, ovako u istinu biva! A opet je život ovako sladak.

Prosjak od zdraka do mraka bogoradi, te prosi podjelu. Pak, ako ovaj dan nije ni dobio nikakve, a on sklopi umorne oči sa gorljivom molitvom, da mu bog da, kako mu drago mučno, tek da opet ugleda sunce. No slušaj de, — ovaj vihar, kano da je siečanj! ... Jutros bijaše baš ugodno, pa se ja — kad sunce sja, svagda dobre volje — neobično brižljivo naličih. Šešir bude na glavu nataknut, pa zadovoljan osmieh obigravaše moje usne, kad sam najposlije ugledala pristalu djevojku u ogledalu.

LIV.

Sinoć upravo naumih, da zaklopim prozore, pak da sjedem za pisaonik, kadli me je pogled divne noći obajao. Više se nemogoh maći. Moje oko, da ga nisam smetnula, bješe uprto u mjesec, koji mi se nikad ovako liep nije činio, kano što sinoć. Djetetom, kad

bi mi u učionici dan bio badân; jadala bih mjesecu. Blaga svjetlost njegova svagda činjaše dobrotvoran učin u mene; no nikad neosjećah toga, što sinoćke. Pero ostade suho. Razabrah, da su mi ćuvstva bila preburna, a da jih mogoh odmah tada napisati. Ovako zadugo stajah, dok, umorena, nisam sklopila očiju ... Sve na ovom svietu mori nas, neboga stvorenja, pače najkrasnije. Ište neprestanu promjenu naša duša, koja, ako joj ju nemožemo davati, rano vene... Osim što je Milorad došo, u dva se ova dana ništa nebješe, već preobično dogodilo . . . Laku noć, mili moj dnevniće! Ta ti si jedini moj prijatelj, komu ću svagda povjerovati sve, a da mi se netreba bojati, da ćeš se u me upoznati!

LV.

U petak dne 1. srpnja.

Bijaše vruć dan ljetni. Kako li je okrepna večer! Prozori su svi odtvoreni. A ja se dajem zapahivati tihim lavorem, koji mi se kano na uspavljivanje oko šljepočica titra kosom . . . Ovaj je mjesec ovako krasan, kad se sve sprema i spravlja. Žetelice pjevaju pod našimi prozori: „Jesu li doma gospoda?“. . . A kosci svoze tek pokošeno, još mirisavo sieno kravam na radost. Andrijca tepa: nuku, nuku! A ja nemogu odbiti ništa srdčanu tomu djetčku.

LVI.

Milan i kuharica podjoše put Marije Bistrice. Ja razpremih. Pak onda otidoh s knjigom u najladniju sobu; ali mi naskoro pohod Dvorevićev smete čitanje . . . Poslije podne uklonismo djetcu, pa se smirismo, što takodjer nije zadugo trajalo, počem se Andrijca iz podnevnoga sna probudio . . . Nedjeljom nikad pravo neznam, što da započnem. Raditi mi se neće. Dakle mi se na ino neda, nego da čitam, koja dakako valja, ako je čitanje zanimljivo. Kad se pak djela Hahn-Hahnova čitaju, onda je takav dan nesnosno dugačak, bar meni.

LVII.

Jablanovac, dne 3. studenoga 858.

Opet evo zime!

S novom nadom, koje meni nikad nedostaje, gledam na iduće . . . Od godine se dana zaista mnogo bolana dogodilo, što pak još jednako nije uplašilo mene. Kad čeljade vjeruje boga, sudca pravednoga, onda nije jadno, ni sažaljenja dostojno. Kako li mi odmah lane, kad u stisci i nevolji pošaljem gorljivu molitvu svemogućemu! . . . Odkako sam ostavila Nebajgrad, opet nisam upisala nijednoga redka u knjigu svoju. A sad, kod jasnijega razuma, valja mi uništiti i ono, što sam skorašnjih dana pisala, počem sam ovako pretjerano opisala svagdašnja čuvstva svoja, te bi mi se valjalo samoj od sebe zarumeniti. Nikad nebi trebalo hraniti takve ludorije, pače jih valja uništavati.

Pretjerane su biti — stvorenja — i sebi i drugim na teret; jer svagda hoće da trepte u viših stranah. A opet jim imade jasnih časova, kad se osvješćuju, te razbiraju, da same varaju sebe. Pače su meni omraziti onakvi romani, gdje se junake prikazuju sa ogromnim viencem njekakve svetosti; ta ovo je sve sramotno lagano, te nemogu, no s preziranjem da gledam na pisce, u kojih ovoliko duha nema, da priekim putem mogu zanimljivo pisati!

Ova mi je jesen veselo uminula. Preboravih dio od nje u Zagrebu. A po vienac podjoh u Zagorje. U istinu mi je spomen skoro prošla vremena vrlo ugodan. Svekrva Jelenina nam na čast načini veličanstvenu berbu, pa nepromaši, počem smo se sjajno zabavljale. Gospodin plem. Starić dobro zabavlja. Priredjivaše vesele družtvene igre. Osobito pažaše mene, što mi je laskalo. Osim Jelene i mene tu nebijaše nikakvih gospodja. Dakle sva gospoda bjehu napućena, da se kod nas udvoravaju, što su upravo točno izvršivala.

LVIII.

Danas sam poznala grozno čuvstvo, kako se od utrnuća umire. Imendan je ljubljene naše majke. Pak otac naredi za nju služiti misu. Počem se pak vrieme pregrozno goropadilo, roditelji mi nehtjedoše dopustiti, da bih išla u crkvu. Ja pak obukoh najtopliju odjeću, te se velikoga toga posla latih. U crkvu podobro udjosmo. Dakako naše tielo bješe nazeblo; ele snosno!

Milan, Davor i ja okrenusmo ledja sami na povratak, počem se otac svratio u župnika. Snieg onako gusto padaše, te jedva mogosmo vidjeti na trideset koraka. Pored toga sjever skraj naših lica ovako ljuto brijaše, te mnjasmo, krvca iz obraza valja da nam vrca . . . Sad pomisli de, zemlja — preobučena tankim ledom, koji se pri svakom koraku probio, te nam pustio noge, da se u vodu okliznu! Pri tom vrlo često padosmo i svaki put mučno opet ustadosmo. Ovako, napolak utrnuli, stigosmo kući.

Mati i Zorica imahu mnogo posla, dok nam nisu svukle mokre odjeće i opet uniele naših uda u život.

LIX.

Jedna bi premučna noć opet bila u prošlosti! Lakše mogu podnositi sve, sve, nego vidjeti, kako moja mati neizkazano mnogo trpi, kad se ružni grčevi živački nadju. Gotovo svu noć tvrdoglavo dotrajaše kod žrtve svoje, dok najposlije bog san, Morfej, nije došo, te dobro znanom silom svojom odpudio neprijatelja.

LX.

Ovo opet bijaše dan od onih dana, koji onako iščezavaju bez traga, kano da jih nikad nije ovdje bilo. Najviše vremena moga života prolazi bez ikakve prošlosti, koje bih se mogla opominjati. Danas dočitah grozan roman. Jelisaveto Bathorice! Strahovita li ženo! Jedva se može vjerovati, da čeljade ovako može biti bez srdca, kano što je ona bila, najokrutnije, koje je igda imalo.

LXI.

Bila bi opet velika šteta, da njekolikih rieči neudostojim ovako riedke gošće, kano što smo ju ljetos imali. Prekrasna repata zviezda tako povoljno po nas tiekom okrenu, te krož njekolike nedjelje dana imasmo divan vidik. — — Milan i Davor budalaštinom svojom sasvim smetaju meni u pisanju. Tu se oko jedne stolice svadjaju, te traže mene, da jim budem sudinja. I pero mni, nek jih razvadim i primirim; tek mu s mukom izmamljujem vranilo . . . Upravo sam gnjevna na sve hude te sreće. Večeras više neću da započnem ništa, osim da čitam u postelji, dok mi knjiga neizpadne iz ruke.

LXII.

Noćas malo mira meni bješe dano, počem je glasnik na konju od Zagreba u gluho doba noći ovamo stigo. Od naših donie njekolika pisma, koja su me ovako iza sna izbudila, te, jadna, prezadugo nemogoh zaspati. Počem dakle nisam imala dobre noći, učinih si dobar dan. Rad mi ponajviše ležaše u krilu. Knjiga zamieni vezak. Kraj toga mi moja ptičica sbijaše svesrdne sklibove . . . Bože, kako bi prekrasno ova jesen bila dovršena, da zemlja već nenosi biela rubca! Dani su liepi, kano nebo. Nigdje nikakva oblačka, dokle oko vidi . . . Da sam osudjena, u tamnici da čamam, zacielo bih rekla, da je već nemoguće, da mogu zadugo živjeti, počem se uzduh otima meni. A sad, kad su mi vrata odtvorena, te kraljica danka ovako premilostivno na nas pogleda, neizadjoh od onoga dana, kako bih bila malo neozebla, — ni korak napolje.

Sjutra očekujemo Milorada. Zacielo će opet pripoviedati mnogo nova. Preko mjere se viestî bojim od zlosretnje porodice Progonićeve. Ovih dana pisah Milevi. Da, neboge djevojke! Kako li joj je grozno pri duši! Onako je daleko od roditelja, za koje zna, da su u neizkazanoj nevolji.

LXIII.

Milorad nedodje. Bog zna, što mu je smetalo, da svjeruje!

Prije podne sam ugladila nješto tanka rublja, a potom uredila fijoke i stolnice svoje.

Poslije podne primih pismo od Katinke. Ponaljuti se na me, počem joj premalokad pišem... U sobici, u kojoj je baka nastavala, krasno se kupah, pri čem sam, žmireć, za se pripremala prostorijce ove kamare. Kad otac jednom podje u doslužbu, te ćemo prebivati u Jablanovcu, onda ću ja nastavati u umiljatoj ovoj izbici. Obližnja je medjašica za našu prijateljicu, za Katinku, baš kano stvorena.

LXIV.

Juče se poslije podne povezosmo gospodji plem. Smiljanićki, koju smo kod kuće našle samu. Malo je vrieme zatim postajalo, kadli se domaćin pomoli sa dvojicom švalera, njekakvih milostnika. Jedan od njih bijaše niem i nepomičan, kano kip. Drugi se dvoranašem gradjaše, da je tobože bio i na vrzinu kolu. Čovjek ljepuškast i premilovidna struka. Z a d u g o sjedjah do kipa, koji se palcem igrao. Tada neznah, a da što ću, već da činim isto špažnim rubcem? Izobušice nas dvoje podiže glave svoje, da vidimo, što tu biva. Ostalo družtvo sjedjaše, ni da krene, ni da blene, i piljaše u jednu točku, kano štrk u jaje. Ele meni bude posve mučno oko srdca, počem prestanak nipošto nije htio prestati. Najposlije, osluškujuć, moje uho naču glasâ. D v o r a n a š mnjaše, vrieme se juži. I tako opet uveze razgovor u valjanu kolomiju. Ali kako li sam ipak vrlo pakostna? Ta poslije se vrlo dobro zabavljah sa gospodinom plem. Polovićem. Pače se on kod mene malko udvoravaše. — — Jednom rekoh, pjevokazka u Beču da je krasna, da bi se čovjek zanio. Polović odreče: „Da, krasna, da bi se zaljubio!“ Tim zar je mogo mniti pjevokazku?

LXV.

Upravo nas trojica mlade gospode ostavi.

Koje li se čudo tu stvorí? Otac odmah po objedu zaputi u Zagreb. Ja sjedoh na omiljelo mjestance svoje, u prozornoj dubi kod ptičice, kod umilja svoga. U nestašicu druge knjige uzeh „Panoramu“, pa se sasvim uduboh u djetinjaste pričice. Ele, malo bilo, zadugo nebilo, kad 'no se na vrata lupalo, pak oba sina Rumenića sa Šuškićem udjoše. — — Vinko izuzetkom vrlo mnogo blebetaše. Samo s trudom opet poznah ovoga čovjeka, inače oskudna riečmi.

LXVI.

Jutros jučerašnji naši polaznici po obećanju svojem poslaše čitav čom romana. U istinu sam jim vrlo vezana, počem se opet na selu bez čitanja dan težko stresa sa vrata . . . Siv bi dan, kano što nam je danas bio, bog i duša, meni mogo pribaviti inglezki spleen, crva u glavi! Vjetar, snieg, pače kiša, sve mi je snosnije, nego grozan taj mir, koji grdi liepu prirodu. Na ovakve dane svagda ovako ojadim obraz, ka' i sama tvrd nebeska.— — Tada više nedostaje ničega, nego pohoda gospodje Rušićke, koga danas nije nedostalo. Dobra ova gospodja onako istoglasno govori rutine i putine svoje, te čeljade sasvim oživčavi.

LXVII.

Moja mati opet bijaše nješto naloša. No, bogu budi hvala, bolest je prošla! . . . Od Katinke dobih vrlo laskavo pismo, u kojem je meni zahvalila na šaljici, koju sam joj poslala k imendanu.

LXVIII.

Ah, tek sedma ura!

Kako li se mučno kazaljka vucinja od časa do časa! Koji časak strpljivo gledah, kako je najmlitavija od putnica išla prema meti svojoj, kad me je izobušice rajska moja strpljivost ostavila, pak ovako nemilice, baš gurimice udarih grozno to oklievalo, te odmah bude

naprednije za po ure. Eda bih radije ja putovala! Meni bi opomena jamačno bila suvišnja.

LXIX.

U subotu je uveče otac s Miloradom došo. Predjašnji se danas opet odselio.

Jelena meni posla sliku svoju. Preko načina joj se radujem; jer je pogodjena, samo da progovori. Često obdan pogledam ljubke crte drage sestre. Jelena sjedi na stolici u domaćoj, dobro mi znanoj ličnji, držeć njekakvu knjigu. Svjetlopis je božanski izumak. S malo troška imaš sliku draga lica, onako dobro pogodjenu, kako je uljana slika malokad, ili nije nikad.

Danas otac proda preko 100 vjedara vina. Imasmo čitavo glumište oko tegotnih oprema. Jelena bi opet mogla s pravom kazati: ‚Ljudmilo, na najvišem si stepenu prostoreko lice! Tvoje su pomisli u isti čas kod gospodarstva i — pjesnika.‘ Doktor mi Dravić posla sva kolika djela Schillerova, koja su me u istinu sasvim nadahnula. Nemogoh se sav dan od krasnih pjesama njegovih oddvojiti. Kad bi se malko i dala na kakav rad, opet mi svagda valjaše pri tom šaputati:

„So willst du treulos von mir scheiden
Mit deinen holden Fantasien,
Mit deinen Schmerzen, deinen Freuden,
Mit Allem unerbittlich fliehen?“

Dakle hoćeš od mene bez vjere
Da se dieliš s maštami divnimi,
Sa boli i radostmi bez mjere,
Neumoljiv, da bježiš sa svimi?

LXX.

Na objedu imasmo starinu-seljaka gostom. Imaše svršiti njekakav poso sa otcem. Pa, počem nam je star znanac, otac mu dade, da objeduje za našim stolom... Sjetne sam nevesele volje, kad ugledam starost, kako najuboži stoji tik do groba . . . Čuj de, kako kiša pada pljuskom! Boga mi je ružno! Putevi u nas već propadaju u bezdan.

LXXI.

Otac objedovaše kod župnika. Mi predanismo dan, ponajviše čitajući. Kiša, što je udugotežila, naprečac nam je zabranila, da idemo u pohode na razstanku; jer ćemo prekosjutra biti na putu u Nehajgrad.

Daklem opet na njeko vrieme sbogom ostaj, moj Jablanovče! Ako ostane na tom, kako smo sad odlučile, a ono ću opet ovih poklada tu biti. Istina, nisi gvozdoteg ti, malo more od blata, već je sjajna dvorana, koja ljubko na me namiguje! Ja ga sliedim — sliedim! U krasnih tvojih prostorijah hoću da igram treskavac (kako sam prevela francezki tremblante).

Jelena će ove godine biti moja stražanka... Ah! kako radostno pogledam na budućnost! Ovako si liepo živopišem život, kako je samo Rafael Sancio rukom umjetnicom slikao prilike bogorodičine. Pa kako li su ružan obraz već primile, da sam, grozeć se, sklapala oči!

Idući ću put u Nehajgradu pisati na šivaćem stočiću . . . San nastupa prava svoja. Laku noć! — — — Bog daj, te svi mirno počivali! Sbogom!

Dovle bijahu tri šivena svežčića. A odavle su izprekidani, raztreseni, nepobrojeni, olovkom i perom napisani, već požutjeli listovi, koje usrdna čitateljka umnom i nježnom ručicom nek uvija u jednu kiticu! Ja ću joj naprosto priobćiti uredjene ove ulomke, dodatke i podpunke neuredjena dnevnika. (Opazka izdateljeva.)

LXXII.

Jablanovac, dne 28. travnja. 858.

Kako li dugo nisam pisala! Jedva se mogu opominjati svega, što se od onoga vremena slučilo. Od 17. smo ovoga mjeseca svi u Jablanovcu. Jutros se kući odvezoše naši gosti, naime Jelena s porodicom svojom i Jerina Mrlićeva, koja je od najnovijega vremena najpouzdanija znanica njezina. — Sad ću opet zadugo živjeti o prošlosti.

Jerina je premila djevojka. Nikad nisam našla biti, koja bi se ovako sačuvstveno i sa ovakvim učešćem za me zanimala, kano što ona. Često sjedjasmo same zajedno u vrtu. Činjaše se, kano da joj je do toga bilo stalo, da progleda iznutricu moje duše. Gotovo mislim, ona dobrano može razsuditi moj značaj. Danas tek osjećam, počem se ljubko pojavljenje sa mnom više nešali, ni nešuška, da mi je ona omiljela. U svakom bi pogledu po me bila sreća, da imam ovakvu prijateljicu. Nesamo dobra ćud njena, već bi i duševne izvrštine ovakve prijateljice pričinjavale, te bež nje nebih mogla bivati.

Jerina nije liepa; ali učestno i supatljivo nješto stoji u svoj naravi njenoj, nješto, što me je onako k njoj privlačilo, te bi mi valjalo tik do nje sjesti, da š njom zanovietam. Kad bi me tada proburaznima, duhovitima očima pogledala, bjeh — kako Jerina kaže, a to je najbolja rieč — puć! Možda ću ju samo hitimice još u životu vidjeti; no mi je spomen od ovih dana svagda neizkazano ugodan.

LXXIII.

Čitav dan sjedjah pri radu i ovako pomnjivo bocah, kano da sam htjela radnjom razpuditi šumorne i turovne pomisli, koje me onako malo pomalo obuzimaju svu koliku.

Pred njekolike večeri mi tri, Jerina, Jelena i ja, sjedjasmo gore kod jablanova. Sunce bješe zašlo za goru. Samo večernje rumenilo obasjavaše veličanstvenu sliku, koju smo mučke smatrale. Cvrčci onako veselo cvrčahu medju sobom, kano da bi si starci-mudarci kazivali, da proljeće biva, te kano da bi jedno drugomu šaptalo, da opet zadugo može živjeti bez brige u zelenih stanbinah svojih. Ruštevi oblietahu oko naših glava. A meni se činjaše, baš kano da svatbuju. Tu nedaleko u grmlju slavuj blago pjevaše popievčicu svoju i kazivaše: „Ptičice, idite mirno spavat! Ja ću za vas bditi."

A duboko u šumi, poput gospodarice vičuć, kukavica šutkaše sve.

Zvoni na pozdravljanje gospino. Tiho gledah u daljinu; jer osjećah, kako je jezik jadan i oskudan, upravo ubog, da u rieči oblači ovakva čuvstva . . . Čujem kola. Otac dolazi od Zagreba.

Dva pisma meni, jedno od Jelene, drugo — tudje ruke. Poznam pečat. Razkinem ga. Jerina, moja prijateljica, kako se naziva, pisala mi je — srdačno, kako 'no je svagda sa mnom bivala. Mila djevojko, zahvaljujem ti! Tvoje mi pismo onako ugodi, čitam ga više puta u sebicu i opet pogledam cvieće, koje si mi poslala.

LXXIV.

Upravo Jerini pisah dugačko pismo, tek ako je dosta strpljiva, da ga pročita.

Mileva je od uzkršnje nedjelje u zavičaju. O, samo da sam se u Zagreb povezla, bila bih ju vidjela! Otac kaže, da je velika i prikladna, te da je sa učešćem za me pitala.

Sjutra je prvi svibanj. Daj, bože, eda bio liep dan proljetni, da veselim, koji se već davno raduju ovomu danu, šala nebude pokvarena! Jelena će biti u Maksimiru, Jerina valjada u Lomnici kod Stubarića, gdje će otići na veliko selovanje, što 'no moj otac po bosanski kaže, na teferič, a ja treća u ovoj družini — — — Kako li različno! Ja neću činiti drugo ništa, nego što sam danas činila.

LXXV.

U nedjelju dne 1. svibnja.

Milan mi, kano što obično, donie kavu u postelju, u kojoj me svaki dan budi riečmi: „Ljudmilo, zajutrak!“ Danas ga odmah upitah, kako je napolju. „Liepo je,“ reče i skoči k prozoru, te odtvori rebrenice. U istinu to bijaše jutro, koje je dostojno bilo, da pozdravi 1. svibanj. Brzo se obukoh, da prispijem

k misi, pod kojom žalibože nisam bila pobožna. Bože, oprosti mi!

Da je Jerina čovjek, bila bih pomislila, da sam zatravljena. Počem je pak djevojka, to mi je zagonetka, kako dolazim do toga, te ovoliko, čovjek nebi vjerovao, mislim na ovu bajalicu — jer to valja da je —. Hoće li se iole obradovati momu pismu? Eda li će mi opet pisati?

Nuto, sad kiša pada! To je konac liepoga jutra.

LXXVI.

Opet pošljednje večeri u Jablanovcu! Malo sam prije još pohodila sva mjestanca, s kojimi je i najmanji spomen skopčan, da se š njimi oprostim na neizviestno, dugo vrieme.

Eda mogu pisati samo polovinu toga, što u jednom času smeteno svesebice smišljam! Ali je sve onako hitno, kano val, što mi se, samo me za tren mameć, osmieva, a onda, klikujuć, odhita. Ovako biva sa letuštimi mojimi pomisli. Samo je malokad koja tako milostiva, te dotle čeka, dok je nevidim pred sobom na hartiji.

Sa vilom-vodenicom, sa Rusalkom se svojom, zadugo, niemo praštah. Ona se jedna jedina činjaše ojadjela s moga polazka; jer me je onako sjetno, neveselo pogledala, kano da se boji, da nikad opet neće vidjeti mene, prijateljice svoje. Ovoliko smo nalik jedna na drugu, te nehotice buljasmo jedna u drugu. Ona se i češlja, ka' i ja. Samo je u nje sve tamnije i vilovnije, nego u mene, koja je smrtna, pogrješna bit. Kad više nebudem, nitko opet nevidje moje vile; jer je to moj lik u studencu.

LXXVII.

Nehajgrad, dne 4. svib.

Jošt strepim na svem tielu. Propratih Katinku kući. Pa, kad sam sa slugom natrag išla, stiže nas vrieme, koje je već davno prietilo, da će razprtiti.

Nuto, sievnu, kano bio dan, a ja vidjeh Pšeničića, koji me je, mislim, takodjer poznao! Grom zagrmje.

LXXVIII.

U ovaj čas brišem, što sam sinoć napisala; jer se to bezumlje može tek umaliti, ako se baci plamenu, koji pohlapno proždire svaku žrtvu. Na pošljedku to opet nebijaše posve onako bezumlje. Samo je bezumna pomiso, bezsmislica; jer se mene tiče.

Prije našega polazka iz Jablanovca još pohodih grob staroga djeda svoga. Tada jedna seljakinja donie mrtvo diete. Skrinjica bješe odtvorena. A jutrenje sunce sjaše na angjeosko lišce srećne ove biti. Onako rajski pokoj počivaše na milih ovih malih crtah. Bila bih ga mogla proljetni dan do podne pogledati, te se moliti, neka bog uspava svu djetcu; jer su tada oproštena mukâ nevoljna ovoga bića. Sam se car sunčani radovaše bezživotnomu liku; jer je ljubio ustašca, što su na svagda zatvorena, nedužno čeoce, što nikad neće nositi mrzke od briga, očice, što nikad neće proljevati pregorkih suza od bola. Car se blago, zadovoljno osmievaše mrtvu tielu, dok se ovaj sjen u zemlju nije spustio. Ti više nisi. — — — —

Kad mirno sjedim u kutiću, u misli pišem čitave tabake u dnevnik. Ali valjada mnogo ima pri tom, što se, pravije razmisliv, pobaci; jer najposlije, pisati kule po oblaku, nevalja.

LXXIX.

Dakle bi eto i dugačke ove poklade bile u prošlosti!

Priroda duboko korotovaše. Ima li ljudî, koji takodjer čine to, neznam.

Juče bijasmo u Livadištu, pa mamica za nas naruči piva, koje je opojilo Katinku i mene. Bijah volje, da se sa svim svietom sprijateljim, pače bih se bila sa g. Snašinom pomirila ... Uveče bijasmo zvanice u gospodje Mande, koja je inače vrlo mila, dobra gospodja; samo se neka prodje pomisli, da opet naskoro

priugotovi onakvu zabavu, kano što je sinoćna bila, nekažem ništa, već jadovna. — Nehotice se večerašnjim redkom svojim čudim, što jim je značaj obiestna veselja. A ja nemislim, e me veselje baš vrlo napastvuje. Osobita sam u istinu. Svaki mi čas donosi drugu volju. Ovakvo stvorenje, mislim, valja da je nesnosno. Mila moja mamica haje i nehaje za ovo djetinjenje. A tim još najprije opamećuje mene. Ali tomu treba strpljivosti. A ni u koga je nema do u matere. — ,Zato se promieni, djevojko! Drugčije ćeš se tako zavaditi sa svietom i onako osornim, te se više nikad ni do vieka š njim nećeš pomiriti. A što ćeš onda uraditi? Ja ću leći u grobnicu, pa je sve svršeno.' — —

LXXX.

Smrtni dan moje bake!

Ujutru mati s nami, djetcom, bijaše na groblju.

Vjetar tiho pirkaše kroz liepe jele, što je onako umiljato šušketalo, te mi se umalo nečinjaše, kano da nije baš onako grozno, kako je gotovo namamno, da se čeljade na tihu, mirnu mjestu ovom nastani. Vidik je nadaleko odavle predragostan. Svemu je ovako sjetan, neveseo lik, te se zacielo nigdje ovdje prikladnije mjestance nebi za mrtve bilo moglo naći.

LXXXI.

Za prije podne malokad mogu reći koju; jer ono prolazi jedan dan, ka' i drugi, oblačeć se, razpremajuć, i onako.

Poslije podne Katinka dodje i reče, da su gospodjice Mašićeve stigle, pa, počem je š njimi večeras pošla u glumište, bješe pozvala mene, da š njimi dielim ovo veselje. Buduć pak da mi nije nakraj pameti, da grohotom primim svaku, dobro razabrah, da se u veseo glas i navičaj ovih djevojaka nebih mogla uvrieti. I ovako ostadoh evo kod kuće!

Nipošto neću da opisujem pijana čovjeka, koga no su tuda vukli; jer to bijaše najjadniji pogled, što

sam igda vidjela. Ako čeljade ovako duboko padne, te se nestidi, a ono se ničim neodlikuje od divlje zvjeradi... Sad mi se opet premaklo štiva. Katinka bješe onako dobra, te mi nabavila roman, što sam ga sa ovolikom pohlepom progutala, pa sad nemam, što ću, već da premećem malu našu knjižnicu, koju gotovo već naizust znadem.

Bulwer se i Zschokke na pošljedku svagda mogu češće čitati, počem bez sumnje pripadaju izućnikom. ‚Kod francezkih spisatelja', kaže mati: ‚to nebiva'; jer da su posve samo na nov kroj, prema modi, pisani.

LXXXII.

Noćas me izbudi stenjanje siromašne moje mamice, kojoj je opet valjalo preboljeti hude grčeve; no je to opet prošlo do njekakve slabosti, što će do sjutra pomoću božjom uminuti. Od straha mi bude onako nedobro, te mišljah, e ću onesvjesnuti. Strepljah na svem tielu. A čuvstvo slabosti onako poduze mene, te mi se valjalo na njekolika trena ukrasti u postelju.

LXXXIII.

Što da i pišem svaki dan u knjigu svoju! Uveče sam umorna od jednolika dnevnoga posla, težim na postelju, da čitam koju uricu, — tada da sjedem za pisaonik, pa samo da drapam vrlo mnogo o — o — kašlju braće i sestre, o živčavih grčevih neboge mamice, pa najposlije o neznatnu poslovanju svojem, o hirih i mušicah, o glavoboljah svojih i o mnogih ludorijah, koje sbijam samo na suncu! Ah, bože! A to je zaista pametnije, da pustiš to umnijoj čeljadi, u koje više vještine ima, da oblače ovaj život u ružičastu haljinicu, i — više razloga! — — —

LXXXIV.

Predraga sestro, neljuti se, što Ti nisam odmah odgovorila na pismo! Izvini me tim, što čeljade, dolazeć sa velikoga puta, ima mnogo uredjivati! S toga onako lasno nema kad, da dopisuje. Tu smo

opet, u tom gniezdu, u kojem se sviet meni na dosadu bez mene sasvim dobro zabavlja. Nedavno bijaše njekakvo posielo, koje će se, kako čujem, češće ponavljati. No ja punomudro neću polaziti ovih zabava, Krænzchen, posjedci, nazvanih (neće mi se pakostnih opazaka, kojih se meni, kad nisam voljna na govoru, nepremiče).

Kako si našla Milevu? Kako sam ju rada vidjeti! A do lipnja tu nema ni nada. Bože, eda nisam ovako sasvim oddvojena od vas svih, moje bi se biće spoljašnje zacielo nasporilo i unapredilo! Ovako sam i ostajem pak u očijuh svih trupina... Inače smo svi zdravo. Odavle Ti nemogu pripovjediti ništa novo, nego da svaki dan draža; ali to nimalo da neplaši nas, kad 'no smo se dva dana uzastopce vozili u Mirkovac, da tu dobro i skupo užinamo. To je dakako sve — na—še veselje —

LXXXV.

Mila draga gospodjiće!

Da ste čuli, kako je burno moje srdce lupalo, kad sam zagledala tudju ruku, mile redke od Vas, draga Jerino! Kad sam pročitala Vaše pismo i opet ga pročitala, ovoliko se obradovah, te odmah za sto sjedoh, te Vam pišem.

Odkako ste otišli, gotovo ni trenutak nisam mislila na što drugo, nego na liepo, skoro prošlo vrieme. Pohadjah mjestance za mjestancem, gdje smo uzdano zajedno sjedile, te sjetno pogledah pokraj sebe, gdje mi povaljena, ležećiva trava kaže, da ste Vi tu sjedili... Kazati ću Vam, što sam radila onaj dan, kad ste nas ostavili; ali, molim, nemojte se naljutiti na malovažan opis, što od Vas ište strpljivosti! Kad više nisam vidjela kolâ, ovako sjetno, neveselo podjoh kući, kako već davno nisam bila. Zabolje me, što sam sebe vidjela ovako samu samcatu.

Valja Vam znati, kad sam vrlo tužna, da radim pod silu. Ovako razpremih sobe, naličih se, u ruku

prihvatih vezak i uzeh bosti, što 'no rieč, za obkladu. Po objedu se ukradoh u skrovito mjestance, gdje smo se ovako dobro utajale od njekih gosta. Neradjah ništa; ta valjaše mi misliti na Vas, Jerino! Najposlije se opet trgoh i zabavih svačim i koječim, dok veče i zvono nije opomenulo mene — ure, kad smo se kod jablanova divile neizmjerenoj veličini svjetskoj. Udjoh u sobu, stadoh za sto, na kojem je stajala vodica-krasilica, u koju nisam doduše takla, nego se pera latih, da čuvstvom bar njekako pustim uzdu. Najposlije legoh u postelju i, misleć na Vas, mila dobra gospodjice, usnuh!

Tisuću puta zahvaljujem na cvieću, koje mi je davalo naslućivati, da ste pače na sielu u dvorani za trep mislili na seosku djevojku u Jablanovcu. Vi ste mi tako popuštali. A to mi ugadjaše; jer je nobćeno sviet u sudovih strog. To pričini, te se ovako ustručavam, jest, od sebe malo da neodbijam ljudi, bez kojih na pošljedku opet nemogu živjeti!

LXXXVI.

Mila Jeleno, molim Te, vrlo mi često piši, makar kako malo, samo da znamo, kako se zabavljaš, tko Ti se udvorava i t. d.! Dobra moja sestro, budi vesela, pa se nimalo nebrini za male Svoje! Biti će onako dobro oskrbljeni, kano da su kod Tebe.

Tisuću Te puta cjeliva ljubavna Tvoja sestra, Ljudmila.

LXXXVII.

Dobra je moja mati danas nješto naloša. A meni je tada ovako težko na prsijuh, te jedva mogu dahnuti, ... Poslije podne bijah kod Katinke, s kojom sam tada malko u šetnju pošla; ele i to dosadjuje, kad se živa duša nesreta!

LXXXVIII.

Draga mila Milevo! Kako li sam se obradovala, kad je moj otac kazao: „Mileva je kući došla“, nemogu Ti opisati. No koja korist od toga! Ja Te opet nemogu vidjeti. Pa će još duge nedjelje proći, dok ne-

mogu zagrliti veliku, pristalu „bratučedu", ako primaš ovo ime, koje mi je omiljelo! Eda bi imalo slutanja! Kako li bi lasno, doći u Zagreb! A ja neučinih toga. Sad, mila jedina Milevo, čuj de moje osnove, jedine moje nade, što u mene malo već nisu stale kano pomiso-utuvljenica! To se samo svagda vrti oko jednoga, da vidim Tebe.

U utorak ćemo zaputiti u Nehajgrad, pa prije lipnja nećemo doći u Jablanovac, a onda tek na malo vrieme. Ovako mišljah, Milevo, mogla bi još ovaj mjesec doći u Nehajgrad! Natrag ćeš se s nami voziti. I tako bi prema momu mišljenju sve bilo u redu. Samo treba to da je Tvoja i Tvojih roditelja volja. Molim, pripremi, da ovako podje od ruke! Učiniti ćeš mi neizkazano veselje, na kojem ću Tebi do vieka biti zahvalna.

LXXXIX.

Ujutru pribivah misi, kamo sam se s Katinkom ročila.

Kući stigla, tek se ličah. Pak ovako prije podne minu.

Po objedu zadugo pisah. Pa, kad mi je to već dodijalo, knjiga, kano što svagda, bijaše moje utočište. ... Sad upravo dodjoh iz šetnje vrlo duge. Poumorna, tu sjedjah, opet mrzovoljasta. Ah, zacielo opet samo njekakva mušica! Eda bih znala uztuk ovoj bolesti, rado bih ga upotrebila. Ta ljudi pomažu od svakoga zla! Svako zlo ima svoj uztuk; Samo baš moje da ga nema? No jest! — — Vlast nad sobom. Ali ovaj liek, ovo samopregorievanje, djeluje tek u duše jake. — Oh, bože, zašto je neudieli meni? Ovako sam malena, te se sama stidim od sebe. Bez dara božjega, bez ljepote i imuća tu stojim, ništa, kano glista.

Ovakve pomisli meni zagrčuju mnoge, mnoge časove, pa, jer su istinite, svagda se opet povraćaju, da me kinje, dok ipak najposlije nesažale mene, te mi nepošalju umirnih. Ele prekasno! Stare mi jednako igraju

i djipaju pred očima, pa mi mrače liepi sviet ... Sad samo brzo u postelju, da sanjam, da, sladko da sanjam, kako ponajviše mogu!

XC.

Jedva jednom opet vedra dana! Njim pozadugo oskudievasmo.

Danas prvom vidjeh židovsko vjenčanje, koje nimalo nije ovakvo, kakvo je naše. To nalazim baš čudno, što se mladenci nezaklinju, pak uobće nemaju posve ništa, da čine, nego iž njekakve kupe da laznu nješto vina. U nas vjenčanje baš u srdce dira i obredom.

XCI.

Draga Jerino! Zaista Vam neće trebati, da me opominjete, neka Vam odmah odpisujem na ljubazna Vaša pisma. Naprotiv! Imati ćete posla, da me skinete sa vrata; jer ovako biva, kako sam Vam već jednom kazala, da se u meni čuvstvo od ostavljenosti miče. Dobro me razumijte! Imam sve, samo ne ljubavi tudja srdca. — — Draga Jerino, prva ste djevojka, koja je, istinita, preda me izašla! Od onoga časa, kad sam Vas pozdravila, budete meni supatljivi i duši mili; jer se na svem Vašem biću dragostna odtvorenost ogleda ... U istinu mi se gospodjice sadašnjega izobraženja nimalo nemile. Uobćeno govorim. Izuzetaka se dakako nepremiče. Jasan mi je dokaz u Vas, Jerino! No što tu pišem? Ja sam ona, koja nerazumije umjetnosti, kako valja živjeti. Jedino to izgovara mene, što bih se dala voditi, da me tko umiljato sa stranputice napućuje na pravi put.

A što kažete ono? Da će novi utisci u Nehajgradu unatrage potisnuti spomen od Vas, mila gospodjice? Ni za vlas. Uvjeravam Vas. Odkako smo ovdje, veselije radim, nego odprije. Mnogo mislim na ljetnu ličnju svoju, a još više na dane, kad sam se s Vami upoznala, pak onda na budućnost, gdje vidim nas u Jablanovcu. Samo sadašnjost prolazi skraj mene, kano

san, koji je preneznatan, a da se mogu opominjati, što mi se u snu prividjelo.

To svakako odviše nesgoda bi na jedan dan, pa još k tomu na 1. svibanj. Prva, u družtvu nema onoga lica, bez koga nije zabave; druga, miloga djetčaka vika; treća, nikakvih kola, a svemu tomu vienac, zile i borije, dažd! Oh, to je malko odviše! Podpuno dokučujem, da se družtvu premaklo strpljivosti.

Jeli, Jerino, dobrano ste razabrali moju iznutricu? Dakle Vam valjade opaziti, da nisam ladno, bežčuvstveno ono stvorenje, za koje me uobćeno treba držati. Čudnovato je; ali se dobro pretvaram ... Da niste milokrvna, privlačna ova Jerina, već onako, kako je gotovo polovina našega spola, nebih se bila žrtvovala, — kako kažete; bila bih sasvim naprosto odpirila, što bi me pravedno bilo ozloglasilo, da sam ljudomrzna djevojka, koja pače povredjuje gostoljublje.

U istinu sam samoživka na najvišem stepenu; jer sam se Vami zabavljala samo zato, što mi se preko mjere mililo, da Vas slušam. Pa, da ste mi, mila jedina prijateljice, nablizu, bezkrajnjom biste strpljivošću Svojom imali pako na zemlji; jer bih Vas sliedom sliedila, kano Vaš sjen ... Molim Vas, Jerino, nemojte se više tako tvrdo očitovati, kano što ste kazali ono: „Novi će utisci već otrti spomen od mene!“ Ljuto se varate; jer, da i ima onakvih, to jest: stvari, koje su u me dirnule, blagotvoran bi utisak, što ga je Jerina u meni učinila, svedje pretezao. Ele, što evo činim? Upravo Vam očitujem, da Vas ljubim, čemu se možete samo sažalno podsmievati. Da ste sad ovdje, zacielo biste se o pošljednjih riečih predjašnje izreke sa mnom prepirali. A to bi mi bilo posve pravo; jer najposlije dolazi pomirište, po kojem se srdca još bolje paze, što je moguće.

Vrlo žalim, što Vam se prvi svibanj nedao, i sve Vam se iznaopačilo. To meni na taj dan bijaše bolje. Buduć da je vrieme zaista bilo ružno, sjedjah u sobi,

te čitah Schillera, počem nitko u pohode nije došo; ali opet! Vinko se pomoli; no tek na vrieme posve malo; jer mu se valjalo voziti u Zagreb. Eliza ondje bijaše, da još vidi pukovnika Kolara, koji je ovih dana zaputio.

U nas sad ovoliko posla ima, te je jedino moja sama večer, koju upotrebljavam na pisanje. Moj dnevnik može mnogo za Vas kazati; jer se moje pomisli gotovo jednako vrte oko jednoga, oko kratkih dana u Jablanovcu. Samo, kad razkrajam kakvu suknju, ili vrhnju, kako sam danas radila to, onda sam prostoreka, podpuno suknja, ili vrhnja, koja me stoji strahota mudrovanja, da bar poublažim pogrješku. Sad k svršetku; jer ćete se inače još prozliti, kad tako zadugo nedopirete do svrhe!

Ako koje večeri nebudete u Jelene, neuzimadete glumišta, družtva, ili zanimljive knjige, a Vi sjedite za pisaonik, te me opet usrećite pismom! Adieu, mila Jerino! Da ste tisuću puta poljubljeni po prijateljici, Ljudmili!

XCII.

Evo mi najmilije pjesme, koju sam licem na prvi svibanj prepisala u knjigu svoju! Zove se „Mladić kraj potoka“:

Na izvoru djetčak sjedi,
Te u vienac vije cvieće,
Zaneseno cvieće gledi,
Kud ga igra valâ kreće:
Tako moji dni bjegaju,
Kano izvor bez odmora!
Tako bliedi mlada zora,
Kako vienci precvjetaju.
Nepitajte, zašto plačem,
U životnom procvjetanju,
Sve se nada, hvali na čem,
Proljetnomu obnavljanju;
Ali glasâ ta tisuća,
Dok se narav evo budi,
U dubokih mojih grudi'
Probudjuje čuvstvâ vruća!

Što će meni sve veselje,
Koje mi je svibanj steko?
Tek za jednom čeznu želje,
Blizu je, a svedj daleko.
Širim ruke razdragano,
Žudeć, sjenku obuzeti,
Ah, nemogu ja doprieti,
Srdce osta neštišano!
Liepa, draga, dolje hodi,
Te ostavi sielo milo!
Cvieće, koje svibanj rodi,
Usut' ću ti ja u krilo.
Čuj, pjesmice gaj već poje,
A žubori jasno vrelo!
Prostrano je malo sielo
Za ljubljenih, srećnih dvoje.

XCIII.

Već njekolika puta umačem pero u mastilo, gledam preda se u zid, te grizkam cjevčicu. Samo nečinim toga, što bih naročito: nepišem. Mamica u obližnjoj sobi govori sa otcem, pa se tamo sad moj pozor svraćaše.

Sad, pomisli, neraztresajte se na sve strane svieta, već ostajte ovdje, u Nehajgradu, na pisaoniku, tik do moga pera!

Naše putovanje jučerašnje bijaše veoma neugodno. Sav dan kiša padaše.

Prije podne se prtljag razpravljaše. Poslije podne dodje Katinka, s kojom smo došlije zanovietale. Ah! opet jedna neposlušnica odlazi, — odlazi, a da neslušа mene. Sbogom pošla, zla pomisli!

XCIV.

Prije podne mati podje u samostan sa Zoricom, koju joj je valjalo prikazati idućim učiteljicam njezinim. Ona mi donie glumištni oglas, pa mi dopusti, da večeras s Katinkom podjem na prikazanje. Sva se zaradovah, odmah po objedu opet panovo naličih, te podjoh k stražanci svojoj, koja me je grohotom dočekala.

Ona sebi za večer kupovaše taclija i rukavica,

te reče — srećom — u razgovoru kitničarici, da će večeras poći u glumište. Kitničarica na nju izvali oči i reče: „Gospodjice, danas je petak, dakle nema prikazanja!“ Ovako bismo se u raztresenosti svojoj malo neizvrgli na rug čitavu gradu. Smijah se, napola bolana s toga nerazumljenja; ta zlosretnja je ova cedulja na sutraveče odredjena!

I ovako se mi, nesrećna stvorenja, utješismo sladokusnom kavom. Ali slušaj sve, što se još tu dogodilo!

Izobušice kuharica donie zamotak, meni upravljen. Odtvorih ga i na udivljenje svoje vidjeh 12 para novopletenih čarapa. Privijeno će pismo, mišljah, meni objasniti sve.. Ali to nebude. Pisarica se samo podpisa: „Božidara“. Zalud si razbijah glavu, koja mi je Božidara poklonila ovako veličanstveni dar!

Kad sam kući s Katinkom išla, već bijaše tamna noć, pa rekoh pratilici svojoj: „Kako li će se mati začuditi, kad joj ovako iznenada donesem 12 para čarapa?“ Tek što sam rekla to, opazih, kako njekakav čovjek sliedi za nama. Gotovo se svaku večer ovdje njetko odadire. Mnjah: ‚Nu! neznanik da neće ništa, već moje čarape!‘ Učestasmo korake, pa i on. I ovako udjosmo sa glasnim trepetom srdaca; ali cjelokupe, — u sobu.

Davačica ipak bude odkrivena. Švalja je, koju smo prije njekolike godine imale u kući. Nebih nikad ni u snu bila usnila toga, da bi sirova ta Božidara bila podobna, da učini ovako tananu pažnju. Žestoko se o ovom stvorenju prevarih. Zahvalna je, kako tako naskoro opet nitko neće biti. — —

XCV.

Mila Božidaro! Priznajem, da sam se čudom začudila i upravo ovako zaradovala, što sam odkrila, da, mila Božidaro, još nakon ovako duga vremena na me mislite sa ovolikom nježnom pažnjom! Zahvaljujem Vam od sve duše na veleljepnu ovom daru. Koliko li ste se brezkrajnje muke namučili i strpljivosti natrpjeli, da opletete dvanaest para čarapa! U istinu

ste me zastidjeli; jer sam mnila, njegdašnjoj našoj ukućanci više nije ni nakraj pameti, da još ima nas na svietu.

Gotovo čitavu godinu dana već bivamo u Nehajgradu. Ako biste možda poslom došli u grad, molim, nemojte propustiti, da nas nepohodite, gdje ću Vam tada opet naustice moći izkazati radost svoju sa Vašega poklona!

Pomislite, mila! Jelena već ima dvoje djetce, Andriju i Ljubicu. A meni se čini, kano da je tek bilo nedavno, kako ste za nevjestu onako radino iglom boli, te Vam uza to valjaše meni pripoviedati pripoviedaka. Opominjem se sa velikom radošću davno prošla ovoga vremena.

Kad jednom k nam dodjete, moći ću Vam priobćiti sila o naših znancih... Sve je nas preko načina veselilo, kad smo čuli, kako Vam je dobro.

Ako ljeti pohodim gospodju Mašićku u vinogradu njezinu, zacielo se neću proći, da Vas nepotražim. Sad sbogom ostajte, mila dobra Božidaro! Još Vam jednom zahvaljuje Ljudmila.

XCVI.

Ta što bijaše uzrok, te osam dana nepisah? Gospodja Maljevka i Dora dodjoše u pohode Katinci. A tu mi valjaše svaki dan kod njih bivati. Njekolika puta bijah i u glumištu, koje me zabavlja uzprkos kukavštini svojoj.

XCVII.

Danas sam jedva jednom opet radila nješto. Schiller kaže:

„Von alldem rauschenden Geleite
Wer harrte, liebend, bei mir aus?“ To jest:
Od sve bučne pratnje ove
Tko dotraja, ljubeć mene?

Prijateljstvo i rad. Potonje mi sve od svega: ovo je moja zabava. Prijateljstvo je riedko. Nisam ga na-

šla, te jedva smijem misliti, e ću igda sresti riedko to pojavljenje.

Naš je sobnik sasvim ljubazan čovjek. Svaki dan druguje s nami. Dobro je, kad se njetko ima ovako — — za ševrdanje. Mislim, plemenit će mlad čovjek dolikovati mojoj namjeri.

Gospodja su Maljevka i kći njezina u zoru zaputile. Sad će jamačno već biti doprle do svrhe. Otac bijaše na objedu u predsjednika Starine. Zorica sjutra slijedi primjer njegov. Gospodja Ivančićka daje djetinju gostbu, kojoj je pozvala i Zorku.

XCVIII.

U nedjelju dne 22. kol.

Ha, već juče poboravih, da kažem, kakvi je radostmi sad naša zemlja pronikla! Naš brak cesarski dobi požudno željkovana našljednika.

XCIX.

U sriedu dne 22. pros.

Bučan život lišava mene svake pomisli. Čini mi se ovako malenkasto, da pominjem svaku i najmanju sgodu. Ova iskra od pjesništva jednako ostaje u Jablanovcu. Pak ovako svaku večer malo neupadam u napast, da puštam pero, neka miruje, pak da čitam mrvičak vremena prije spavanja.

Evo božićnih blagdana sad opet! Bože, kako li je sve sasvim drugčije! Nećemo kod kuće u kolu porodice svoje svetkovati badnjega večera. Zaista je bogu plakati, što smo uobće u Nohajgradu.

C.

Prije jedne smo ure stigle od Sv. Gjurgjeva. Blagdani su ugodnije prošli, nego što sam mislila. Što da pobliže opisujem sve; ta čemu upravo?

Zar će me još nakon godina zanimati to, što sam juče i prekjuče učinila? Ta moj je dnevnik i onako samo: bezumlje!

Ako tko hoće da opisuje žiće svoje, nesmije ovako istinito crtati prostoreku svagdašnjega života, kako ja činim to, pače treba preko toga da prebacuje koprenu. Sve

valja odievati zračnom odjećom od pjesništva. Tek onda poviest prima romansko, dragostno lice.

Ali kako sam se tomu domislila, te ištem to od sebe, neuke djevojke, koja je stvorena, da strpljivo nosi, čim se tovari? ... Neboga, neboga djevojko, što li još očekuje tebe? Sve zlo. Budi hrabra, nekloni duhom, kad se težki oblaci nadmaknu nad tvoju glavu! Vjeruj zakonu božjemu: tvrdo vjeruj to! To će ti vrlo goditi za pečalnih ura. Nigda da nedvoumiš istine svetoga pisma! Ta, tko vjeruje, spasti će se! — — —

CI.

Jedva mislim, e ću još moći pisati nješto, počem su mi se ruke od ovih čestitaka već posve uhvatile... Mati danas, uoči staroga ljeta, priugotovi malenu čast, na kojoj su moja kuma, gospodja Manda i Trnićka bile zvanice.

Kad su gošće bile umakle, posadih se s mamicom na divan, te zanovietah o idućih pokladah. Ali ne! Govorile smo još o nječem znamenitijem, o gospodinu Ferenčeviću. Šteta, ovo ime nimalo nije onako prikladno, kako on! Sasvim sam slučajno za njekakvom večerom još prije njekoliko mjeseca osluškivala vrlo zanimljiva čovjeka. U istinu to bijaše moja želja, da doznam ime ovoga neznanika. A — ovo se tek danas sluči.

CII.

U petak dne 31. prosinca.

Izmakla je godina moga života!

Zar se mogu veselo obzirati na prošlost? Ne. Moje se oko puni suzami, kad pomislim na mnogo bolanih časova, gdje no sam bez utjehe stajala, da, pače mišljah, bog, koji štiti svakoga crva, zaboravio je — mene. Ali ne, ovako to bijaše! Bog, moj otac, usliši molitvu neboge djevojke. Težko bolestnim mojim roditeljem opet dade zdravlja. Samo priećaše, da će mi ugrabiti malenu sestru. Premilostivno ju dade u naručje očajaloj materi.

Napuni opale jagodice i poli jih rumenilom sunčanoga rodjaja.

Ah! žrtva treba da je pala. Biela glava moje stare klonu ... Mila bako! Tvoj lik truhli, kano pokrov; ali se tvoj duh uzvio. Ti si srećna, srećnija, nego mi, grješnice. Oh, kaži unuci svojoj, kaži, kako je gore, neka mi bude utjeha, kad me najdraža lica ostave!

Hodočastnik stajaše na kraju premučna putovanja svoga, da proputi i namjeri drugoga na ovaj put. Nanj si nastupilo, diete, nedužno, srećno se smiešeć!

Oh, sačuvaj ovu nedužnost! Biti će tvoj angjeo-zaštitnik sve do groba. Sad ganuto moje srdce zahvaljuje tebi, veliki sudče, na malahnih radostih, koje su natoliko izpravile poništenu moju ćud, te mogah lakše nositi iduće! — —

Ublaži pečal mojim iskrnjim! Da sjutra, nanovo okriepljeni, glednu na budućnost! Daj, da sunce grije svim! Oni će ti zahvaljivati, kano što ja ... Čuj de, moja mati spava! Dah je njezin onako miran, kano dah u djeteta.

Oh, bože svemogući, brani moje roditelje i moju braću i sestre!

Brani mene, koja, duboko pogurena i ucvieljena, pred tobom, veliki, leži u prahu!

Kazaljka hiti, da proleti pošljednje časove. A tada — tada počinje tiek svoj u novoj godini. Kaži: sbogom ostajte! svim prijateljem svojim; ta ona se više nepovrati! Daleko, daleko odlieće od naših pogleda; no iz naše pameti uletjeti nećeš!

U godini 1858. pošljednji put kažem: Laku noć!

CIII.

U subotu dne 1. siečnja. 1859.

Kad sam jutros progledala, bijaše mi onako mučno, onako tjeskobno. Prvo jutro u ovoj godini neprimaše mene, smiešeć se. Bijah sav dan veoma sjetna, nevesela. Ah, biti će polazak moje mamice, što sam se

ovako sneveselila!... Upirem si glavu u ruku, pak ovako sjetno pogledam na sviet, kano da mi je kakav prorok strahovito proreko budućnost ... Kako tajnovito mlado ovo ljeto stoji pred nami, — —

CIV.

Isto veče, kad sam očekivala sestru, ona dodje. S neizkazanom joj radošću pohitah na susret. Ona — pak sasvim žalostno gledaše, pa nereče ništa. U sobu stigla, materi preda pismo, koje nam je iztumačilo sve. Kum Progonić propade. A kum Vrančić policom na se krenu četvrtinu milijuna, koje ni nema u svoj svojini, ni u Zagrebu, ni u Senju. Daklem obadvojica upropašćenici! Ova pomiso meni bijaše u prvi tren onako grozna, te ju nipošto nemogoh ni shvatiti. Dviju sjajnih kuća više da nema? Još mi se jednako to čini, kano san. A opet je istina.

Neboga moja Milevo! Odhranjena u obilju, navikla, da joj se sve želje izvršuju, — sad će joj valjati više oskudievati svačim, nego meni. No ja nepoznajem ništa drugo, te sam sudbinom zadovoljna. A ona će se samo mučno moći na to skloniti. Mladjan duh njezin još nezna sumorne ure, turovna časa ... Dvie su godine dana, kako je Mileva ostavila Hrvatsku. Za ovoga vremena nikad nepisaše ni redka meni, što me je boljelo. Ah, da znaš, djevojko, kako si me povriedila! Jesi li zaboravila, da smo se igda pazile? — — Sve se na ovom svietu mienja. Sviet takodjer.

CV.

U dvie ure poslije podne od Zagreba stigosmo ovamo. Oh, moj bože, ima li tu jada i grdila! Ta bi me razvala i bojažljivost, koja sad vlada kućami naših rodjaka, dovela do očajanja, da sam osudjena, neka pozadugo gledam ovu strahotu. A još jednako najgore nije udarilo. Svemogući da jih očuva sve od pošljednjega toga udarca!... Umorna sam, i tjelesno i duševno. San, božanski će me san okriepiti. Zato odmah u postelju!

CVI.

Mila draga sestro! Već bih davno bila odpisala Tvoje pismo; no mi neuljudna kihavica neda raditi ništa, nego kašljati. To većma dosadna moja bolešljivost ijedi mene, što nemogu polaziti šetalište, ni glumište, gdje mi je sad ipak dovoljno bilo prigode, da namigujem na častnike. Odskora ovdje imamo vojništva, što je ovako probitačno promienilo Nehajgrad, te bi ga Ti jedva poznala.

Juče bijaše pokop glavarice ovdješnjega samostana. U istinu još nikad nevidjeh ovako svetčano liepa sprovoda. Pomicaše se samo po prostorijah velikoga vrta, gdje je u raku spuštena.

Iz prve ruke znadem, da si na čuvidskih igrankah bila, što 'no rieč, ,najljepša unutra'. Zamalo ćemo biti zajedno. A tada treba da mi pripoviedaš sve do sitnine ... Mati Te cjeliva i kaže Ti, ako se gospodjici Jerini prorači pohoditi tih, skroman naš Jablanovac, da će joj biti drago, da ju dočeka.

Jesi li, mila sestro, primila pismo mamičino, u kojem Ti ona šalje krpicu od modre moje haljine, da još kupiš lakat od ove tkanine? —

CVII.

Juče se i danas povezosmo u Mirkovac, gdje je bez sumnje prekrasno. Naručismo kave, koja je u ostalom bila dobra, i prodjosmo malenu šumu ... U dvorištu Danilovićevu vidjeh liepa mlada kavaliera i poznah plemića Stjepu Danilovića, koji nas pak nimalo neuvaži ... Uveče podjoh s Katinkom na šetalište.

Tada Snašin s mladom svojom pred nas ižšeta. Kad smo već bile tik do njega, on dosta bijaše benast, te nepogleda mene, već turi oči na njekakvo drvo, u koje je sa svim pozorom buljio, diveć se veličini prirode, što je stvorila d r v o. Opet mislim, bio bi manje okolišio, da se u mlaku uzduhu večernjem za čas ogologlavio ... Kad se čeljade šeće šetalištem, nesgodom se vidja. Sjedjasmo na klupi. A moj se ne-

prijatelj vidje usilovan, da prodje pokraj mene. U ovaj me čas Katinka upita: „Kako Davorko pokrsti psa, Zinzov, ili Klincov?“ — „Obadvoje posve dobro dolikuje njemu“, rekoh. Pa moja osveta bješe izvršena... U istinu mi ovaj čovjek zagrčuje život u Nehajgradu; jer je časovito moje roblje sve s tim divljakom. Pa sam usilovana, da nikad više nepolazim posielâ; jer bih išla u pogibiju, da me nanovo uvriede.

CVIII.

Pismo od Jerine! Kako li sam se zaradovala, da, malo neusrećila, kad sam čitala redke, koji su onako ljubežljivo, nježno pisani, kano da jih je z a t r a v l j e n mladoženja namienio mladoj!

Eda mi je znati, kako je to, te se sad izobušice obrela bit, kojoj sam ja supatljiva! Nikad u vieku svojem još nisam tudju čeljadetu nikojega spola omiljela. Nitko me nenadje vriedne truda, da me bliže pozna; jer se svim činim bežčuvstvena. A opet bijaše tudja djevojka, koja se potrudila, te skide gustu ovu koprenu i, začudiv se, vidje puno povodljivosti srdce, koje netreba, već pravo postupanje, da bude onako dobro i blago, kano što je ono, pod kojim se zlo nije moglo stvoriti. Moja je mati angjeo. Zar onda ja mogu biti kći paklena? ... Sad hoću da kažem sve; jer sam se od liepa, sladka sna probudila. Ovako vjerujem, ne, z a c i e l o znadem!

Ima čovjek, koji je u me udahnuo čuvstva, koja su me boljela. Časovito mišljah, srećna sam. A opet preteže razum, komu je žalibože valjalo vidjeti, kako je sve bilo samo puste šale radi, onakva volja, koja mi je zagrčila mnogo časova. Jesam li luda? Što li nuto pišem? Ženska sam, te nemogu svojinom nazivati ništa, doli p o n o s. Jest, ponosita sam na najvišem stepenu, te nikad neću dati, da moje srdce bude vladalja moje glave! ... Istinski me ljubi, Jerino! Hoću da pustim čuvstva sva, koja su u snu okrutno smetena i uzbunjena, neka budu budna prema tebi. U tvojoj

je ruci tada, da jih svagda puštaš, neka bdiju za te, jedinu.

CIX.

U četvrtak dne 24. veljače.

Ovih je četrnaest dana, u kojih tebi, vjerna moja prijateljice, nisam priobćila ništa, onako prošlo, — kano da jih nikad nisam proživjela! ... Barica, moja rodica, danas je otišla. Namjera je njezina postižena. U sviet je uvedena. A sad je dakle briga njena, da se š njim pogadja na miru ... No koju o toj kukavštini ubožke igranke!

O devetoj uri stajah pred ličionim ogledalom svojim, te gledah lik svoj, što ga je u kićenoj ovoj oblaci bilo baš pristalo, pogledati. Najljepše od svega bijaše moja mahalica, koju mi je Vinko za ovaj dan poslao ... Nebogo moje srdce na glas, da se moglo čuti, malo nekucaše, kad smo se u krasnih karucah gospodje Ivančićke onamo kotrljale ... Kad smo ušle u dvoranu, bijaše onako preopuno, da nam se valjalo najposlije pomisli odkaniti, da dalje dodjemo od vrata ... Na prve dvie četvorke bjeh izprošena, te jih htjedoh igrati, pak onda kući. Glasba se zaori. Igrači se po dvoje poredjaše. A — Snašin, tobožnji moj igrač, posve počudno u red uvede drugu gospodju. Da ti je sad bilo, pogledati moj obraz u čudu! Pozvah blagostno momče i rekoh mu, što se već kaže u ovakvih kobnih slučajevih. Snašin se meni kunjaše i preklinjaše, da nije zaboravio mene, već da sam ga zlo razumjela, što sam samoj sebi za volju htjela vjerovati ... Vrlo zle volje sa loše ove sreće odmah htjedoh ostaviti dvoranu; ali me mati zadrža.

Pšeničić bješe razumio ovu prigodu i dovede mi Snašina, da bi se, sad dokolan, preda mnom izvinjavao. Nemogoh se strpjeti, a da mu nekažem vrlo bodljivim glasom: „Neištem nikakva izgovora od — — vas, gospodine Snašine!“ S malo ovih rieči dovedoh njega do najneuljudnijih ljudi ovoga svieta. Dosta bijaše aram-

zada, te reče: „Čemu onda te tražbe?“ ... Taj čovjek dakle do vieka ostaje u mojoj pameti; jer me je vrlo pozliedio. Sad, kad mislim na to, moje se čuvstvo druži sa uzrujanom bunom i sjetom.

Sad sam od pokladne bolesti sasvim izliečena. Samo još jedno posielo, kako nazivamo mile večernje zabave, a onda sam sasvim zadovoljna!

CX.

U četvrtak dne 19. svibnja.

Vrlo zanimljiv roman zapovjedi meni, da prekinem dnevnik... Obdan su svi časovi razpačani... Dakle mi valjaše na noć odgadjati i čitanje i pisanje ... Sad bi ipak trebalo ovdje ukrpiti koju o politici-svegodnici; jer ide doduše zanimljivo, no i vrlo težko vrieme.

Zameće se, te već postaje strahovit rat, u kojem će po svoj prilici Avstrija izgubiti; jer glavne vlasti pomažu Taliju, koja hoće da strese i sruši samosilje, pak da uzkrisi sahranjenu slobodu. Hoćemo li mi, Hrvati, na tom dobiti, dvojba je. Tek ovoliko stoji, da je život onako pun briga, te bih mogla plakati, kad koje diete na sviet dodje.

Naš je ban, Jelačić, u vrieme svoje proslavljen, visokopoštovan čovjek u Hrvatskoj, na umoru. S njim je pošljednji ban u grob lego. Pa nam ništa neostaje do spomena od narodnosti, koju vidimo, kako naočigledce klone, i tek od manjka novaca, — jer se hrabrosti, ni volje, da se držimo, nipošto nepremiče, — bez pomoći, mirno, tobože, preziremo, kako sve naše propada.

CXI.

U ponedjeljak dne 23. svib.

Ban Jelačić više nije. Još mi je jednako nevjerovano, da će se ovaj čovjek, junak od Hrvatske, u četvrtak sahraniti. Što su veličanstvene namjere i osnove njegove, koje je, prenebog, obreko narodu svomu, da će jih izpuniti i izvesti? Razpale su se u ništa, kano

duh njegov, a sad tielo njegovo. Što li je opjevana sloboda Jelačića, bana? ...

Pravi moj imendan, — jer je jesensko ime, Ljudmila, meni za nadimak nadjenuto, tobože što sam ljudem mila, — kano što je to bila moja želja, bude proslavljen u Banskoj šumi. Družtvo nebijaše doduše veliko; no valjano izabrano. Moja volja bijaše sjajna; jer sam mogla sjediti na zelenoj travi, neusilovano se kretati, kako me je baš volja snašla, zanovietati s milimi ptičicami, koje su mi preljubko pjevale čestitku. Onda strpljivo slušah mudru opomenu žablju i mnogostruku zuku nestašnih komaraca. Nedostajaše li mi baš nikoga? Ah, da! Trebalo bi da je ovdje bila Jerina, djevojka, koja sa mnom postupa sa onolikom nježnošću i ljubaznom pažnjom. Svaki dan od nje očekujem pismo. Da znade, s kakvom čežnjom čekam knjigonošu, već bi mi davno bila pisala.

Juče kod kapucina čuh misu, pod kojom sam se u istinu usrdno molila. Prije svega hvaljah boga, što je dragoj mojoj materi znatno ublažio bolešljivost.

CXII.

Predraga Jerino! Sad jednom za svagda molim, prodjite se toga, da za čas posumnjate na istinito moje prijateljstvo! Ako to još jedanput učinite, prinudjena sam, da mislim, podsmievate mi se, ili se mnom titrate. A to bi me neizkazano žalostilo, najpače od djevojke, koju oddano ljubim ... Danas primih Vaše pismo, te se požurih, da Vam odmah odpišem ... Tako hitimice kažete, da ste bili nješto naloši, Jerino! Nadam se, da ste sad opet sasvim zdravi; ta drugčije bi Vaša prijateljica očajala!

Smrt me ljubljena našega bana vrlo oneveseli, te bih za to dala mnogo, da mu mogu biti na pokopu. Nije to ljubopitnost, već prirodno čuvstvo, koje hrvatsko diete čuje, kad se lik i pokrov pošljednjega bana spušta u raku ... Pjesma je mladoj udovici u novinah vrlo vrstna. Rada sam znati, tko ju je spjevao! ... U petak,

rekoste, draga, pisati ćete mi! Dakle u subotu, ili najduže u nedjelju očekujem zaželjeno pismo. Nuto gledajdete, što sve od Vas već ištem! Malo nezaslužujem malene kazni. Pa, da niste angjeo dobrotom, mogla bih ju očekivati. Ali tako mislite, to je stvorenje, koje me vrlo, vrlo ljubi, pa hoću da joj prostim, kano što prema meni pokadšto zaboravlja udvornost!

Nehajgrad, kano što je to svagda bio, zaboravak je božji. Pače se kralj svibanj okleo na nebogi gradić; jer razvodnjava sve. Dne 22. počasti nas milostivim smiešenjem, kad smo i upotrebili dobru volju njegovu, te u Banskoj šumi poblagovali krasnu užinu. Družtvo bješe dobro, po izboru izabrano, pa meni nedostajaše nikoga do Vas, moja prijateljice! Gdje bijaste 22. poslije podne? Pišite mi to! Vrlo sam rada znati; jer jednako mišljah na Jerinu ... Poručnika Rića meni nema na svietu, osim kad ga vidim na ulici. Više nepolazim dvoranskih posiela. I ovako se sa svimi timi ljudi nesastajem. Snašin pače poboravlja dužnost. S toga pomirište stoji u području nemogućstva. Poklade su već davno prošle, mila Jerino, te je spomen izgubio svježost. Naskoro će sav biti mrtav! — — —

Jesu li njeka večernja posiela u Jelene prekinuta? Kako provodite večeri? Kako li biva sa četvororukim glasoviranjem? Jeste li još jednako strpljiva učenica?

Sbogom ostajte, predraga prijateljice, te svagda ljubite Svoju Ljudmilu!

P. p. Jelena je baš nemila, neljubavna sestra, što mi sad upravo nepiše ništa.

CXIII.

Draga sestro! Sad je sgoda, da ovamo dodješ. Ti ćeš biti kriva, ako neupotrebiš ove prigode ... Piši mi, kako ste, ti i Jerina, provele 1. svibanj! Mi bijasmo same. Pa ja sav dan u misli sliedjah za Tobom i za Tvojom prijateljicom ... Bez sumnje je Vaše

nadanje sad sasvim nadovoljeno ... Gospodjici Jerini upravi što srdačnije pozdrave! Sbogom! U duhu grli i cjeliva Tebe ljubavna Tvoja sestra.

CXIV.

Sestra je ovamo stigla. Mala Ljubica danas bude odbijena od sise. Nebogo će diete ovu noć mnogo plakati ... Sve tiše i tiše biva u kući. Većinom sam pošljednja.

CXV.

Mnogo je sitnine danas uredjeno, što se svagda čini pred polazak. U utorak ćemo uveče, nadam se, biti u Nehajgradu. Još nisam na čistu, bih li se tomu radovala, ili ne; jer sam sad, pošljednje vrieme, često udarila sa zla na gore ... Čitavo poslije podne baš marljivo bocah na vezku svojem ... Jelena upravo ima posla, da umiri maloga Andrijcu. Ovako se nećakom svojim ponosim. Kad ću š njim pošetati po Nehajgradu, svako će se jamačno za njim ogledati.

Ah! sad će — starost doći! — Naskoro će se smedja moja kosa bielom pomiešati, sad gladko moje čelo provrći ružnimi mrzkami, pa ponosno izpravljen stas sve dublje klonuti, dok se najposlije nerazpadne prahom.

Evo moje budućnosti!

CXVI.

Mila draga Jerino!

S nedokučljivom tjeskotom počinjem Vam ovo pismo. Osjećam, Jerino, da će Vam ta dopiska dodijati! Pače treba ovako da bude. A opet mi još nedadoste, draga, da opazim to! ... Kad poznam Vašu ruku na nadpisu, srdce mi kuca, da se može čuti, pa i nehotice mislim, ‚ovo je od nje možda pošljednje pismo!' —

Bila bi opet golema šteta, da se onako malo, poćudno družtvance razprsnulo, te biste, ljubazna moja prijateljice, pored toga posve iz vježbe izašli, da četvororučke udarate. . . . Od sebe Vam baš nimalo nemogu pisati; jer od njekolika dana živim tek o budućnosti,

pak, ako pričinite, da bi mi te šajke potonule, a Vi ste više, nego okrutni ... Vašoj mami poljubac u ruku! A Vas grli u duhu Vaša prijateljica, Ljudmila.

CXVII.

Mila Barice! K rodjendanu primi što srdačnije čestitke od bratučede! Kako bi to bilo liepo, Barice, da zajedno možemo proslaviti krstno ime! Dobra mi mamica čini veselje i prepravlja malo selovanje. U Banskoj će se šumi — to je na Ostrvu — užinavati. Gospodja Manda s porodicom, Katinka i mi ćemo biti u družtvu. Više nedostaje nikoga, nego Tebe ... Sad, mila, nemoj se srditi, ako Ti dosadim gdjekojimi mobami! Ako Ti je moguće, odašalji mi tkanični onaj kroj od Janje! Katinka ima vrlo prikladan slamenac, koga netreba. Zato ga namjerava prodati. Ovako mišljah u sebi, mila Barice, jamačno se nećeš srditi, ako Te zamolim, da si kažeš znanicam, da mogu imati šešir, u istinu prekrasan, po 7 f., to jest za gotove novce! Slama siva, nakit trešnjast. Tvojim od svih nas mnogo pozdrava! Grli Tebe, draga, u duhu i ljubi Tvoja bratučeda.

CXVIII.

U utorak dne 7. lipnja.

Danas smatrah dvoje ljubovnika. Na obrazu se njemu vide misli, koje su za tinji čas ukrstile u glavi njegovoj. Onda se primiče, onako ljubazno govori njoj, dok se obražčić njezin neprovedri vedrinom ljetnoga jutra. Pa je njih dvoje srećno, onako srećno, kao što je obližnje u punoj mjeri nesrećno.

CXIX.

U sriedu dne 8. lip.

Sinoć se nemogoh nakaniti, da ostavim raztvoren prozor; jer ljubki mjesec govoraše sa mnom o stvarih vrlo znamenitih. Kazivaše mi groznih viesti. Sumorno okrenu blagostan lik k jugu; jer ondje juče imaše mnogo mlado oko, koje se na svagda sklopilo. Htjede blagom svjetlošću svojom ogrijati osakaćena tjelesa. —

— Bijahu mrtva. — — — Oh, moli se, moj prijatelju, svemogućemu, da zaštiti zdrave, ranjenim ublaži bol, izbavi ljude na umoru i zakonu svomu nauči očajale matere, ljube i sve ljude, koji su za ove vojnice izgubili dragih lica!

CXX.

Otac opet nije došo. A tim se moj put sjutra u Toplice — utopio ... Danas bijah dadilja, počem je prava oboljela.

CXXI.

Još prije jedne ure bijaše, što smo veoma zeble od vremena vrlo žestoka. No čeljade osjeća dovoljnu naknadu od veličanstvenoga pogleda, što sliedi za groznoliepom prirodnom glumom.

Na iztoku se nagomilavahu suri oblaci, iznad kojih se duga nadvila. Na zapadu se vedra večer opraštaše, gdje se ogrijalo sunce, izpuštajuć pošljednje zrake, naginjalo na počinak. Kiša sasvim tiha, suncem obasjavana, padaše, kano alem-trunje, na našu zemlju. No da kolike smionosti, ja da kušam opisivati, što jedva pjesnik može? ...

Jutros odkotrljaše kola, na kojih je moja sestra sa djetcom svojom sjedila. Davno više nemaše ni traga od njih, kad sam još jednako piljila u onu točku, gdje jih je nestalo. Razstanak onako boli! — Da čeljadetu nema utjehe, da će se opet vidjeti, bilo bi prepušteno upravo na očajanje.

Sinoć u ovo vrieme stajah sa Jelenom kod ovoga prozora, gdje sad pišem. Obje bijasmo vrlo sjetne, nevesele volje: ona — sa razloga, što je ostavila kupalo, gdje je ugodno živjela, a ja — jedva sama znam, zašto. No da! Sad mi na um pada! Sa uzroka, što sam ovako različna od ostaloga svieta. U družtvih, gdje se sve, mlado i staro, zabavljalo, napala bi me čama, da umrem. Oko sebe čujem svježih, bistrih glasova, gdje se srdačno smiju, ja se — na silu smiešim. Pa žali-

bože opažam, kako to raste. Svaki sam put tjeskobnija, pak umaknem, što prije mogu, u milu, samoćnu izbicu svoju. Ako to ovako uzraste, a to ću u dvie godine dana biti prava pravcata pustinjica ... Kratko će ovo vrieme, koje mi je živjeti, proći na svaki način. Kako li je ludo uobće, samo što se rašta čeljade živo izjelo! Kako li naskoro meni, ni mojoj okolini tu više neće imati ni traga!

CXXII.

Nehajgrad, dne 22. srpnja.

Moja volja nije manje sumorna, nego vrieme. Dokle samo možeš očima vidjeti, nevidiš ništa, doli siv pokrov ... Sad je odlučeno. Kum je Progonić neporečno izgubljen. Jelena ovaj čas iz novina čitaše objavu imovinske prodaje — i na Rieci. Ovakva je kazan najopačemu čovjeku preoštra. Oj, bože, kad se duhom prestavim u stanje kumovo, kadli smislim sve misli najedno, čini mi se, on valja da uspe zrno u glavu!

O 2. uri noću ostavismo Jablanovac. Ova noć bijaše tiha, kano grobnica. Ovako me bojažljivo čuvstvo hvataše, da sam sa čežnjom opirala oči na iztok, da odkrijem prekrasan nebeski začetak danu. Zviezde trepćahu, baš kano da se na razstanku pozdravljaju, dok je zora, moja božica, ružičnimi prsti uzdizala koprenu noći, dajuć nam, da vidimo rumeno praskozorje. Ono malo pomalo iščezavaše izpred zasjenite blieske cara sama.

Dva sam dana daklem opet u Nehajgradu. Ulice su puste, kano što odprije. No ovdje, u poćudnoj mojoj ložnici, meni posve godi ... Ljubljeni su moji roditelji u postelju. Mi, Jelena i ja, puštamo pero, baš marljivo da radi.

Katinka bijaše čitavo poslije podne kod nas. Neboga, takodjer ima mnogo, da snosi.

CXXIII.

Sad njekoliko dana vrlo bučno življah, ovako, te nemogoh za se samu naći nijednu uru. U Zvizdovu

provedosmo ovu nedjelju kod porodice Mašićeve, s kojom sam se u pošljednje vrieme upoznala. Ovako o toj čeljadi još nemogu izreći presudu. Mogu kazati ovoliko, da je doček bio vrlo srdačan, te da su obje mlade djevojke radile iz sve snage, da nas zabavljaju.

U utorak praćasmo Jelenu preko Davorinca u novo kupalo. Sinoć opet bijasmo ovdje. Toplice su vrlo polažene. Pa ja prvom za vieka vidjeh, kako se neizkazano ugodno daje u kupalu živjeti ... Na razstanku se s milovanom sestrom nemogoh odbraniti od suza. Ona medju ovom brčom ljudstva ostade onako sama, da me je groza hvatala. Mnogo ovih obraza tudjih tek onda zabavlja, kad jih jošte s kim možeš mjeriti. Gospodju tek zabunjuju samu.

CXXIV.

U nedjelju dne 1. kolovoza.

Jutros htjedoh čuti misu. Kad sam pak vidjela, kako je posve godno kiša padala, što 'no naši Hrvati vele, godina išla, ostadoh kod kuće ... Andrijca mi i Ljubica pokraćivahu prije podne. Mali su onako mili, te mi je u društvu njihovu baš dobro, pa nisam nimalo željna, da obhodim sa spoljašnjim svietom ... Gospodjica Nježa danas dodje k nam u pohode. Da, baš pristale, ugodne djevojke!

Poslije podne od Katinke dobih pisamce, u kojem me je pozvala na čokoladu. No zahvalih. Moja je mati onako sila puta sama kod kuće, te se zaista već pregorko korim. Neću opet da činim to, već da ostajem kod jedine dobre matere ... Pogledasmo na prozor, kad je njetko kucao, te na naše udivljenje kuće gospodarica, koja inače nepohadja nikoga, — udje sa kćermi.

Ovako dan opet odletje, dan liepe moje mladosti ... Kako me kinji ova pomiso, da starim, nemože se opisati. Od njekoga je vremena to jedina moja pomiso. Svakoga mi je časa žao, što se nikad nevraća natrag. U obližnjem sam opet starija.

Ovako evo dan opet odletje, dan liepe moje mla-

dosti! Bože moj, ovako mi godina za godinom prolazi! Da neopažam, da, da nisam tek ni naslutila, djevojka sam odrasla!

Često bih o nječem oglasila, što 'no ima rieč po njemački, ,dala bih mnienje svoje čuti'. Onda je opet tjeskota, nebi li možda glasilo brzoreko, ili pače budalasto. Ovako onda biva, te se u družtvih često osjećam poništena, pa ponajviše na oko — nimalo nisam razgovoru učestnica... Ah, ovako sam rada bivati sama, neopažana po razsudljivih očijuh svjetskih!

CXXV.

Uoči nedjelje.

Pomislih, eda li ću sad, u najvećem naponu, biti ovakva djevojka, navršiv osamnaest godina?

Stas joj omalen, a uzrast tanak. Kestenasta se kosa dieli oko biela, gladka čela, koje je upravo visoko, kako valja. Oko mendulasto, tamnosmedje, napolak crnimi trepavicami zastrto, oskudieva pravim izraz-životom, prenestašno, a da je mamljivo, pa najpače, da se žarko naziva. Nos, predugačak, a da je ubav krivonosić, i prenepravilan, a da je pravilan nos, još ima tu ljépotu, da nosi pjega. Usta su malena i pakostno uličena, te, govoreći, pokazuju niz bielih zdravih zuba. Ali malo nebjeh zaboravila obrva, koje su u bljedjanu, duguljastu obrazu neboge ove djevojke najljepše. Posve su pravione, tanano nacrtane, te se naklonosti gospodje svoje raduju. Potiljak nije crn; no oskudieva gojnom punoćom, kano što su mišice presićane. Ruka — omalena; jer nosi rukavice 6¼, — preokošta je, a da je ruka kakve gospodjice. No je nožica njena neizmjerno malena, baš bojarska, te s pravom održava mjesto tik do prvoga milinka.

CXXVI.

Najposlije evo njekoliko dana, koji su veselo i s promjenom prošli! ... Milorad prekjuče dodje. A sjutradan se ujutru odveze sa mnom i Andrijcom u toplice. Jelenu nadjosmo baš veselu. Družtvo joj pri-

likuje. Dakle se sve briženje čame radi razbilo. No kako bijaše po me? Prvi mi dan ugarske gospe protjeraše dobru moju volju. Sasvim ljubazno naklapahu sa Jelenom; no sa mnom ni neprosloviše. Gdjekoja se gospoda trudjahu, da me razvesele; ali jim se neda. Umorna od čame, svalih se na rdjavu postelju.

Sjutrajutro uzduh nadjoh pročišćen. Oni, koji mi nisu ličili, bjehu na put otišli. A oni, koji su mi bili ugodni, — ostali su. Malim zadovoljna, kano što sam, dobro se tada zabavljah. Ovdje namjerih i gospodjicu Majstorićevu, s kojom sam se još djetetom upoznala. Kako li je maloslovo opet ovo opisivanje? Upravo onako, kano što mislim ... Nadporučnik Zvečaj reče meni, on čita u mojih očijuh, da sam mušičava. Umalo nemislim, e pravo kaže — za moje hire i nemire.

CXXVII.

Predraga, mila Jerino! Sad imaše dana, kad nisam mogla nikoju uricu nazivati svoju. A bijah ovako rada Vam pisati; jer se tada svagda ugodno nadam, da ću od Vas, mila Jerino, primiti pismo!

Da znate, kako se po djetinjski, neizkazano radujem, kad razkinem Vaš pečat, pak onda čitam: „Predraga prijateljice!“

Kad se s Milevom sastanete, molim, kažite joj, da je tetka Vutava probavila tri dana u Nehajgradu, a odavle bez roka na put krenula u Križevce! ... Tetka mi nemanje ljubazno opisa moju bratučedu, nego što ste Vi uradili. Mileva će i preko volje svoje biti okrutnica protiv mene; jer će mi ugrabiti mrvičak ljubavi, što sam od Vas osvojila. Onda ćete reći: ‚ta zašto eno pisah toj Ljudmili? To bijaše vrlo čudna volja od mene!‘

Znate li, Jerino, dani više nisu daleko, kad ćemo opet pozdraviti sva mila, poćudna mjestanca svoja? Draga, jedina prijateljice, dodjite sa Jelenom u Jablanovac, te mi recite, da sam za Jelenom prva, koja u Vašem srdcu posjeda majušno mjestance!

Poredjenje je sa carskom zmijom daleko promašeno. Pa se nemalo čudim, što je onaj poboravio ono mrvke duhovite dosjetljivosti, a — kako mi se čini — življenju još nesviko načina, koga, prenebog, nikad nije poznavao.

Kako pomisliste to, e ću doći u Zagreb? Premda mi ovaj grad nije ovako stravično mrzak, kako mnite, opet imade nješto, što stalno odvraća čeljade, da ga pohodi . . . Jesu li večernja siela u Jelene otrpjela prekida?

CXXVIII.

3. rujna.

U očajanju pišem ove redke. Nikad medju mojimi roditelji ni najmanja razmirica nevladaše. A sad? — — O, bože, svemogući, učini promjenu: usliši skrušenu mobu jadnoga djeteta!

Ove nas godine zla sreća pregrozno bije. Zaista već pomišljam, da je njekakvo prokletstvo palo na naše glave. Svako jutro, svim inim ljudem ovako liepo, nam samo donosi novih patanja. I ovako se već njekoliko dana oda sna probudim sa bojažljivim čuvstvom, koje me kasnije svagda presvoji, kad jasno vidim uzrok očajavanju svomu.

CXXIX.

Moja je mati angjeo. Nenalazim riečî prema ovoj blagosti, da ju mogu opisati. Odviše je pomisli danas ukrstilo u mojoj glavi onako, te tada nemogu njekomu priobćiti baš nijednu. Upravo reći, ovaj je njetko tek ćutljiva ova hartija. Pa ni ovoj nemogu kazati.

CXXX.

Osobito liepa večer večeras namami brču svieta, — pod kojom takodjer brojim Katinku i sebe, — da napuni šetalište . . . No čuj de čudnu ovu sgodu! Umorene, posadismo se na klupicu, kad je ujedanput njekakav častnik sa jednim seljakom k nam došo. Predjašnji zamoli Katinku, da bi mu tumačila, što seljak veli,

počem negovori našega jezika. Ona učini to, pa ja — kljun, kako Vinko kaže — takodjer dadoh glasa, da se čuje ... Neznanik udvorno zahvali na usluzi, koju smo njemu učinile, te se preporuči. Zaputismo kući. A — tko sliedom sliedjaše nas? Častnik ... Moja mi ljubopitnost zapovjedi, da pogledam na prozor. Pak — on stajaše pred našom kućom i gledaše gore. Dakako, ja se tada uzmakoh. A to je čudna moja sgoda.

Moj je dnevnik onako nepodpun: mislim, sve, sve valja njemu povjerovati! A opet me svagda njekakav strah odvraća od toga. Pisanje je opasno. Mnogo je tajana ovim putem već izašlo. Što se kaže, to se izgubi. To se nemože čeljadetu dokazati, a da nješto nema pisano.

Od svojaka Stablića mati dobi pismo, koje nam je reklo, da su se poslovi Progonićevi vrlo iznaopačili. Nadahu se, da će se rukodavnici š njim poravnati; ali su oni žalibože kivni na lice njegovo, te hoće na podpunoj propasti njegovoj da se naslade, baš na njem izkalivši srdce ... Ah, da bi ga bog sad bio k sebi uzeo, kad je onako težko bolovao! Kano kumče njegovo nemogu njemu željeti ništa bolje; jer se tek ovako patnje njegove mogu svršiti.

CXXXI.

Današnja moja zabava bijaše ugodna. Radjah o bisernom vezu, što treba da služi kartarskomu tiesku ... Sad već vidim, gdje se danas više neće pisati. Opet počinjem crtarati slike i prilike mjesto rieči.

CXXXII.

Otoič nas Katinka ostavi. Kod nas bijaše čitavo poslije podne. U istinu nebih znala, što bismo bež nje počele. Ove njekolike gospodje, s kojimi se mati uredno polazi, meni dakako neprijaju. Dakle sad ovdje više samoćujem, nego igda. Ni mlade one gospodje, koje poznajem, meni nisu mile; nisu baš nipošto po mójski. No ća od toga! Jer, kad pomislim na to, kako nimalo nepatrim ovomu svietu, onda me presvoji sjeta, koja

mnom sasvim vlada. Mislim, ,valjalo mi je 100 godina prije ugledati bieli sviet. Sa onimi, od kojih sad više nema ni praha, bila bih bolje obhodila.' (Opet velika blagdana, a u domu se gospodnjem nisam molila!)

Čuj de ugodan, blagotvoran ovaj šum od dažda! Šapuće mi, nek idem spavat; jer je to umornim najbolja utjeha.

CXXXIII.

Danas sjedam vrlo zadovoljne ćudi, da pišem, počem se mogu sjećati mnogo radostnih časova . . . Barica bijaše njekolika dana kod nas. Pa, kad je Dragojla po nju došla, ona me umoli, neka ju pratim. Istinski reći, u ovu se zabavu njekako pravo nepouzdah. Ipak se nakanih, da š njom podjem, da je neuvriedim. U ponedjeljak uveče dakle bijah gošća u župnika Agovića, koji me je sasvim ljubazno primio.

Poslije pozdravljenja Barica uvede mene u moju izbu, koju je sa mnom dielila. Oh, kako je prekrasna ova sobica, onako posve stvorena za dvie mlade djevojke! Sitna, ubava sjedaljka, pred kojom okrugo stočić stoji s kićenom grostom, punom cvieća, i s knjigami-špažnicami, onda radni stočić kod prozora, gdje se dragostne gore zagledaju, pećni zaslon od gonlalâ, riečju, soba za djevojke.

Sjutradan htjedoh pogledati trgovište, Brežnik, koje nije razdaleko; samo se na po ure udaljilo. Barica i ja tamo dakle podjosmo, nikomu nerekavši ništa. Kad al' tamo, poslije podne dvoja kola gosta dodjoše, glavar Šabalić sa gospodjom naročito, da pohodi moje roditelje, — koji nisu ovdje bili; — jer su stari znanci. Ovako na meni red bijaše, da mjesto matere priklapam nješto. Ja bijah proslavljana, počem nije ovdje bilo onih, na koje je to navlastice bilo namienjeno. No sjutrajutro, kad su moji roditelji po me došli, otidosmo u pohode k porodici, koja se onako prijatno nas sjetila. Pa sinoć legoh sa ugodnimi ovimi spomeni u postelju svoju, to jest kod kuće.

CXXXIV.

Kakav li grozan mir vlada u ovaj čas! Mati se sa braćom i sestrami smiri u postelju. Moje uho nečuje ništa doli nesnosno pljuskanje kiše ... Juče ujutru otac s Miloradom na put krenu. Oba se sestrića Katinčina takodjer pridružiše š njima. Mladi ljudi ovdje preboraviše njekoliko dana. Upravo su dobro uzgojeni momci. Osobito se Zvjezdosav kod mene udvorio; jer je kazao, ja se njemu činim kano viša bit. Ta to vrlo liepo glasi! Djevojka sam. I ovako mi je oprostiti mrvke taštine ... Danas od Jelene dobih pismo, koje me je pozavezlo u misli. Poziva me na igranku, kojoj dakako sad nemogu pribivati. Premako se tomu dosjećam, opet bi valjada moje igroljublje pobiedilo, da to stoji do mene same. Djevojka sam od 18 ljeta. Dakle opet izpričana ... Bože, kako sam dobra, ovako milostivna prema sebi samoj, zaista bit plemenita, pa i viša, kako Zvjezdo veli!

CXXXV.

Juče poslije podne sjedjasmo za šivaćim stočićem — i Katinka —, kad smo posve iznenada primile njekoga. Kanonik Stvaraj, momu djedu i babi star prijatelj, koji sa svim tim od mnogo godina nije kod nas bio, sad nam dodje u pohode, te bijaše vrlo ljubazan. Valja da ga je ganula smrt stare gospodje, koju je poznavao u najboljoj dobi. Kako mu drago, bijaše ljubazan, pohodi nas, te bijaše preljubazan!

CXXXVI.

Prije podne imah gdjekoje naruke, da jih izvršim ... Kad sam išla kući, pohodih Katinku, koju sam u postelji našla baš bolestnu. Po objedu ponieh kačkanicu svoju, te opet podjoh k njoj; jer je strahovita čama napala nebogu, po sav dan onako samu ... Bolešljivost opomenu mater, da potraži krevet. Moja braća i sestre uradiše isto, pak upravo mole večernju molitvu. Vrlo sam žalostna s mnogo, s mnogo razloga. No na

stranu sa vječnimi timi žalbami! Prva je to grieh, a druga je drugomu nesnosno, čuti. Ako ja — —

Kad sam prekjuče pisala, čuh dobro znan glas u blagovaonici, gdje govori. Poskočih, da zagrlim milu našu staru prijateljicu, Cvietu. Ele, ele, kako mrzko! Da, prijateljicu! Smiešno, što sam samo za čas dvojila o ljudskoj hinbi. Dvogubo je gorko onda odkriće, što te onako razočara ono čeljade, komu si istinski željela dobro. Kakvo čudo onda, što nevjerujem nikomu, niti se u koga uzdam? Kad si s 13 ljeta već toliko puta od nevolje udarila o kamen smutnje, onda si, mislim, opet vlastna, da uobćeno držiš sviet za neistinit. Bog mi je svjedok, kako — —

CXXXVII.

Najposlije bude mrvičak — —!

Jedva jednom njekoliko ura, što sam zaboravila, da prebivamo u očajalu ovom Nehajgradu! U istinu se prijatno šetalište danas to ljepše ukazivaše kroza sviet, koji je napunjao prostorije na moje zadovoljstvo. I glasbari učiniše svoju. I ovako evo bude, te sam sad upravo vesela, što sam veleveselo provela ovu večer!

Sinoć bijah u Katinke sa gospodjami Mašićevi, koje su me danas prije polazka svoga pohodile.

CXXXVIII.

Liepe li večeri! ... Baš u sladak kus izjedoh užinu; jer smo kući došle iz podaleke šetnje ... Okolina, — gdje sam danas prvom bila, — predragostna je. Pozaostajah, da, neuznemirivana, mašti puštam krila, nek istinom igra igru svoju.

Ovako evo stajah, podbočiv se na štitak-sunčanik, na briegu derave, plahovite rieke! Na ovoj se strani izmalaše ogromna livada, koja je onako laganom maglom bila prevješena, kano što pomišljam lagačak, uzdušni prievjes vilenski. Moje se oči, da nevide plahe prehodnice mrtve jeseni, i nehotice zaklopiše. Pa samo čujah šuštanje od vode, na kojoj sam si u pameti živopisala veličanstveni parobrod. Tada pomislih, ‚ah, da

sad mogu ća, daleko odavle, svejedno kamo! Ta svagdje je ljepše, nego ovdje! Ta jedan tvorac stvori sav bieli sviet!'

CXXXIX.

Juče bijah preumorna, a da mogah pisati nješto; jer sam sav dan gladila rublje ... Moji roditelji danas prvom pohodiše gospodju Dalečićku. Mati mi obreče, da će me tamo povesti, počem je mlada djevojka u kući, te bih možda u nje namjerila družicu ... Pismo me od mile moje sestre posve usreći. Pisaše od bljutava putovanja, od neugodna stana svoga, od mrzovolje tetke Stablićke i od lažnih namisli kuma Progonića, koji još jednako vjeruje, da božica sreća drži to za milost, kad njemu može, kud on okom, ona skokom priskočiti. Da, — sreća je mrzna, te, odakle se jednom odvrati, tamo se nikad nevrati lje natrag!

CXL.

Čeljad se od moje vrste meni zaista čine baš kano urostroj, što se jutrom navija, da onda preradi dan ... Oh, da sam bogata! Proživjela bih život na putevih. Upoznala bih se nesamo sa Evropom, — sa Amerikom, sa Azijom, sa svim, sa svim vasionim svietom! A tu bi trebalo da bude mamica, Jelena, svasti svojoj rad milo svojak, Milorad, i — vrlo milokrvan muž, koga bih zvala svoga. No sad od pjesničkih kula na oblaku k prostorekoj istini! ... Prije podne začinjah podušeno voće. Po objedu se šivaše, kad je moje uho iznenada razabralo turovne zvekove pogrebne glasbe. Lies bješe preliepim cviećem što uresnije nakićen.

CXLI.

Ovdje sjedim kod peći, a umoljena sam na četvorku ovako pristalim gospodinom! Mon Dio, mon Dio, eda li će sad igrati s kojom drugom? To nebi nimalo bilo ljubazno od njega. Ipak mislim, dosta će se pomišljanjem na me zabavljati ... Još ni nerekoh, da se otac začlanio kod dvoranskih zabava, te vrlo ugodno izgledam ove poklade ... Sinoć bijah sa gos-

podjom Ivančićkom u glumištu, koje se vele nedalo. Ipak se zabavljah sa stražankom svojom, koja je vrlo milokrvna gospodja ... Pšeničić me juče razijedi. Što upravo šćaše tim, da je za me znao i neznao? Ali ću ja njemu već natuknuti, da sam navikla, da gospoda sa mnom postupaju sa jednakom pažnjom.

CXLII.

Malo pišem; jer sad imam mnogo posla. Ovu nedjelju dana krojasmo veleusrdnu haljinicu za večernje sielo u sriedu. Bože, ovako se ovoj zabavi radujem! Zacielo će mi opet donieti ugodnih spomena. Ta ništa nema nad vesele poklade, koje upravo dolaze! Premda mi valja gladiti još dvojinom ovoliko krutih sukanja, opet činim to u sladostnoj ovoj misli, da ću u ovih suknjah igrati.

CXLIII.

Svatko može sam odgonenuti ovu moju zagonetku: umotano je u gust plašt. Posve se ništa nemože odkriti. Ele, što vidim? Ono se primiče. Plašt se porazgali. A mi zagledamo blagostna djetčaka. Duže gledajte! Nježne ove crte jačaju, te djetčak biva muž. Ali sad više nevidim ništa, nego starca. Duboko se ovaj stas, još otoič snažan, sgurio. Kosa mu biela, kano srebro, oko — mutno i mlitavo, kano svjetlost mjesečeva. Pa starac biva prah, ništa.

CXLIV.

Dva bi dana evo prošla, što treba da se gradim domaćicom! To onako podobro biva. Samo mi valja posve najedno smišljati sve moje misli ... Za tetu Katu radim posaž na prozornjake. Ovaj mi poso ugodno pokraćuje vrieme. Po objedu otac spavaše u naslonjaču svojem. A ja sa golemom pomnjom bocah kroza to. Tada gospodja Starinica sa kćerju dodje. Kad su se razprtile, vidjeh, gdje namjeravaju kod nas prebrblati poslije podne. Ali, kad su doznale, da mamica nije kod kuće, opet se nakon po ure ukloniše. I Dragojla, nehajgradska blebetuša, ovdje bijaše, te pripovjedi, da je neboga Dorica vrlo bolestna, pa već njekolika dana

nemože ostaviti postelju. Ovo su mi današnja priključenja. Stani de, još nješto! Zorica danas prvom pohodi učionicu. Da, sažaljenja vriedne djevojke!

CXLV.

Glavobolja me opominje, da si potražim postelju. No hoću da pokušam, još prije da pišem nješto.

Otac mi od matere donie pismo, koje sam već i odpisala. Mati onomadne ode u Jablanovac, da nadgleda gospodarstvo. Djetca bijahu u učionici, a otac kod pogreba jednoga starine ... Golem, strašan mir vladaše okolo mene. Da razaberem kakav šum, ustadoh od rada, podjoh k prozoru, te gledah sjetan, neveseo lik zimni, dok se nisam umorila. Od čega? — Jedva znam sama, od čega sam umorna; ali sam večeras vrlo, — vrlo.

Onako mi je sasvim osobito pri duši, kako sam ovako svaki bogovetni dan neomedjašeno prepuštena na pomisli svoje. Oh, bože, ovako sam nezadovoljna sobom, nezadovoljna sbog mnogočega, te ima časova, kad želim smrt sebi! Drugim bi se možda moja žalba činila nerazložita; ali ja znadem, da je razložita i osnovana. Mogla bih biti ovako srećna, da je moja bit drugčija. O, voljani bože, prosti budalastoj djevojci; jer govori, a da nezna, što! Sad istom sama poznajem sebe. Uobćeno me drže za veselu, bezbrižnu, kako bi trebalo da je djevojka, koja stoji u ovakvih obstojateljstvih, kano što ja.

Sad hoću pomalko da opisujem sebe. Onda reci, kakve sam biti! O pošuricah, za sitninu često sasvim pobjesnim. Za tinji se čas za to pokajem; no sam prvom sgodom opet biesna. Često upadam u sgode, gdje sve pljušti suzami. Ja nemam nijedne. Ele, vidim li kukca u pogibli, gdje mu što prieti životu, izbavim ga! Imam li dobro srdce? O, ako to nije, a to — to — sam ja grozna bit, nješto, koje nije vriedno, da ga sunce obasjava! No kakva li sam danas? — Da tko u ruku dobije ove listove, ta trebalo bi da misli, to je nje-

kakva zločinka pisala! A ja još nikomu nisam učinila ništa na žao.

Ti nisi ništa, nego mušičava! —

CXLVI.

Bože, kako jo sladko pamćenje, a kako li ga malokad pamtim! — Sinoć pribivasmo večernjemu sielu, koje je gospodja plem. Starinica priugotovila. U istinu se izvrstno zabavljah ... Kad sam sa otcem ušla u dvoranu, naravno mi ponješto zadrhta i zazebe oko srdca. To nenavika čini, da vidim poveće družtvo na izkupu. Sve oči bjehu q me oprte. Hitno pozdravih sve, te odmah sjedoh ukraj jedne mlade gospodje, s kojom sam se preko svega očekivanja u razgovor zavezla. Treskavac se zaori po dvorani. A mi se uhvatismo u igru. Od gospode tri najpristalija meni bjehu posve podana. Osobito se zabavljah sa gospodinom plemićem Pšeničićem. On se čini, kano da je neħajgradski lav — lion —, pa mene obnadje — — preljubimnu. Drugi, gospodin plem. Snašin zle kobi, udvoravaše se kod mene na preobični način. Treći, gospodin plem. Matinac, davno je moj znanac. Ponajviše govorasmo od onih vremena ... Kako je sladak spomen, a kako li ga slabo imam!

CXLVII.

Kako sam vesela, što je današnji ovaj polažaj sažaljavanja radi pretrpljen. Jadi zadesiše gospodju Starinicu, te izgubi unuče. Sva je porodica u cieloj koroti. I Pšeničić ovdje bijaše. — Bješe mi guknuo, da ovu sriedu imamo posjedak — Kränzchen —. Hoće li se takodjer on ovdje pokazati? Ako nedodje, malo nemislim, baš će biti dosadno. Za ovo si sielo večernje krojim vrlo liepu haljinu od nebolike lagane vunine — barège — sa dvostrukimi skuti. Zubunić će gladko biti šiven, te onda dobiti ovratak na tri ugla — fichu — od biele tkanine anglijske.

CXLVIII.

Uoči nedjelje dne ... 1860.

Da, godine dana! Prošla je, kano jedan dan. Premda je bilo sumornije, nego vedrije, opet mi se čini ovako kratko, kako sam prvom stupila na dresele ulice nehajgradske. A sjutra je čitava godina dana. — — — —

CXLIX.

U utorak dne 10. siečnja.

Kobna li dana! Ujutru bjeh ogledala novu haljinu svoju, koja mi se baš nipošto nije dopala. Dobra moja mamica koji časak slušaše moje nezadovoljstvo. Onda uze struk, te pori, te šij dotle, dok najposlije sad stoji bez mane! ... Kod dieljenja zajutarka mamica baci kavenku, koja je opet onako vješto pala, te zdrava ostala. Poslije ja prolih pun bardak vode. Milan malo prije razbi onu kavenku, kojoj je dakle bilo sudjeno, da se danas prestavi sa ovoga svieta.

Počem je sjutra dan osamnaesti moga rodjenja, udvorna mi braća sa sestrami spremiše nenadan dar, vrlo usrdnu kotaričicu od porculana, punu sladkišâ, to jest bonbona. Ele, pred što su mi predali to, onako se žestoko zavadiše medju sobom, te dodje i do boja, pa Davorko, najmladji, dopade njekolikih pedica! ... Mati od Zagreba naruči kavenku; ali još ovdje nije. Nije li to mnogo nesgode na jedan dan? ... Katinka mi učini mnogo veselja preusrdnom umjetnom grostom, punom svježa cvieća.

CL.

Kod mene se sad žaliboże njemačka poslovica: ‚Ende gut, Alles gut!' — Konac krasi djelo! — nemože upotrebiti. Pošljednje sielo večernje, mogla bih reći, bijaše po me mučno. Sa silnim pregorievanjem namještah smješljiv obraz, koji se na pošljedku već u sklibove izbekeljio. Neugodna prigoda od ubožke igranke kod ovoga posjedka imaše grozan nastavak. Snašin bješe preokrutno pozliedio moj ponos. Osvetom se njemu zakleh, te nerazborito svjerovah ... Na prvi zvek glasbeni kobni mladi čovjek bijaše o mojem boku,

da me zazove na kotrljak. Igrah š njim, kano da je mir medju nama. No bjeh već umoljena na drugu četvorku, koju je on držao za svoju. Po dvoje se poredjaše. Pa gospodin Davornjak meni pruži ruku, da me u red uvede. Snašin izdaleka smatraše to. Kad al' mu se sve objasnilo, navali na me, te reče, dršćuć glasom: „Dakle vi igrate?“ — „Da“, bijaše miran moj odgovor. Na to na me baci najbješnji pogled, što sam ga igda za vieka svoga vidjela, sa riečju: „Dobro!“ te se nagna na obližnju gospodju, koju je većma k igri trzao, nego vodio ... Ele, kakve li jade zlosretnja ova zadorica — rencontre — povede za sobom? Svi, meni inače podani, udaljivahu se od mene, vrlo malo igrahu sa mnom, te od udvoravanja, ili razgovaranja sad ni govora, ni pomena nemaše. Snašinu bjeh dašto pokvarila večer; ali sebi samoj još mnogo više. Zaista sam vrlo žalostna, što mi se dospjetak usnio ovako krasan, dragostan, a sve su obmane nebeske priekorno uništene! Oh, da sad mogu ća odavle, odtisnuti se na podalji put! Drugi bi uzduh meni bio najbolji, najljubči tješitelj.

CLI.

Sumoran dan, ulice pustije, nego igda, zaista zapriličiše, kano da je u gradiću kratelj bjesnio, te bez mnogo muke s puta uklonio ovo malko žitelja. Još otoič imaše časova, kad mi je ovdje posve prijalo, te se zadovoljna osjećah; ali to bijaše tek ‚brzo prolazna volja djevojačka.' Uobće nemislim, e moja čuvstva zaslužuju drugi riek ... Bože, koliko će se sad o meni klaprnjati! Kako li je dobro, što nemam nijedne ovakve prijateljice, koja bi mi od ljubavi k meni opet pripoviedala sve ove ludorije! U Nehajgradu novo pojavljenje, koje još od suviška kod njekakve zadorice ‚igra glavnu rolju', prirodno biva razgovor množine ... Kamo sam dospjela? Mislim, nesrećno je ovo gniezdo svemu krivo. Ludosti! — —

CLII.

Svake godine provodim pokladnu nedjelju u šetnji. Danas bijasmo daleko šetat, to jest mamica, Katinka i ja. Vrieme bijaše prijatno, kano što je većinom zimus.

CLIII.

Kod prve zabave.

Kako su liepa ova igraća siela, kako li ugodna meni, kojoj sjutradan nema neugodnosti, da je umorna! Nikako nedolazim do toga, da si časak mislim na noge. Lani, kad sam bila na igranci u dvorani, moj·spomen bijaše tek od igre. A sad imam misliti ovoliko, mnogo drugo ... Pšeničić se malko udvorava kod mene, što mi u istinu laska sa razloga; jer me sila gospodjinskih očiju, kano usjale striele, progone, kad on zadugo sjedi pored mene. Naša švalja, od koje se upravo sve doznaje, reče, da gospodjinski sviet ovdje proklinje slabo prikladan moj obraz: nek ide u Nedodjiju — Pfefferland —! te mni, kano tudjinka sam neotesana i bezobrazna, te jim grabim i otimam ponajbolje igrače njihove. Ele, da bi znale, kako sam pri tom nedužna i bezazlena! Dolazim na večernje sielo u prostoj ličnji, sjedam s mamicom na mjesto posve skromno, te se iznajviše igrâm mahačem svojim. A da što sam kriva tomu, što se tada Pšeničić pridružuje s nama, u mene se naima i umoljava i t. d.? Osobito se mnogo Držisavljevićka i Kovačka trude, da opet za se pridobiju lepira. Kovarstva, koja ove gospodje kuju protiv mene, u meni probudjuju volju i želju, da baš marljivo polazim ova siela. Sasvim mrvice sad bijah doduše vijoglava, ili provijuša; jer sam se pred udvoricom svojim gradila, da sam uvriedjena, pozliedjena. On me moljaše, neka sam mudarka, opominjaše me, da mnogo više, previsoko stojim, a da se na takvo blebetanje samo časak obzirem. Za čas sam pobiedila i priekorno izgubila takmice svoje. Mesojedje su duge, te će božica sreća zacielo sa drugimi takodjer imati posla, pri čem će tada posve lasno zaboraviti mene, malu vižlicu, vragolicu ... Sna-

šin dodje, te mi posve potajno u uho reče, da ima nalog, neka mi javi, da sam kraljica od svetkovine. — — Ovo se može Ljudmili Bokorićevoj prikojasiti tek u Nehajgradu. E, ovaj gradić baš nije onako loš! — —

CLIV.

Sad ni za što nemam volje, nego za sriedu. Sve, što danju kažem, odnosi se na večernja siela. Grozne strasti, preigrati poklade! —

Kod pošljednje se zabave Matinac sa Držisavljevićem žestoko zadjede. Jedan drugomu reče krupnine pred nekolicinom gospodja. Prigoda je u zapisnik upisana, pa se boje, neće li Matinac izgubiti boja. A bilo bi jada i štete, da potonji više nedodje, počem se kod treskavice vrlo lako obrće, čega prvi nikako neizvodi, nego svagda samo natražke potiskuje igračicu, dok, nesrećnica, nestigne mjesta svoga ... Po objedu bijah kod gospodje Ivančićke.

CLV.

Veljača.
U četvrtak dne 16.

Svaku nedjelju dana sad samo po jedanput pišem u zapušten dnevnik. Sablazni! — — No čuj de skoro doživljeno! Kad smo uljezle u dvoranu, bijaše na moju dosadu posve prazna, to jest liepim spolom još nebješe urešena. No je malo vrieme postajalo, te prostorije bjehu prepunjene, pa mi igrasmo, kano smušeni. Pšeničić ovoliko neboravljaše, istina, kraj mene, kako predjašnju sriedu; ali to, što je kazao, imaše vid, kano da namjerava za ove poklade ostati moj klanjač, što 'no babe kažu, obožavatelj. E, meni je pravo! Rada sam se š njim zabavljati; jer je ugodan, pa jer je p r v i čovjek, koji me malko pazi. Moje je vladanje naprema njemu vrlo košljivo, da, malo nemislim, prieko je! Počem je njemu to nješto neobično, većma ga privlači. To doduše nebijaše moja namjera; naidjoh na to, kano sliepa kokoš na pšenično zrno ... Snašin se ovaj put mnogo nevidjaše. Sa mnom igraše pošljednju četvorku,

kod koje se meni opet posve umilio, te za ubožku igranku, koja će biti ovu sriedu, sebi izmolio prvu četvorku. Valjada dragović mišljaše, sbog prevrtljivosti ću njegove biti uvriedjena. No se taj blagostnik bješe žestoko prevario; svagda nalažaše jednako podnošenje.

Ali sad k Matincu, koji mi se u velike naveo na tanak led! On dodje od treskavice, sav ugrijan, te mi reče, da ju je sa cigle tri gospodje igrao; ali ove ovako da su ga ugrijale, te sad više nemože, da nastavlja. Tada mu opazih, da ga je osobito ona jedna razgrijala. Sad me moljaše čitavu noć, neka mu kažem, koju mnim. Ali dašto nerekoh ništa; jer ni neslutim, kod koje se od gospodja udvorava. Dosta za večeras! Idući će put sad nepomenuti biti pročešljani.

CLVI.

Malokad se čeljade veseli, a da mu se preko veselja taman oblačić neprevlači. Lako bih se već bila od nevolje tomu privikla. Sad imaše ura, da, dana, kad nisam ni na što mislila, nego na sadašnjost, koja mi se češće onako ljubko osmieva! Ovako se čvrsto prihvatam i pribijam uza košljiv ovaj lik, te mislim, nije moguće, te bi onako bio okrutan, da me ostavi. A opet! — — Iz rajskih snova bivam nemilice bacana u istinu. Pravo me razumij! U mene ima kamo premalo smisla i volje k pjesništvu, a da se na to tužim, što moji dani onako posve oskudievaju dragostnom haljinom od pjesništva. Od toga ovako udaljena, rada sam jih sad, dok sam još ovako mlada, provoditi bez brige, bez tuge i pečali ... Neznam; ali je moje srdce danas onako preopuno! Čezne za njekakvom biću, koja bi š njim udesno mogla i znala postupati; ovako se natrag zaklapa, razladjuje. Na pošljedku će biti onako ladno i okorelo, kano modrikasta pismena hartija, koja na me sad ovako bezučestno bleji, dok na njoj mrčim ove redke ... Kolika razraza, kolike li neprilike! Juče mnjah, vijam se u oblacih, a danas sam pretežka, a da mi je u sobi lagana stopa. Boleštljivost moje matere

uza to pričinjava mnogo, kad se ovako pokunjim. Onda su strahovite borbe s novcem. —

CLVII.

Upravo nas Katinka sa sestričnom svojom ostavi. Ona mi ponajviše pripovieda gradske pošurice i različna mnienja ljudska ... Nježa su i Dorica ovamo stigle, te će po svoj prilici pribivati ubožkoj igranci ovu sriedu. Nježa reče Katinci, da je čula, kako sam kod igraćih siela baš pristala i srdačna, samo da je moja grivnja — krinolinka — prekabasta! Kako li se sviet ipak brine za moje suknje, kano da nezna besjediti baš ni o čem pametnijem, nego tek jednako o maečkoj ovoj stvari, o ličnji i oblaci? ... Već sam se odkanila, da ugadjam svemu svietu. Posve podana sudbini, opet se usudjujem, da se prvom sgodom pomolim u istoj grivnji ... Za ubožku je igranku moja oblaka podpuna. Ista je iz dvoranskih vremena ... Marica, moja rodica, doći će u ponedjeljak, te će pod okriljem moje matere u sviet biti uvedena. Neboga djevojko, negradi si nikakvih velikih obmana, ni obsjena od istine velikoga svieta! — Kukavna, jadovito se vara. — Sviet je do zla boga šaren, tako, da čeljade nije od 18 ljeta, kano što sam ja, valjalo bi malo neizgubiti volje, da u tom boravi.

CLVIII.

1. ožujka.

Evo nas opet u Jablanovcu!

Na drveću ovako navisoko smrzla magla leži, te je vidjeti kano snieg. Kad se ovo inje izbliza pogleda, biva, kano da se nebrojeni sjajni alem-truni skupa drže. Ovimi sam se smatranji pomirila sa Jablanovcem i sa svimi ovimi nepovoljnostmi, koje treba ovdje podnositi ... No što noćas prividjeh, kako sam se u tihu našem dvorcu opet prvom u san zavezla?

Preda mnom stajaše česta šuma, izza koje su nehajgradski tornjevi izvirivali. Sunce bacaše posljednje zrake svoje na ovu sliku rajsku. A ja se spremah, da

sliedim Katinku, koja me je već njekolika puta uzalud zvala.

O, bože, bože, zašto mi treba ovako naskoro ostaviti krasan ovaj sviet? Da, druge će se oči tebi diviti, kad se moje ustakle, pa druge usne govoriti tvoju pohvalu, kad moje za svagda zamuknu!

I tako tiek svjetova teče.

Eto spomena Ljudmilinih, eto spomena iz dnevnika od života pokojne djevojke, koji bi se mogli zvati lier, ili uvelak! Lier; jer su spomeni od bezazlena vieka, — a uvelak; jer su kano voćka, koja na drvetu nesazri, nego prije vremena uvene i opadne. Zvale jih ovako, ili onako, recite, mile čitateljke, nebi li Ljudmila, da jih je blaženom rukom nacrtala na miloglasnu jeziku roda svoga, bila svemu rodu omiljela, — mila i proslavljena književnica u zanemarenoj knjizi po vas zapuštena vašega naroda?

Zagreb, u mrtvoj jeseni 1871.

II.

GLOGINJE.

PJESME.

GLOGINJE.

1871.

U zabiti sred pustinje,
Gdje 'no nema busa trave,
Ni izvora vode zdrave,
Kupine su i gloginje.

Iz pustinje srdca moga
Iznikoše ovi plodi.
Da ti, rode, boljim rodi,
Neprogoni pievca svoga! *26. pros.*

I.

Školjka, zaklad srdaca.

Inokaz od god. 1862.

Migolji se školjka s jezerca lužkoga,
Ustima si ljubi lišce žića svoga,
Nadmećuć se s valom, što 'no strši ravno,
Sieče si takmace hrabro, pa i slavno,
Kad ga vjetric, blagomiris liera,
Do ljubavne milosti dotjera,
Te u luci, kraj jezerca, stade ...

Čili momci, vozajući mlade,
Mahnu krila čunu okretati,
Veslajući vesli od šimšira,
Veslajući, tko će nadveslati:
Vesaoce u jezerce dira...

Diše Ljiljan, vjetric plavonosan,
Otimljuć se s Ružom o disanje,
Ljiljan dahnu, ustima ponosan,
Ljiljan dahnu, Ružica nemanje:
Školjka leti dahom Ružičinim
Svedj vrh vode, lužkog' ogledala,
Kan' da ju je pozivom vilinim
Na igranku ljubav pozivala,
Nosi srdce milih od prirode
Na bregove preko biser-vode.

Do zamjerka krasna doploviše,
Gdje 'no bogu dušu povjeriše,
Medju sobom razdielivši školjku,
Hitroplovku, igralicu voljku,
Što je nela milih srdce u njedarcih,
Da ju viekom nose, kan' porod, na sar'cih.

II.

Mujo, svrzimantija.

Pošalica.

Svrzimantija, kako Vuk pripovieda, onaj je djak, koji svrgne, t. j. sbaci mantiju.

Ima krajeva, gdje u redovničke haljine obuku još malu djetcu, koja su namienjena na redovništvo, pa poslije, kad odrastu, te se nauče, gdjekoje neće da bude redovnik, nego skine one haljine, pa traži drugčije, kako će živjeti. Ovako je zar i naš Mujo, koga je svjetski mamac iz samostanske tamnice izmamio u bieli sviet!

Valja bo znati, da ni onaj, koji je u samostanu zatvoren, opet nije sasvim oddvojen od svieta, već pokadšto zagleda vragolaste djevojke bar u samostanskom selu, u prnjavoru.

Ova je pošalica — humoreska — tašta mašta, izvedena iz poznatih prostonarodnih, nepromjenitih rečenica — fraza —, na kojih se sve, pa gdjegdje i šaljivo mjerilo osniva.

Pošetalo je pet djevojaka:
Šiperpeana, Šikombojana
I Džuzelana, Mimoprosava,
Peta djevojka, Vipiruzana.

Rugaju se ljepotici-Muji:
Što godj sunce obasja zemljice,
Nevidjesmo takva ljepotice!
Zašto svagda uz knjižice buji?

Zašto sa mnom neće da druguje?
Niti sa mnom neće da govori,
S pameću se bez odmora bori,
Svagda misli, i kad ide, kuje!

Hodi kano kakav pelivanac!
Nas negleda, nego poskakuje,
Samo knjige kraj sebe miluje,
To je pravi čudni zašmrkanac!

Čuje Mujo, gdje ga Vera kudi,
Da neljubi. On će prihvatiti:
Ta nemogu sve vas poljubiti;
Sve ste liepe, sve vas srdce žudi!

Kad nemogu svaku zagrliti,
Zato neću ni Vere ljubiti!

Liepa Angja Muji odgovori:
Ljubi mene, nikomu nesbori,
Nego šuti, kano mudra guja,
Vjeran budi, vjeran meni Muja!

Ja sam vjeran svakoj djevojčici,
Zato neću upravo Angjici! —

Slavka piše: Mrtva, nedam, neno,
Ljepotice-Muja, pelivanca! —
Misli, da je srdce osvojeno;
Jer š njom kadšto po igrištu tanca.

Mujo kadšto igra igričice,
Gleda djeve, kano ribičice,
Koje plove izvan mrežičice,
Kan' uzduhom slobodne ptičice.

Tako pjeva skladane pjesmice —
Mujo Mari, Milici i Kati:
O, prekrasna, ljubazna Milice!
Dok se drugoj opet neobrati.

Ljutita su s toga djevojčice,
Više neće njega ni da glede,
Pa na stranu svaka skreće lice,
Ljepoticu-Muja da obiede!

No si Mujo glave nerazbija,
Opet ide u knjige široke,
Misli druge, stostruke razvija,
Pa nemari za djeve visoke!

Reci, more, zar si ti srećniji,
Što se žariš svakojim žarilom,
Svagda trčiš tamo po čaršiji,
Kano Marko za planinskom vilom?

Mujo vriedi medju djevojkami,
Kano čiča izmedju mladića,
U kamenju kano dragi kami,
Kano pero od rajevca-ptića.

Zar bi Mujo toliko vriedio,
Zar je zato podlac i nevjera,
Što se nije uz Veru pribio?
Ta bez vjerbe nema niti vjera!

Nijednoj se Mujo nezavjeri,
Dok savija svakoj vienac slave,
Svakoj skladnu pjesmicu primjeri,
Kano kapar kapu oko glave.

Ponosi se, što mu svaka nosi
Onu kapu, koju je on šio,
Pa se svaka još i njom ponosi,
Kako ju je liepo izkitio!

Zar je Mujo krojač? Može biti;
Ako kažeš, da on nješto kroji,
To se nećeš mnogo prevariti:
Nješto kroji, ništa se neboji!

Kad mu kolo pred dvorovi stoji,
Mujo svakoj kroji haljinicu!
Sve djevojke po redu izbroji,
Pak opjeva svaku djevojčicu.

Pred dvore mu kolo sad izadje,
Izvodi ga Sava, ljepošeta.
A kakva je, da od boga nadje!
Ta brža je od ptičjega leta!

Obrvice, s mora pijavice,
Dva obraza, dva cvieta rumena,
Trepavice, krila lastavice,
Oči su joj draga dva kamena.

Ta ljepša je i od vile biele!
Bieli zubi — dva niza bisera,
A tanja je od tanane jele,
Kojoj Mujo iz prikrajka smjera.

Visoka je, kako omorika,
Igra kolo, kako paunica,
A tanka je, kako i šibljika:
Raduje se mnoga gostinica.

Služi Mujo svetitelja svoga,
U proljeće krstno ime slavi
I proslavlja velikoga boga,
A srdce mu mala Dora travi.

Kad govori, kano golub, guče,
Kad se smije, kano sunce, grije,
Pod grocem ju sitan biser tuče,
Kad zaigra, ili se nasmije!

Gleda svaka: ‚E, što će sad biti?'
Sve su mome na Muja ustale,
Navalile ljubiti, grliti,
Kano da su cvietak pčele male!

Mujo, Mujo! Pet mu rat naviesti,
Pet djevojak', — što će Mujo sada?
Otresa se, nemože se otresti;
Svaka ga je poljubiti rada.

Ali Mujo, namastirsko djače,
Svim i opet pjesme obećaje;
No u srdcu duboko proplače;
Jer bol težak u njem razaznaje.

Mala ga je Dora pomamila,
Pak odsele samo njoj pripieva —
Djavolak je! Njega občinila,
Pak uz knjige samo pjesme pjeva.

Kalugjeri navru, da ga gone:
Ta što će nam Mujo, ljepotica?
Kad budionik prije zore zvone,
On pogleda, gdje je tamburica.

Pjesme pjeva, pa neradi ništa,
Kad nam nose seljaci priloge,
I na slavi traži igrališta,
Kud se miču najhitrije noge.

Psuju Muju stari kalugjeri,
Da se prodje takva djevovanja,
Koje kite sićani biseri,
Il' svetoga da se prodje zvanja.

I htjedoše izagnati Muju
Iz dvorova sveta namastira.
Sve ga stari kalugjeri psuju,
Što jim neda na mobstviju mira.

Ali Mujo, lakonogo djače,
Sam umače, kad zorica puče,
Preko polja do kolibe skače,
Kud se staza k maloj Dori suče.

Bacio je manti'u, knjižurine,
Ostavio sve djevojke mlade;
Jer ljubiti ljerove Dorine
Svom sad eno dušom svojski stade!

Poboravi petrailj, mobstvije,
Poboravi mudro mudrovati;
Jer sad istom pravo razumije,
Što je milo srdcu milovati?

III.

Samovar i Mara.

Samovar već bruji,
Kano da se ljuti;
Para u njem zuji,
Čaj-voda se muti.

Kano što se vari
Čaj u samovaru,
Ovako se žari
Srdašce za Maru.

IV.

Tako lete dani!

Danas su poklade!
Najsvetije nade
Nose u njedarcih
Mlade djevojčice.
Svaka na udarcih
Širi haljinice,
Kano cviet na rosi, —
Da ju vjetar nosi
Po gladkoj dvorani: —
Tako lete dani!

Čarojice i čuvide
Kroz umjetne krinke vide,
Kroz krinke i obrazine.
Iz potaje oko sine
Po gladkoj dvorani: —
Tako lete dani!

‚Ja te poznam!' viču,
Igraju i psiču
Po gladkoj dvorani: —
Tako lete dani!

V.

Saonice.

Ciče saonice
Pokraj moje Mice.
Gledaj, moja Mice,
Na te saonice!

Hajde, moja Mice,
Na te saonice,
Da šinemo nice,
Niz te uličice!

*

Mice nema Hrvatice;
Jer su liepe to Kranjice;
No jih ljube i Hrvati —
Svak se za to s Kranjcem brati.

VI.

Veledušje od stida.

Kano da se stidim,
Kad te pjesme vidim;
Hoće reći ljudi:
‚Ovaj ljubav žudi,
Ili ljubav krije!'
Pa se gdjetko smije.

Vjerujte mi, ljudi,
Mirne su mi grudi;
Domovinu ljubi,
Za nju pjevač trubi!
A uresi mili?
Ah, svi vaši bili:
Svako liepo lice
Zorice, Milice!

VII.

Prevelika želja.

Uvučem se u sobicu,
Kano spužak u kućicu,
Te razmišljam o tom svietu,
Kud se moje knjige metu.

Nemogu se umiriti,
Smionstvu se nadiviti:
Kud se širi sav sviet bieli,
Moja knjiga poći želi.

To je želja prevelika!
Biti će mi vječna dika,
Kad se moja knjiga smiri,
Kud se moj rod slavski širi.

To je želja prevelika —
Povrh slavskih svih jezika:
Nek se naša knjiga ljubi,
Gdje Srb-Hrvat dragu snubi! *2. kol.*

VIII.

Jerta!

Gdje su časi ožudjeni,
Kad sam čuo, živeć za sé,
Od slobode samo glase?
Jer ta uze srdce meni!

Ali hajem i nehajem;
Jedan čas sad više vriedi,
No časova svi pogledi; —
Jer sad ljubav ja poznajem. *25. rujna.*

IX.

Momu srdcu dar.

Malokomu odkrih srdca svoga jade,
Malokomu odkrih sve sladjane nade,
Malokomu odkrih i ljubavi čar —
Ja sam rdjav čovjek zato, reci, zar!

Moje misli lete po svjetskome krugu,
Pa tuda razgone nevidjenu tugu,
To je mojoj duši sva utjeha bar, —
To je evo božji momu srdcu dar! *7. listop.*

X.

Zagreb — Djevin.

Na brežuljku uza Savu,
Na brežuljku uzvisitu
Diže naš grad slavski glavu,
Glavu bielu, ponositu.

To je Zagreb, grad dragani,
Stolica je od starine,
Gdje hrabreni sjede bani,
Vrh vitežke domovine.

Unj sav narod oči stere,
Puk do puka, hrabar, stojeć,
Kralju gine s tvrde vjere,
Zlotvorâ se baš neboječ.

Hrabar! zloći on prkosi
Na bojištu, kad krv lije,
U miru se pak ponosi,
Kad ga vilin-oganj grije.

Grad je taj moj — djevojački,
Mogo bi se Djevin zvati;
Grad pogledav zagrebački,
Svagdje cvieće možeš brati.

XI.

Čudan obrtnik.

Mjest' da krpi kotle, njeki pjesme melje,
Te svakomu želi, da se pune želje,
Kad tko znatan umre, u zviezde ga kuje,
Kad se na čast popne, pjesmom ga poštuje. *20. velj.*

XII.

O puku i Vuku.

Što je od puka, sve je pouka.
Što je u Vuka, sve je od puka.
Što je od Vuka, sve je pouka. *4. sieč. 72.*

XIII.

Sijamska braća.

Zagonetka.

Jedno tielo
Su dva krila,
Jedan jezik
Jedne krvi,
Jedna sila,
Dvoja slova,
Jedna vila, —
Istog' tiela
Dva odiela? *16. siec. 72.*

XIV.

Patres patriæ.

Iz bosanskih šuma sieku milijarde,
Te po Stambol-gradu grade bulevarde. *8. stud.*

XV.

Prošlost.

U glib tuge greznem,
Dok za tobom čeznem. *10. pros.*

XVI.

Kamen Sizyfov.

Ima doduše kritika — stara na moju biedu;
No ću svaliti ja svoje kritike sve! *14. pros.*

III.

JELINSKA CRNA GORA.

Neizvedena državnopoviestna i narodopisna poredница.

MJESTO PREDGOVORA.

Kad sam se šestoškolcem zagrebačke latinke (1862.) učio književno pisati, čitah mnogo poviestî. Onda nacrtah ovaj spisak. Tomu više godina ima. A sad sam na polici našo požutjele crtice, pa mi jih je žao, da bi jih moljac izglodao, ili da bi slova na njih iz rukopisa izvjetrila. Zato jih evo predajem tisku, pa i zato, što opisuju zemlju, koja je vrlo srodna s našom junakom, s Crnom gorom!

Jer sam u ono doba književna učenja osobito ljubio, kano što jih i danas ljubim, i Jeline i Latine, a u Ivana Müllera nalazio nova Thukydida, u slobodna Švicara, nova Tacita: zato ga osobito čitah. A, moj čitatelju, milostivo primi ovo djeoce kano plod ovoga čitanja!

Osim toga ovaj spisak donosi uredbu najstrože, uzorito uredjene države, na koju se izdaleka sve ostale države mogu ugledati; ali ju neće moći postići, ni dohvatiti, kano što umjetan nasad neće dorasti do djevičanske šume, koje ni sjekira, ni ljudska stopa nije oskvrnila.

Još mi valja pomenuti glavne izvore, koje sam pocrpo za ovu razpravicu. A to su: Izokrat, Areopagita, Panathen, Arhidam; Aristot. politik. III. i IV.; Thukydid; Xenofon, Jul. Pollux i Buffon, Onomastio.

U Zagrebu 15. studenoga 1871. V. G.

Osamdeset godina, poklem je Agamemnon, jelinski vodja, razorio Troju, Atrejevići, pleme njegovo, u Peloponnezu izgubiše nasliedjenu silu. Potomci junaka

Relje uvedoše Dorane u tu zemlju. Unuk Agamemnonov, Tizamen, sin Orestov, bi nadrvan i ubijen. Glavni gradovi budu porazdieljeni. Samo Ahaja ostade Atrejevićem, dok se izza više vjekova pukovlada — demokratija — mislim, bolja je rieč pukovlada, nego narodovlada, ili možda inače — nije izmolila. Temen dakle steče krasne njive argivske. Messenski brežuljci zapadoše Kresfontu. Evrysthen i Proklej, blizanci Aristodemovi, ovako postadoše laćedæmonski kraljevi, obojica, pak upravo po dva od ogranaka njihovih zajedno da vladaju. Neznaše se, koji je od njih dvojice bio stariji. Delfijski bog odgovori, stariji navlastice da se poštuje, a neočitova, koji je to, da obojici beza zavisti pribavi krajnje poštovanje. U ostalom porodica Heraklovići udariše svezu, da će se uzajmice braniti, obrekavši, da će po zakonih vladati. Argo, ni Messena nedospješe ni do kakve stalnosti. I Laćedæmon zadugo bijaše igračka svakojakih stranaka; no na pošljedku dobi zakonodavstvo, koje će kano pobjeda jedne pomisli nad najprirodnijimi čuvstvi uviek biti vrlo znamenito.

Laćedæmon, iliti Sparta bijaše vrlo veliko selo na rieci Evrotu, na peti gore Taygeta, gdje brežuljci, koji iztječu iz najviših brda peloponnežkih i arkadijskih, iščezavaju prema morskoj pučini. Sreća, kojom se najviše služaba iz početka podjeljivalo, svagda jih nestavljaše u najvještije ruke, koje bi umjele strastmi mogućnih ljudi upravljati. Sto petdeset godina pak izza provale ratobornih Heraklovića Lykurgo, štitnik kralja Leobata, Laćedæmoncem na sviet izdade zakone, koji su na razvalinah svih ostalih želja i čovječjih čuvstava, pa pod vidom sirovih i nerednih običaja osnovali vitežki značaj, koji je dozvolievao ciglo jedno čuvstvo, jedan ponos, a to biti Laćedæmonac. Moguće je, da je na Kriti u Lyktu, gdje mu je rod boravio, shvatio ovakve pomisli, baš kano što se Minos možda učio od Ægypćana, Misiraca. Takodjer je vjerovano,

da mu je potajno pobratstvo, — silno oružje prevratu, — olakšalo djelo preobraženja, kojim je preobrazio način mišljenja u naroda svoga. Da prodire predavanji svojimi, služaše se poput Minosa pomoću Apollona i drugih bogova, kano što su izza njega i efori, državni nadglednici, činili.

Svi se vitezovi, zakonodavci, najplemenitiji mudarci jelinski podupirahu delfijskim bogom. Porazumljenje sa svećenicom njegovom, kano što ono u rimskom starovieću s pontifičkimi i avgurskimi sborovi, odluči u slučaju odlučivanja najvažnijih stvari, te za orakuo valja da se kaže, da je uzdržavanje slobode i poredka, da je pitomljenje običajâ bio pravac odgovorom njegovim.

Premda je u Laćedæmonu vlast bila naročito u rukuh obojice kraljeva, petorice efora i vieća dvadesetsedmorice, te premda je obćina pripomagala samo za izbiranja, da, premda su viećnička dostojanstva bila dosmrtna, pače, premda su samo imućniji mogli u obćinu, opet se laćedæmonska uprava po starih često naziva pučka vlada, da, najmogućnija demokratija! Demokratija se bo onoliko neiskaše u oblicih, koliko u duhu zemaljske uprave. Osjećaše se, da jedna obćina nemože, da vlada; ali se šćaše, da je jednakost pučanskih običaja.

Zajedno vladajući, oba kralja bijahu uglovnjak upravi. Svaki branjaše drugu svomu, te nije mogo podići tirjansku vlast. Njima najvećma zauvar bijaše, da efori netlače vieća, ono pak da nepritiskuje naroda. Opet i njima bijaše koristan eforski ugled, — koje je kralj Theopompo možda upravo s toga uveo, — da bi poštovana ta čast preuzela dio odgovora, kad bi poslovi na zlo okrenuli. Zakon štićaše kraljevstvo. Vladalačka kuća, od koljena najvišega izmedju svih kolikih bogova olympijskih, — čiji je sin bio Relja, — mogaše na laćedæmonsku sreću najdostojnije donositi najviše žrtve. Kano vitežki unuci, kano dobitnički po-

tomci — kraljevi bijahu najprirodnije vojvode, te kano takve neomedjašeno vladahu.

Na obje se ove prilike dohodci odnošahu. Kraljevi primahu dio svoj od žrtava, koje su se uredno prinosile u žitu, u mesu i vinu, dana prvoga i sedmoga svakoga mjeseca. Da jim se kod brze potrebe nigda nepremakne žrtve, primili bi po jedno prase, kad bi se godj svinja oprasila. Od obćinskih objeda imahu dvostruk dio, ukraj doma golem ribnjak, povrh toga mnogo gospoština, osvojen našljedak. Dva poklisara, polazeći u Delfe, po njih bjehu imenovana, nastavahu kod njih, te š njima čuvahu pismaru gatalištnih izrečenja. Buduć da se brak u državah, valjano uredjenih, poštuje kano sveta sveza, i udaja kćeri-sirota stajaše do kraljeva. Da je ikoje čeljade u tudju kuću mjesto djeteta prihvaćeno, pak ovako primilo učest kod službe tudjih bogova-domovih, sbivaše se pod upravom njihovom. Svagdje, u vieću, kod igrokazâ, imahu prvenstvo. Svatko bi — osim eforâ — ustao, kad bi se koji od kraljâ ukazao. Na vojnici vojska nepriznavaše nikakvih drugih zapoviesti; eforska se vlast odmah dospje, kako se vojska udružila. Svaki se od šest razdjela, pukovnija, μοῖραι, koje je imala, vodjaše po jednom polemarhu, pukovniku. Svaki razdio bješe razdieljen na četiri čete, satnije, λόχοι, pod ovoliko lohaga, satnika. Svaka satnija, iz početka od stotine momaka sastavljena, imaše po dva razdjela od 50 pentikostiera. Najposlije svaka od pošljednjih bješe razdieljena na odsjeke, na vojeve, od 25 enomolija. Pod najstarijimi kraljevi od cigle 2,000 pučana ustrojena ova vojska, počem se poslije umnožila, zadrža jednaku razredbu samo s povišenimi brojevi. Za koliko manje, ili više, to bijaše tajna svakoga kralja i ratnih mu savjetnika, koji su često, da sakrivaju mogućnost, u jednakoj vojsci za jedan razdio naredjivali više, ili manje momčadi.

Uobće jednostavno ustrojstvo i valjan red u zapoviedanju Laćedæmoncem ponajprije dade izvrštinu

vrstna ratoznanstva. Oni se prije drugih služahu takodjer vojnom glasbom, koje da uredjuju vojnički hod, koje bez rieči da javljaju zapovjedničku volju uvježbanima ušima, — „Procedere ad modum tibiamque, nec adhibére ullam sine anapæstis pedibus hortationem“; Cic. Tusculan. II.—. Učenje ovih napjeva, koji su zato, da neprijatelju ostaju što nerazumitiji, bili mnogo različiti, bijaše jedna od glavnih zabava u učionicah njihovih. Laćedæmonci prednjačahu, noseći jednoliku odoru. Za to odabraše crvenu mast, neka što mučnije neprijatelj može razpoznavati, eda li je i koliko je rana koji dopao. Kano znak slobode puštahu liepu, dugačku kosu, da jim raste, koje obrtnikom nije onako bilo slobodno, kano što nije roblju bilo prosto, tek da takne u oružje. Dok se razgledalo i ratovalo, vojvode uviek bijahu kod vojske, vježbajući ju prije podne u vrstenom hodu, u rukokretih i okretih, oko podne ručajući sa ratnikom, š njim složno pojući pjesme u pohvalu božju i junačku, pa poput njega boraveći i sanak do oružja. Opraštajući se sa domovinom, žrtvovali bi Jovu i božici ratoznanstva, Palladi. Sa ovoga bi žrtvenika sa sobom ponieli ognja i opet žrtvovali, pred što udare biti bojak. Vrlo na to pažahu, da jim oružje svagda sieva, a bojna odora da jim sja. Nakon rata bi kralj izvješćavao i razlagao, kako je bojem upravljao. Ako je mrtav pao, spomen mu se dostojno slavljaše sa drugimi bezsmrtnimi junaci, koji su u bojnom polju pali za domove i hramove, za volove i jarmove svoje. Uobće bi sva zemlja, kad je kralj umro, na se udarila crno odielo. Kroz deset dana nitko nebi radio ništa: orač plugom nebi plužio, kopač motikom nebi kopao.

Inače za mirovanja eforski sbor i vieće bijaše mogućnije. Svaki kralj kod viećanjâ nemaše doli jedan glas. Efori bijahu onako silni nadglednici svega obćinstva, te mogoše zarobiti i skinuti kraljeve i sve oblastnike, koji bi prestupili vlast, da, oni mogoše i pogubiti svakoga. Oni platiše sve prestupke, koji su

se ostalim sudovom podkrali, pa pod konac svaki nadgledaše navlastice po jedan razred pučanskih poslova. Samo nebijaše vlastan bez vieća, da pogubi ikoga. U tom i u načinu izbiranja ovo vieće bijaše nalik na attički areopag. Čini se, kano da su se prvi zvali u vieće, da su za nevolju bili kraljevski zamjenici, pairsi njihovi, *ὅμοιοι*. Ovi i efori i dva kralja sastavljahu tajno vieće, koje je u tajnih i golemih poslovih, pridružujuć, ili nepridružujuć se s pučanskim odborom, samo odlučivalo. U načinu, kako su ove oblasti držale ravnotežu, Laćedæmonci nalažahu bezbjednost upravi, koju su Argo i Messena uzalud tražile na ovom stepenu.

Da pučani izobražavaju izvrstne umne i duševne moći, iz petnih žila ljubeći jedinu domovinu, zakoni se odmah bavljahu o materah-dojiljah i o djetci, koja su još sisala dojke njihove. Ženskinje se samo domaćimi poslovi nezabavljahu; za to se roblje brinjaše. Djeve po mužki vježbahu tielo, da snaže put svoju, pak od srdca da radjaju porod s mužkimi čuvstvi. Muževi nesmjedoše javno vidjeti žene; što kradom biva iz potaje, nasladjuje razkošitu požudu to razbludnijom nasladom. Mladići se ženjahu djevojkami, koje su bile u najbujnijem cvatu. A djevojke, zadjevojčivši se, udavahu se za mladiće, dok su bili u najvećem naponu. Neženjen mladić pak bijaše vlastan, da zamoli muža koje zdravo plodne žene za dozvolu, smije li ju obležati. Pak, ako je žena bila mlada, muž joj pak bio vremešan, on nemože, da mu odbije mobu, koja uredba nebi ni današnji dan po narod bila s gorega. Nad svim uzgojem bijahu pædonomi, nastavnici, koji su i za to skrbili, da su se djetca u godinu dana jednom zaodjela. Inače hodahu bosa. Naročito se vježbahu u svako doba gladnjeti i žednjeti. Krasti mogahu. Pa bjehu pohvaljena, ako se to vješto sbilo. Ako su, bilo od neopreza, ili od sporosti, bila uhvaćena, pædonom bi jih što oštrije šibao, tim takodjer hoteć, da se uče podnositi bol. Plakanje

za šibanja bijaše krajnja sramota i vječna nečast. Svi djetčaci bjehu razredjeni na čete, na uzvode, na povorke, ἴλαι, koje su vrstnici njihovi vodili. No kano nastojnike poštovahu sve starce onako, te bi jim se valjalo, premda je milota bila, pogledati, gdje bi se po ulicah tukli, pod oštru kazan na puku rieč najprostijega pučanina usred žestoka jačanja razstati; jer se posluh smatraše kano prva vrlina pučanska. Smjernost bijaše druga. Pod blagovanjem nigda djetčak nebi započeo besjediti. Zapitan, nakratko bi odgovorio. Sramotno bijaše, da po ulicah pogledi nadesno, nalievo vrljaju. Svako gledaše preda se, držeć ruke, u plašt umotane. Izmedju odraslih mladića efori izabraše po tri hippagreta, po tri konjička satnika, od kojih bi svaki sa sobom pridružio po stotinu drugih. Ali mu valjade navesti razloge izboru. S toga bijahu zavidljivi. A to pobudi plemenito nadmetanje u valjanu podnošenju. Tajno vieće upotrebljavaše ove 300, da mu izvršuju zapoviesti, poimence često protiv helotâ. Ovo pak na primorskoj strani bijahu barovitih predjela i žabokrečina davnašnji žitelji, koje su Laćedæmonci zarobili, te su vrlo nemilice š njimi postupali.

Svi bi pučani javno blagovali po cehovih, — u syzitijih, u sužićih, — stari i mladi zajedno, neka se mrka sbilja starosti prozorjem cvjetne mladosti razvedrava, a mladići mudrimi govori mužkimi da se odgajaju. Uobće u zajednici uživahu veći dio svega, i roblje i konje i pse, koji su u Lakoniji bili osobito dobri. Najvoljahu loviti lov. Uobće se mišljaše, sve, što godj kriepi zdravlje i hrabri srdce, put je k najvišoj kreposti. Tko je izpred suparnika pobjego, nesmjede se nigdje na javnih mjestih ukazati. Pred mladići mu valjade ustati. Ulje mu i pomasti bjehu zabranjene. Bješe usilovan, da podnosi svačiju batinu. Prtenije živucaše, no tri sta puta da je umro.

Sve umještine i vještine, koje donose uhar, pučanom bjehu zabranjene; jer se mišljaše, „nepristoji se

slobodnu čovjeku, da mu žiće i biće na ovom svietu stoji do tudje volje'. Jamiše zlato i srebro. Gvozden novac bijaše onako golem i težak, te bi njekoliko stotina taliera napunilo kola. Sva zemlja pak bješe podieljena na 30,000 gospoština, iliti podjela, od kojih je iz početka svaki pučanin držao po jednu. Znanosti upravo nebjehu zabranjene, doli uharne. Slobodno se i drage volje bavljahu o ratoznanstvu, o poznavanju različnih jezika, o poviesti. Spisatelja nemaše nikakvih. Athinjanskoj marljivosti dugujemo sav spomen od vrlina i kreposti ove skupnovlade. Laćedæmonci gledahu na tjelesnu snagu, na bujno zdravlje, na postojanstvo. Ovako, baveći se o poslovih, već davno dokazivahu i osobiti oprez i umjerenost. A mnogi, koji nisu umjeli ni čitati, ni računati, zdravim bi razumom ušutkali domišljatost glasovitih mudaraca, koji su pred prostim Laćedæmoncem zaniemjeli.

Mane ove uprave bijahu ove. Ženskinje uživahu prevelike pravice, naročito zato, što su i one sliedile gospoštine, što su jih mogle koje darom, koje oporukom teći. Tim se sbude, te, premda se nepokretnine nisu smjele prodavati, opet je jedino to blago spartansko spalo na imanje nekolicine priženjenih porodica. Počem je sila mužkinja poginulo u boju, dvie petine od zemlje dopadoše ženskinjam. U drugu ruku, budući da prirodni nagoni uviek brane svoje, a Lykurgo bješe izdigo narod svoj izvrh čovječanstva, prirodno se na ino nemogaše, no sila licemjeraca bijaše. Zaista, što se manje smjelo imati i uživati, to tvrdje pučani, izopačivši se, sakrivahu, što su umjeli zabranjenim načinom teći! Sami bi efori, koji su od veće često bili ubogi, skrivili ovo, pa bi viećuoprostili mnogo koješta, da jim pomanje iztražuje stvari.

Oni, koji nisu mogli, da prinose išto na javna blagovanja, po zakonu, koji možda nije od Lykurga, bjehu odbijeni od istih i od svake učesti i mješavine u poslovanju. Još to naspje toj državi, počem nije imala

pisanih zakona, da su jih u vrieme stranačke izkvarenosti, koja je uzimala maha, po mnienju svojem svojski tumačili.

Uvedenje zapovjedničkoga dostojanstva mornarice, navarha, koje je sa sobom donosilo veliku vlast i mnogo bogatstva, pobudi ljubomor i zavist. Pučanstvo, po ratnicih izcrpeno, pa malokad, ili nikad — čini se, kano da se iz Polluxa razbira, da se to kadšto sbivalo, — novimi dohodci nenaknadjeno, spade na to, te na posljedku, što bi trebalo od 1,500 konjika i 30,000 pješaka, bješe sastavljeno još od cigle jedne tisuće momaka. A 30,000 zemaljskih dielova, udjelaka njegovih, zapade u šake 700 pučana.

No to stoji, da se izkvarenost narodnih običaja u životu začela pomilati tek nakon pet sto petdeset godina. Onako silan bijaše junački utisak, što ga je Lykurgo ostavio. A da kakav li valja da je to bio čovjek, koji je umio nagovoriti bogataše domovine svoje, te su jednako porazdielili dobra i uništili novčanu vrednoću, koji je pretvorio svu skupnovladnu državu u ciglu ciglovetnu jednu obitelj, čudotvornim rodoljubljem nadahnuv izkvareno pučanstvo! odgajio puk, koji nikad od vraga bježao nije, da, niti izza zlosrećnih dana kod Levktre! puk, u kojem niti za propadanja prvoga ćudi i naravi njegove, uza sedam sto godina dana, domaći rat buknuo nije; jer bi pučani pučanom oprostili sve! uzgojio vojsku, koja nije pitala, kolik je neprijatelj, nego samo, gdje je; jer nepoznavaše straha! odgajio mladost, poslušnu, koja je poštovala starost; baš ona tvrdo odluči, ili pobiediti, ili poginuti za svetu slobodu spartansku! starost, koja je poslije levktranske nesreće sa ciglom jednom stotinom mladića sustavila i uzbila pobjednika, koji je prodirao, u napredovanju njegovu! uzgojio žene, koje nisu plakale, kad su jim sinovi za domovinu ginuli, već tek onda, kad se nisu stidjeli nadživjeti vojvode i prijatelje svoje: u svem odgajio narod, nakratko otržitih

izreka i mukom često besjedan i ljeporječit, narod, iz koga najposlije dvie tisuće pet sto godina dana nigda posve nisu iztriebili slobodoumlja? Jer, kad je vlasteostvo, kojekakvo prvenstvo, nadvladalo, kadli je Laćedæmon propao, niti rimska sila, ni pomućenje, ni poniženje pod slabom vladom carigradskom, a niti oružje osmanskih turaka nemože zarobiti pučane Lykurgove. Preplemenita duha, kako jih je sin Agezilajev davno svjetovaó, ostaviše palu domovinu, utekoše, te se sa ženami i djetcom sbjegoše u gore. Izgubivši sve, učuvaše sebe. A poslije iz Taygeta često padoše u doline, da požanju, što su plašljivi zemljaci njihovi posijali tlačiteljem. Ovako svoji i samostalni, još jednako žive pod dva vladaoca u majnjanskih gorah, kamo se ni jenjičari nisu mogli popeti. Njeki bjehu utekli na Korziku, njeki na sjeverno-američku Floridu. Jedini Majnjani, zdravi, liepi, junački ljudi, opominju putnika, da su spartanski potomci, kano što su Crnogorci praunuci i osvetnici kosovskih zatočnika.

Svršujuć, nadam se, da je i bez mene misaon čitatelj u misli već izveo neizvedenu, pravije državnu i narodopisnu, nego državnopoviestnu porednicu medju Spartom i medju Crnom gorom. Ova me nada lasno u ovaj par oprašta dalje dužnosti spisateljske.

IV.

KAD SE U ZAGREBU POČELO HRVATSKI PRIKAZIVATI?

Mjesto odgovora na nječije zadjevice.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito!

Virg.

UVOD. *

U ljetošnjem br. 31. ovdješnjega časopisa „Vienca" na str. 502. njeki bezimeni O. na me napada, pa to, što 'no se kaže: ‚S neba, pa u rebra!' kako se očevidno vidi, samo da bi pogrdio književan moj trud, kano što on misli, pak da bi književnomu momu nastojanju u ovaj par dajbudi kod neuka svieta naudio.

Razsudjujuć bo i hvaleć novu knjigu pod imenom: „Historija dubrovačke drame", iznenada mu se proračilo, kuditi moje „crtice o narodnom kazalištu u Zagrebu", te jih ovako, da na piscu njihovu izkali bezimeni ijed svoj, bez ikakva uzroka; — jer od toga nije ondje bilo ni spomena, — prieko i nemilice osudjuje: „O povjesti našega kazalištnoga pokreta napisao je po našem znanju samo Velimir Gaj neke crtice zagrebačkoga kazališta. Nu ti izvadci iz starih novina nisu sa svoje površnosti, neznanja stvari i netočnosti ni spomena vriedni, jer pisac te diletantske kompilacije niti nezna, kad se u Zagrebu počelo hrvatski prikazivati."

Ništa više; ali je i to dosta! Jer, koliko je rieči u ovoj odsudi, ovoliko je neistina. Pače ni tobožnja pohvala nije istinita, da sam tada napisao spis „o poviesti našega kazalištnoga pokreta", kad sam spisivao poznate, po njem prieko osudjene „poviestne crtice o narodnom kazalištu u Zagrebu".

* Poslužih se listkom ovdješnjega dnevnika, „N. N.", gl. br. 191.—194.; jer uredno svaki dan izlazi — s prijazni slavnoga uredništva, koje mi je ostavilo ovu razpravu bez ikakve i pravopisne promjene. — *U utorak 22. kol. 1871.*

Svatko, koji iole umije misliti, odmah može razabrati, da bezimeni g. razsudnik ni nezna, što sudi i osudjuje, te da nije nikakav naučan čovjek, nego je ili kakav novajlija, koji je tek uzeo držati pero, ili je književnik, koji ni onako književnosti neće privriediti ništa; jer nemože ocieniti, ili zlaradice izvrće značenje poznata spisa.

Osim toga, ako se i prieko sudi, valja uza svaku tvrdnju navoditi razloge, svakoj presudi iznositi njekakve dokaze; no i bez toga neuk sviet vjeruje, što je tiskano, — a u „Viencu“, da je više, nego sveto pismo; ‚ta „Vienac“ se na ljepšoj hartiji ljepše tiska, nego knjiga od knjiga! Pa, počem stoji u „Viencu“, da sve skupa, što je Velimir Gaj o teatru napisao, nevalja ništa: dakle to da je sveta istina!‘ Ovako neuk sviet mudruje.

A ja kažem: daj, bože, da bi se tek istinito cvieće pored svega pozora moglo uvijati u „Vienac“, što ga naše starine-prvaci * kite, neka bude neuveo krasnik naše knjige!

Zato držah za sreću, kad je povelika moja „Pjesma o postanju narodnih pjesama“ proljetos u „Viencu“ na str. 120.—121. našla mjestanca sa bilježkom tadašnjega

* Naknadna bilježka. N. pr. poimence gg.: Janko Jurković, P. P. (Petar Preradović), Franjo Rački, A. T. (Adolfo Tkalčević-Veber), I. T. (Ivan Trnski), O. U. O. (Ognjesav Utješenović, Ostrožinski) i V. V. (Vladisav Vežić).

Po rodini i množini i vezana i nevezana, izvorna sadržanja „Vjenčeva“ suditi, čitatelj bi kazao, da pukovnik g. I. T. radom zamjenjuje sve ostale prvake, koji kano da haju i nehaju za željkovano kićenje „Vjenčevo“. Ali ni to više nije istina; i ova revnost spada u prošlost kano pohvala, odkako se g. I. T. kano imenovan upravitelj prvi novouredjene krajiške županije bjelovarske iz Zagreba ljetos, početkom polovine druge god. 1871., preselio u Bjelovar, te po krajini bere svježe cvieće za „Vienac“! Zapriličilo je, da će ovako biti.

urednika vječne pameti, pokojnoga Ivana Perkovca, — koji mi je prigodom usrdno izreko umiljatu želju i svoju i obću, neka radim za časopis njegov —: „Iz knjige II. „Lire", koja se sad dotiskuje" ... i s nagradom.

Ele, kako da držim za sreću, što njeki, meni neznani, bezimeni razsudnici rade, da taj „Vienac" baš momu trudu bude trnovac? —

Ali, brišuć to i sve ostalo, što bi ovdje bilo naravno, da pišem, bez ikakve ljutine i zadjevice hoću da odgovaram; jer mi je više stalo do stvari, nego do ičijega pljeska, zadovoljavajuć se vajkada priznanom istinom, koju je čuven Niemac ovako izreko: „Lob und Tadel muss ja sein!" A naš bi narod od prilike kazao isto: ‚gdje ima hvalilaca, treba da ima i kudilaca, ili, gdje se hvali, treba da se i kudi!'

Samo mi je žao vremena, koje valja meni, u ovaj par različnimi poslovi veoma zabavljenu, i opet ištuć iste izvore, upotrebljavati na rad, što sam ga već jednom temeljito i proučio i osnovao i skrojio. Pa nije li ovo uvjerenje dovoljna nagrada nepriznanu književniku?

Ali nema ništa; bar mi se prigoda podala, da spisujem novu monografiju, koja tek udara u ‚poviest kazalištnoga našega pokreta', u povjestnicu naše izobraženosti!

Dopala se, ili se nedopala komu pjesma, nitko se nemože silovati, da mu se što dopadne; ali svatko, koji je pošten, kad razabere istinu, valja da ju prizna.

Ako se pak razabrana istina neprizna, to dvojako boli čovjeka-rodoljubca, koji se za narodnu knjigu brine.

Ali ipak nebih ni do vieka umočio pera, da odgovaram bezimenomu g. O.-u, pošto sam usvojio pravilo: ‚neodgovaraj bezimenomu čangrizalu (t. j. kritikastru), bio nadriknjiga, ili baš književnik!' Uobće volim s preziranjem pregorjeti sve uvriede, nego da se žestokom, književnom razprom iztječem.

Pače sam odlučio, da nikako neodgovaram, kad mi ni ponos, što sam na prava boga osudjen, ni vrieme neda, pa, kud puklo, da puklo, na radost svim bezimenim suparnikom, makar pošljedak pakostnih navala na moj trud i učin mojih kudilaca bio kakav mu drago!

Ali odgovaram slavnomu uredništvu „Vjenčevu", odgovaram jednostranu čitatelju ove zadjevice, koja je podobna, da potrese pouzdanjem njegovim u pisca osudjenih „crtica", da se komu nebi učinilo, kano da sam se mukom zamuko u strahu od gromotna glasa istine, koju je g. bezimeni razsudnik O. izvolio izreći, da tobože, nebuduć u pravednoj sviesti, odobravam tvrdjenje njegovo, te da i sam sad osudjujem djelo svoje: dakle odgovaram, da održi pobjedu istina, koja valja da je uvjet prvi književnu radu i napredku.

I.

MILO ZA DRAGO.

Osudjene „poviestne crtice o narodnom kazalištu u Zagrebu" 1840.-60., iz mojih zapisaka izvadjene, lani ugledaše svieta u svezku V. „književne zabave". Ovdje na str. 56. čitatelj, ako nije sliep kod očiju, može pročitati ove redke: „1840. god. 10. lipnja, u sriedu, novosadsko družtvo započe prikazivati na narodnom kazalištu proslovom g. Ivana Mažuranića, a komadom g. Ivana Kukuljevića, Sakcinskoga: „Juran i Sofija"."

Da se tada (to jest: 1840. god. 10. lipnja, u sriedu) u Zagrebu počelo hrvatski prikazivati — na narodnom kazalištu, dokaz mi bi medju ostalimi pomenut „Prolog k teatralnomu predstavljanju ilirskomu, po družtvu novosadskom u Srědu 10. Lipnja 1840. u Zagrebu otvorenom."

U početku istoga proslova svoga (gledaj na čelu br. 24. „Danice ilirske" 1840. na str. 93.!) g. **Ivan Mažuranić** kaže:

„Iz dolnjih stranah domovine naše
Evo nas ovdě za prokušat ono,
Što nikad nitko prokušao nije
Na městu ovom!“ —

Neznače li ove rieči Mažuranićeve, da se dotada na narodnom kazalištu u Zagrebu hrvatski nije prikazivalo, to jest, da se tada uredno počelo hrvatski prikazivati?

Osim toga je pak iz starih novina znano, da je ravnateljštvo „zagrebačke čitaonice“ troškom svojim dozvalo glumačko družtvo iz Novoga sada, da se na zagrebačkom kazalištu, na kojem se jednako njemački prikazivalo, jedanput počne i hrvatski prikazivati.

Opisano je u tadašnjih novinah, kako je to narodno prikazanje prvo 10. lipnja god. 1840. s neizkazanom radošću primljeno. „Zaisto to je bio večer, koi zaslužuje u anale naše domovine upisan biti!“

Pa tada zagr. ‚varoško kazališće' bude prozvano ‚narodno ilirsko'.

Nadalje se u tadašnjoj „Danici ilirskoj“ na str. 94. kaže: „Zagrebačko němačko teatralno družtvo broji više za isto izvèrstnih sučlanovah, od kojih naši dobro primljeni prihodnici izobila naučiti se mogu.

„Konačno moramo jošte g. Börnsteina, direktora němačkoga teatra, za trud, kojim je gore rečenu igru tako krasno u scenu metnuo, kako takodjer g. režisera Šmidta, jednoga od pèrvih ljubimacah naše obćine, koi je režiu tako točno onaj večer vodio, pohvaliti, i očito im se zahvaliti u ime svih domorodacah za dobrohotnost, kojom oni pèrva pokušenja našega teatra podpiraju.“

U br. 36. tadašnje „Dan. il.“ na str. 144. pod nadpisom „Ilirski teatar u Zagrebu“ nalazim ovaj podatak:

„Dana 30. Kolovoza zaključilo je za sada domorodno teatralno družtvo svoja predstavljenja na ovdašnjem teatru s izverstnom dramom „Strělci“, i bilo

je od naše publike s onom istom dobrohotnostju odpušteno, s kojom prie tri měseca danah, kada se je perviput na našoj sceni ukazalo, primljeno biaše.“ —

Ovo dakle bijaše ora (sezona) prva započeta prikazivanja hrvatskoga (onda: ilirskoga) na ovdješnjem narodnom glumištu.

U br. 42. tadašnje „D. i.“ (1840.) na str. 167. pod nadpisom: „Ilirski teatar“ čitam: „Tko je priliku imao u ilirskih predstavljenjih polag biti, mogao se je osvědočiti, da je bila bez priměra dobrohotnost, kojom je zagrebačko občinstvo ova perva slabomoćna pokušenja domaće Talie podpiralo.“ —

Evo navodim ove podatke bez ikakve i jezikovne promjene, neka su čisto vjerovani dokazi, da je pisac „poviestnih crtica o narodnom kazalištu u Zagrebu“ znao, kad se u Zagrebu na ,narodnom kazalištu' počelo hrvatski prikazivati, pak izvodi iz neznane mi, svakojako paučljive glave s tvrdnjom bezimenoga g. razsudnika „Vjenčeva“, da pisac njihov „niti nezna“ toga, nesamo da nisu „sa svoje površnosti“, „neznanja stvari“ i „netočnosti“ „ni spomena vriedni“; jer se pisac „te diletantske“ recenzije gradi, da znade, pa neće da kaže, a „niti nezna“, kad se u Zagrebu na ,narodnom kazalištu' u istinu počelo hrvatski (to jest onda: ilirski) prikazivati, nego valja prema istini prostonarodno i pravo po hrvatski kazati, da je beztemeljno izrečena tvrdnja njegova lažna, pa zato i pakostna, što tom tvrdnjom g. O., bezimeni pisac one razsude, hoće da obori vriednost naporna djela, kad u vjetar tvrdi o „poviestnih crticah“, da „ti izvadci iz starih novina nisu . . . ni spomena vriedni“!

Pa zašto jih opet pominje, još uzvisujuć „te izvadke iz starih novina“ na nezasluženo značenje spisa „o povjesti našega kazalištnoga pokreta“?

Žalibože, što nemamo pouzdanijih, poviestnih izvora iz novije poviesti o postanju i razvoju glavnih

domaćih, narodnih zavoda, nego što su stare novine, koje zamjenjuju savremene ljetopise, te su svakako kano dnevne izviesti — pouzdanije, nego ičije ustmeno predanje!

A navlastito za „Danicu ilirsku“ valja kazati, da je ovaj časopis, kako se znade, u rajskoj samoći za proljetno doba ilirsko bio jedan jedini vjeran motritelj i svagda budan, revan glasnik svih rodoljubivih pojavljenja u domovini, a osobito u glavnom gradu, u Zagrebu.

Kazalištni se oglasnici ni onako nečuvaju za spomen. Valjalo mi se daklem uteći starim novinam, da iž njih izištem i skrpim potrebne podatke k „poviestnim crticam o narodnom kazalištu u Zagrebu“. — 1840.-60.

Ako je ova moja radnja po mnienju bezimenoga g. razsudnika „Vjenčeva“, O.-a., zato „diletantska kompilacija“, a ono je svaki ovakav rad, koji se na kupljenih podatcih osniva, ili se od sabrane gradje gradi, — „diletantski“ krpež, dakle loše djelo, a ono se nikoji povjestnik, koji nevadi činjenica iz glave, a iz prsta jih nesmije, niti nemože izsisati, neotrese lje istoga ukora.

Ali, tko je igda s neizkazanim trudom, makar najmanje vješt u ovom poslu, sastavljao ikakav pokup, znade pravedno ocieniti neblagodarnu muku i oko ove radnje.

U ovom bih uvjerenju mogo završiti malu ovu razsudljivu razpravu svoju.

Premda sam već ovim, kako mi se čini, i odgovorio i dokazao, što mi je trebalo dokazati, na zadjevice bezimenoga g. razsudnika „Vjenčeva“, da sam znao, kad 'no sam spisivao osudjene „crtice“ svoje, kad se naime na „narodnom kazalištu“, — koje je g. Hristivoje Stanković god. 1835.-36. sagradio, te i danas postoji, — počelo hrvatski prikazivati, opet nastavljam ovo iztraživanje, da vidim, nije li se hrvatsko prikazivanje odprije, to jest: prije god. 1840., pojavljivalo u Zagrebu, možda na istom kazalištu; ali

ne na „narodnom“, koje se ovako pomenute godine prozvalo, pa netvrdim, već i kojegdje drugdje?

Ele, ja sam spisao „poviestne crtice o narodnom kazalištu“! Da vidimo!

II.

HYMNA PRVA.

Znano mi je iz knjige Pavla Jos. Šafaříka: „Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur“ (Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. Prag, 1865.), da su se svršetkom prošloga, a navlastito početkom tekućega stoljeća „igrokazi“ našega Tita Brezovačkoga, poimence „Matthiash Grabantziàsh, Diàk“, i „Diogenesh“ njegov, s nemalim odobravanjem prikazivali nesamo u biskupskom sjemeništu i plem. konviktu (hranilištu), već i na drugih mjestih, n. pr. skromno po gospodskih domovih, u Zagrebu (str. 329.). O tom gledaj potanji „Knjigopisni uvod“ u mojoj „Liri“. II. na str. 99.!

Tit. Brezovachky, Th. Miklóuschich, Mat. Jàndrich, Jos. Vrachan, Jakob Lovrenchich, Ivan Krizmanich i Kar. Rakovecz *, ova sedmorica, po P. J. Šafaříku („Geschichte“ na str. 329.—332.) bijahu pak jedni jedini spisatelji, koji su se u predpotopno doba, naime od godine 1786.-1832., u cik od zore prieporoda, medju inim bavili i o igrokaznom pjesništvu.

A medju umotvorinami pomenute sedmorice, ondje pobrojenimi, od kojih je manja čest (i onako) tiskom ugledala svieta, na str. 330. nalazim igrokaz: „Huta pri Szavi, ili lyubav za lyubav, igrokaz narodni vu dvojem zpelyivanyu, pri predavanyu Iliriuma napervoztavlyen vu Zagrebu dan 1. Vszeszvetschaka 1822.“, sa opazkom Šafaříkovom: „Dieses kleine Gelegenheitslustspiel wurde zu Ehren des kön. Kommissärs

* Pišem jim imena pravopisom, kakvim su jih pisali. Ovako i navode bez ikakve promjene.

Grafen Jos. Majláth von Székhely bei Gelegenheit der Zurückgabe des kroat.-ungar. Litorale an Ungarn in Agram deutsch aufgeführt („napervoztavlyen' 1822.), und später von dem Pfarrer Th. Mikloušić ins Kroatische übersetzt."

Osim ovoga na str. 331. nahodim cigli jedan igrokaz, što ga je Jakob Lovrenchich preveo: „Pravdenich, ili ovak biva na ladanyu, vu treh pokazih iz Nemskoga Karla Ekartshausena", o kojem prijehvaljeni Šafařík opaža: „Aufgeführt in den J. 1792., 1794., 1804." Ali nekaže; jer nezna, gdje? Jeli u Zagrebu, ili u Varašdinu? Po svoj prilici, pače jamačno u potonjem gradu, u kojem je prevodnik, Lovrenchich, „den Musen und der Beförderung der Nationalliteratur lebend" (str. 300.), radio i tiskao, ako se godine, po Šafaříku navedene, uobće neodnose na njemačko prikazivanje istoga komada, počem se naš Lovrenchich rodio oko god. 1780.!

Svakojako opazka Šafaříkova: „Aufgeführt" — nevriedi zrna boba; jer ovdje neznači ništa. — Hrvatski se rukopis pomenuta igrokaza nalazi u knjižnici ovdješnjega duhovnoga sjemeništa. —

Takodjer mi je znano, da se prije god. 1840. desilo, kad su se i na zagrebačkom kazalištu pojedini, pjevani ‚prizori' hrvatski upletali u njemačko prikazivanje.

Ovako god. 1835. u „Daniczi horvatzkoj, slavonzkoj y dalmatinzkoj" na str. 15. čitam „Kazalischno objavlenye": „Dojduchu szobotu 7., najmre Szechna vu ovdeshnyem novopodignyenom kr. varaskom kazalischu bude sze na korizt Gozpona Josefa Shveigerta zpelyival domorodni po nyem izpiszani igrokaz, pod imenom: „Die Magdalenen-Grotte bei Ogulin", vu 4 dogod. z horvatzkim pevanyem y narodnim koloplesszom, kak takaj z oszebujnum gudbum (musikum), koju Gozpon Wiesner

od Morgensterna vu nashem domorodnom duhu vmetelyno szlosil je.

„G. Shveigert, koj kakti rodyeni Chehoszlav po naputyenyu g. Dragutina Rakovcza vre tri od ovoga iztoga domorodcza vu horvatzkom jeziku naredyene igrokaze, pervoga najmro leto 1832 dana 2. Liztopada pod imenom: „Ztari mladosenya"; drugoga opet 1833 dana 23. Szerpnya pod imenom: „Ztari saszebni kuchish Petra III.," z ruszkim y horvatzkim pevanyem; y tretjega zadnyich 13. Grudna 1833 pod nazivom: „Vkanyeni vkanitely", na obchinzkom kazalischu zpelyati truda szi je vzel, zaszlusi zaizto, da vszaki domorodacz nyegovo plemenito terszenye y rodolyubnu zkerb pohvalno zpozna. . ."

Nadam se, da moj čitatelj i bez tumača razumije smiso ovih redaka, koji su prieporodnim jezikom pisani! Zato cienim, da mi jih netreba tumačiti.

A, da to sve nije nikakav, osbiljski početak hrvatskim prikazam na „obchinskom kazalischu" zagrebačkom, koje je jednako bilo prieko njemačko, dajbudi, da nije mnogo znatniji, nego što je ono bio u biskupskom sjemeništu, u plem. konviktu (hranilištu), ili po skromnih domovih gospodskih u Zagrebu, netreba mi ovdje dokazivati, što je i onako jasno i bjelodano, pa bi sasvim suviše bilo prema momu dokazivanju, koje sam netom gore obilježio i izveo — o „narodnom kazalištu", o kojem se samo u osudjenih mojih „crticah" govori i razpravlja, a u ovoj se razpravici κατ' ἐξοχήν pita i dokazuje.

Da se pak onu večer (7. sieč. 1835.) narodna slavopievka hrvatska: „Josh Horvatszka nî propala", hymna prva, pod nadjenutim imenom: „Horvatov szloga y zjedinenye za szvojega vszelyublyenoga Czeszara y Kralja Franyu I. proti Franczuzom vu letu 1813." L. G. (t. j. Ljudevit Gaj spjevao) oglašenim igrokazom njemačkim u narod, pravo reći, kradom uniela, doznajem iz bilježke u tadašnjoj „Daniczi" na

str. 18.: „Narodna ova popevka bude danasz na vecher (dana 7. Szechna 1835.) vu ovdeshnyem kr. varaskom Kazalischu vu domorodnom pod Br. 4. Danicze obznanyenom igrokazu zpevana y podelyena.“

Kako se to sbilo, kako li se izvelo, premda je to prilično znamenit dio novije, prosvjetne poviesti hrvatske, poviesti o narodnom izobraženju, ovamo nepripada; jer prelazi preko okvira ove razprave, u kojoj tražim i iznalazim tragove prve hrvatskomu prikazivanju u Zagrebu.

III.
HYMNA DRUGA.

Njemačko se prikazivanje svejednako nastavljaše na ovdješnjem „kr. varaskom kazalischu.“

Ovako u „Daniczi“ 1835. na str. 48. čitam „Pozivanye. — Dana 10. dojduchega meszecza Travna vu ovdeshnyem kr. varaskom kazalischu bude sze opet zpelyival na korizt detczé gosp. Josefa Shveigerta nyegov domorodni igrokaz: „Die Magdalenen-Grotte bei Ogulin“ z horvatzkim pevanyem y narodnim koloplesszom.“

Tada druga slavopievka hrvatska, koju je L. V. (t. j. Ljudevit Vukotinović) spjevao: „Nek sze hruzti shaka mala“, takodjer pod nametnutim imenom: „Pěsma Horvatov vu Glogovi leto 1813.“ i opet kradom bude u narod pronesena i proturena oglašenim komadom njemačkim, „vu kojem med oztalimi znamenitimi prizori onaj glaszoviti chin, kak Horvatzki Krajshniki izbaczivshi ztranyzki jaram k austrianzkomu vladanyu povernuli sze jeszu, na szlavnu uzpomenu domache hrabrozti verlo lepo zpelyiva sze“ (str. 49.).

Nadalje u „Danici Horvatskoj, Slavonskoj i Dalmatinskoj“ iste god., 1835., na str. 262. čitam: „Dana 22. t. m. (Listopada) speljivat će se u ovdešjem kr. varoškom kazališću na korist g. Švaigerta: „Das schwarze Kreutz auf Medvedgrad“, novi, iz domaće

dogodovšćine stoletja 13 izvadjeni igrokaz s narodnim pěvanjem i sa starinskim plesom negdašnjih kosencev i strelcev, na četiri speljivanja razdeljen, od Josipa Švaigerta ... U ovom velikom, domorodnom igrokazu će odzgora postavljenu pěsmu („Preobraženje") g. Leser u nazočnosti puka kakti narodni pěvač polag starinskoga ilirskoga napěva popěvati; sledeće pako dve davorie („I. Doletiše ptice kukavice", „II. Hajda bratjo, hajd junaci") pěvati će uz celu mužiku isti puk s narodnimi vojaci (strelci i kosenci) proti domovine neprijatelju u velikom saboru svetečno sdružen i sjedinjen."

Ali, ako su se hrvatske popievke sa starinskimi ‚koloplesi' u ‚prizorih' njemačkih prikaza na zagrebačkom glumištu i krijumčarile, to jest, kano trg kakav bez carine, krijući, u narod pronosile, hrvatski se uredno prikazivati tu žalibože, još niti nezapoče ni prije, ni godine 1835.

A poslije god. 1835. i idućih godina, potjerujuć trag hrvatskim prikazam, više nenalaziš traga ni prizornomu pjevanju hrvatskomu.

Zar je dakle čudo, negledajuć na ostale uzroke, koji nisu na dohvatu ove razprave, što se njemčanje ovako razvriežilo i ukorienilo u Zagrebu, u kojem su se na gradskom glumištu doskora, što 'no rieč, do juče i prekjuče uredno i jednako prikazivali njemački igrokazi, — koji su se po hrvatskom glasilu na silu prozivali „domorodni", — dok su se u nje samo pjevani prizori hrvatski kradom, tako reći, pod svakojakimi nadimci i razgoviestmi (parafrazami) tek milošću božjom i dozvolom njemačkih ravnatelja jedva smjeli upletati?

IV.

POČETKU ZAPOČETAK.

Istom god. 1839. na čelu broja 46. „Danice ilirske" nalazim sastavak „O utemeljenju ilirskoga

narodnoga kazališta", što ga je g. Henrik Börnstein, „Direktor varoškoga teatra" u Zagrebu, 10. studenoga iste godine, 1839., proglasnim slogom spisao i hrvatskomu (tada: ilirskomu) narodu upravio s narodnimi poslovicami: „Bolje išta, nego ništa. Gdě nema početka, nema ni svèršetka."

U početku ovoga sastavka, pravije ręći, proglasa g. H. Börnstein pobudno besjedi o velikoj namjeri i svrsi, na koju svi narodi teže: „da čuvaju, čiste, obradjuju i razširuju mili jezik materinski ... Da se jezik materinski do saveršenstva popne, ... tomu boljega posrědnika neima, nego što je kazalište (zrělište)..."

Potom pripovieda o narodnih glumištih, koja su se tada tek osnovala, ovako magjarsko u Pešti, a češko u Zlatnom pragu i u Brnu. —

Na to se hrvatskomu narodu obraća riečmi: „Pak zar nebi moguće bilo, ovdi, u glavnom gradu kraljevine Horvatske, u srědištu stare Velike Ilirie; gdě si toliki velikodušni muževi neumerlih zaslugah gledè materinskog svog jezika kupe, podobnoga što utemeljiti, i barem pokusiti, da se narodni ilirski teatar uvede?"

Najposlije navodi narodno glumište češko u Zlatnom pragu i pominje, kako je ono postajalo, kako li se razvijalo, te sad stoji, čvrsto utemeljeno, pa završuje: „Što se tamo dade, bi se možebiti i ovdi; — ja, budući sám Slavjanin, drage ću volje sve učiniti, što mi sile moje dopuštjale budu; ni truda ni troška štediti neću, da se što dostojnoga, što bi uzvišenju časti narodnje služilo, utemelji, i nádam se, da dobar uspěh zaostati neće.

„U ovdašnjem teatralskom družtvu ima više Slavjanah (Čehah i Poljakah), koji bi, kao i ja, sudělovati kadri bili; da se dakle nadje, samo 7 do 8 ljubiteljah umětnosti, koji bi sposobni al i zanešeni za ovu domorodnu stvar bili, ta mogli bi, budući da teatra, ure-

sah, oděla, kora i orkestra i onako već imamo, srěću pokušati, mogli bi domorodni koi predmet n. p. zaslužnoga Kukuljevića lěpu dramu: ‚Juran i Sofija' za pervo prikazanje odabrati.

„Ako bi ovo za rukom pošlo, o čem se ni dvojiti nemože, tad bi se u početku rědje, i to u većih odmorih jedanput, kasnie pako i svake nedělje u ilirskom jeziku igrati moglo; — domorodni pěsnici, i věštii prevoditelji izverstnih dělah iz tudjih jezikah pružili bi na skoro pomoć svoju poduzetju ovom: i tako bi se položio temelj narodnom ilirskom teatru."

G. H. Börnstein kobno dovršuje plemenite misli svoje latinskom izrekom: „Et magna voluisse, sat est!"

I htjeti veliko, dosta je; jer se uzprkos tomu svemu prvobitnomu pregnuću Börnsteinovu „narodno kazalište" još nepodiže, neutemelji se, niti se na njem dašto hrvatsko prikazivanje nepoče, neuvede se, dok troškom „zagrebačke čitaonice" „domorodno" družtvo glumačko iz Novoga sada nije ovamo, u Zagreb, stiglo, pa to tek iduće god., 1840., kad 'no je isto družtvo 10. lipnja, u sriedu, odtvorilo „narodno ilirsko kazalište" junačkom igrom g. Ivana Kukuljevića, Sakcinskoga: „Juran i Sofija, ili Turci kod Siska", i pomenutim, znamenitim proslovom g. Ivana Mažuranića, quod erat demonstrandum.

Počem se dakle tada u Zagrebu na „narodnom kazalištu" počelo hrvatski prikazivati, zato g. Ivan Mažuranić založi usta „domorodnoga" družtva novosadskoga izrekom, na znanstvenoj, poviestnoj istini osnovanom: „Evo nas ovdě za prokušat ono, — što nikad nitko prokušao nije — na městu ovom!" — što je u početku već kazano, pa i dokazano.

ZAGLAVAK.

Na kraju ove razprave pridodajem, da je zimi god. 1868., početkom mjeseca prosinca, novije naše igrokazne knjige začetnik i najstariji zastupnik[1], koji se još iz početka književna rada svoga dao na glumsko pjesništvo, te je glavom pokretao, ili svagda s pomnjom bar motrio svako pojavljenje glumskoga pokreta u Hrvatskoj, g. Dimitrije Demeter, sasvim odobrio pomenute, osudjene moje „poviestne crtice o narodnom kazalištu u Zagrebu", kad sam jih u rukopisu njemu pročitao, pošto me je, odnjekle na to pozvan, a nemajuć izvora, tomu potrebnih, pa i drugčije u onaj čas zapriečen, s književnom uputom za to upravo zamolio, da spišem ovaj spis, što sam evo drage volje uradio!

Samo nanudkanjem znanaca, a osobito odobrenjem g. Dimitrija Demetra obrabren, na sviet izdadoh pomenute „crtice", oko kojih sam se nemalo, pa baš nemalo vrieme trudio, uz „Pripomenak": „1868. god., 18. prosinca, tražeć kazalištne izviesti po starih novinah, započeh sastavljati poviestne crtice o narodnom kazalištu u Zagrebu. Pošto sam trudno i pomnjivo pretražio i pregledao sve izviesti od 1840.-60. god., dovršio sam poviestne crtice o narodnoj Thaliji, za koje mi njeki znanci kažu, da su zanimljive. S toga jih nek izradim i objelodanim. Sastavio sam jih daklem iz kazalištnih izviesti u ljetopisnom obliku i na čelo jim stavio knjigopis prvih tiskanih komada, — kano prilog, da ga u daljnu namjeru upotrebi kazalištni povjestnik, za koga sam izpisivao ove zapiske, što zaista nije nikakva književna umotvorina."

Ovako valja shvaćati presudjene moje „crtice o narodnom kazalištu", koje se nekite ničim doli istinom, — ako su s nestašice obilnijih, zar podpunih izvora, bolje reći, s praznine bezprekidnih kazalištnih dogadjaja, potom s nebilih podataka pogdješto i nepodpune,

— kano kažiput pouzdan i vjeran — kazalištnomu povjestniku.

Neka tko izza mene po istih, mojih izvorih i podatcih, koji baš nisu starovremešni; jedva jim ima nješto preko trideset godina, te srećom još nisu vrlo riedki u narodu, — a drugih o tom nema ni u knjižnici, — saviestno crpe i sastavlja, ili š njimi redom poredi ove moje „crtice“, eto mene, neće li se ubrzo uvjeriti, da je svaki datak, u njih naznačen, ovako istini vjeran, kano što je odprije upitna, a sad izviestna crtica o početku hrvatskoga prikazivanja na narodnom kazalištu, de quo erat quæstio — u poredjanih, netom pobrojenih, nepobitnih, tiskanih dokazih!

Njetko će me upitati: ‚a zašto jih nisam pridodao „crticam“ ?’

Ele, ove „crtice“ nebi to bile, što su, da sam jih pridodanimi tiskanimi dokazi i prilozi napunio i obteretio!

Ali se i bez tiskanih dokaza za taj poso baš tebi neće mnogo truda, ni muke, da u trag udješ poviestnim činjenicam, koje živi savremenici pamte, živi, vjerovani svjedoci njihovi mogu jasno i glasno svjedočiti, poimence prijehvaljena gg.: Ivan Kukuljević, Sakcinski, Ivan Mažuranić, Ljudevit Gaj, akademik Ljudevit Vukotinović, Dimitrije Demeter i drugi.

Kad je bjelodana istina povriedjena, i svaka je poštena duša uvriedjena.

Pa tada saviest neda, da se šuti.

Činilo se komu ili smiešno, ili čudno, ili, kako mu drago, baš nikako, što je ovdje kazano: odreći se sve i svačemu i svakomu može!

No razsuda, koja u vjetar odriče, nije, nego na uštrb književnosti; prosta je zadjevica, to jest: uzrok, za koji se zaludnja svadja zadjene.

Razsuda treba da je isto, što je i razborit odpor u državi, kojom ustav vlada.

Razsuda je potreban i pokrepan odpor u književnosti; knjiga bi bez razložite razsude i omlitavila i uginula.

Kano što štuka oživljava i osvježava ostalu ribu u mrtvoj vodi, ovako i razsudnik razboritim sudom treba da čisti i bistri spisateljske umove i stvorove njihove.

Ali razsudnik, koji obiestno muti bistru vodu žive istine, tek da može loviti u mutnoj vodi, tim dokazuje, da je vječnim nijekom ili neznajša, ili pakostnik, ili oboje zajedno. No latinski pjesnik veli:

„Ti se zlobi nedaj; no suprot smionije stupaj!"

U Zagrebu, na veliku gospodju, god. 1871.

DODATAK.

NEOČITOVANO OČITOVANJE.

A zašto vidiš trun u oku brata svoga,
a neosjećaš brvna u oku svojem?
Po Mateju. 7, 3.

Pošto sam u razpravi: „Kad se u Zagrebu počelo hrvatski prikazivati?“ mjesto odgovora na nječije zadjevice — sa svake strane, i niječno i potvrdno i uobće i napose, kako se nadam ne bez uzroka, svakomu i djetetu razumito i razložito onomadne dokazao, kano što je

1. prieka presuda bezimenoga moga razsudnika, naime: „O povjesti našega kazalištnoga pokreta napisao je po našem znanju samo Velimir Gaj neke crtice zagrebačkoga kazališta. Nu ti izvadci“ i t. d., pogotovu u svakoj rieči neistinita: ovako da je

2. moja crtica o početku hrvatskoga prikazivanja na „narodnom“ kazalištu u Zagrebu (1840. 10. lip., u sriedu) — i uobće i napose istinita, — s mirom i mirne duše mogah očekivati obći sud i pošten, izravan odgovor, uzdajuć se u to, da me neznan moj supostat na poprištu odgovorena i dokazana pitanja ni uobće, ni napose, baš nikako više nemože pobiti pred istinoljubivim narodom. On samo može stranputice okolišiti i nanovo na me napadati. To on i uradi tek u prekjučerašnjem broju istoga časopisa, jedva uvrebav čas, kad se podpun utisak od moga dokaza bar ponješto čitateljstvu iz pameti izbrisao.

A rašta ta pakost i tolika ljutina?

Baš kano da je zaboravio, da je on meni naviestio rat, pošto je odprije, — već prije toga, — neznan junak, do tri puta ovako nerazložito i nemilice, mojim neodgovaranjem i rječitim mojim šućenjem ohrabren, povriedio književno moje pravo i poštenje, kano što

svakomu, ovako i meni sveto, sad se gnjevi, te se pjeni ničim nedokazanimi, neizviestnimi tvrdnjami, očevidno, nevješto, bezsmisleno izmišljenimi nebilicami, koje mu strast kazuje u pero, a s kojih glava neboli mene, pa pogrijanimi zadjevicami, koje sam u pomenutoj razpravi, — na koju napućujem dobrostiva čitatelja, naročito na navode iz Pavla Jos. Šafařika, — koje predusreo, koje već napried osujetio i pobio, — hoće da potvrdjuje, kako mi se čini, da se nezasluženo slavim (?!) po svietu i neuljudno, smiono branim.

Eto mene, nesgrapna divljaka; jer oni nerazumiju mene! mogo bih s pjesnikom zaupiti —

„*Cet animal est fort méchant,*
Quand on l' attaque il se défend“, to jest:
Te se zvjerke zle odkani;
Napadnuta, jer se brani! —

No, mjesto s toga — duhom da klonem, znajte, taj me rug podbada na daljni, marljiviji trud, nadajuć se, da ću privrieditì štogodice dobra narodu svomu, kad mi je već dosadašnji rad uzrokovao ovoliko kinjbe i zavisti!

Tek što sam se, mlad, pojavio, vidim, gdje imam kivna suparnika, koji bi me uništio, da me može, premda ja nikad nisam dirnuo ni u živu dušu, ni u „paklenu hudobu“, kako se bezimeni kudilac, g. O., sam izvolio nazvati. Na čast mu!

Moja su djela razsijana po narodu, na rukuh premnogih čitatelja, koje mi netreba napose moliti, da jih brane od bezimenoga kudioca, koji kudi sve, što nije njegovo.

Neka se sama brane i pravdaju, dok jih vrieme neodbrani i neopravda!

A vi dotle vičite, te se srdite, koliko vam je drago, što sam radio, te ću i u napredak raditi, koliko mogbudem, o procvjetanju narodno-novovjeke knjige hrvatske i srbske, da se i mojom trudbom što većma proslavi i ime joj pronese po bielom svietu na proslavu miloga moga naroda!

Sviestno se nadam, da narodnji i moji prijatelji i dobrotvori neće ostaviti mene u ovoj namjeri.

Pa vi, koji se poćudnom krinkom krijete, skinite obrazinu, da vam u brk ugledamo svieto obraz, pak da se tada ogledamo za ino!

Skinuvši obrazinu, dokažite, čim biedite mene! Tada ću vam odgovarati. Dotle vam opraštam svu koliku vašu grdnju.

Jer, tko naprečac udara ravnim putem, neće ni da sluša zavidljivu grdnju i graju onih, koji stranputiče, te u zasjednom napadanju, pod obrazinom bezimenoga junaštva bez bojazni i bez straha poput bezobraznih čuvida peckajući i zadirkujući, gledaju, nebi li se kako proslavili.

U Zagrebu 11. rujna 1871.

Mjesto podpisa:
hrvatski „polygraf“.

V.

POGLED PO SLAVENSKOM SVIETU.

Knjigopisni prilozi godini 1870. i 71.

Prosvjetom k slobodi!

Uslovica.

PRISTUP.

Namičuć gradju na književan i uman pogled po slavenskom svietu, da sustavno produžim višegodišnju, običnu smotru savremenih, navlast književnih pojavljenja svih jezika slavenskih, pa i gdjekojih inostranih, k meni prispjelih djela, koja se ikako tiču slavenskoga svieta, za lanjsku (70.) i od česti za ovu godinu (71.), na žalost opažam, kako je ova gradja krnjava — s našega nemara i nepoznanstva, s naše neljubavi i neuzajamnosti.

Živo želim, te molim sva plemena slavenska, naročito umne i duševne vodje njihove, književnike, da jednom uzmu sakidati crnu koprenu sa svietla obraza majke Slavije, pak da navru u narodnji dom uvoditi bio danak sveslavenskoga poznanstva.

Kad se Slaveni medju sobom sa svake strane uzajmice upoznaju, narodno će jedinstvo biti gotovo. Knjiga je ključ narodnomu poznanstvu. A književno poznanstvo osniva svako jedinstvo.

Bio bi smak slavenskoga svieta, da moj glas ostane glas u pustinji.

UVOD.

Njeki se inostrani književnici više brinu za književnu zajednicu i uzajamnost slavensku, nego sami Slaveni. A to je kovča, koja alem-prstenom jedinstvene narodnosti skovčava sva plemena slavenska ujedno.

Slavni književnik, g. Louis Leger (izgovaraj: Luj Leže), član-dopisnik jugoslavenske akademije, u ovaj par u pomenutu smislu zaslužuje osobiti spomen. Od njega iz Pariza lani 1. rujna, dakle licem na dan sedanskoga prekreta, primih „Polybiblion“ (kolovozni svezak), obći knjigopisni priegled, što ga učeno družtvo

„la société bibliographique“ u Parizu na sviet izdaje. G. akademik u sastavku svojem, koji se ondje nalazi na strani 64. do 74., pod imenom: „Revue des publications slaves“, razgled slavenskih izdanja, ocjenjuje nove plodove I. češke, II. srbskohrvatske, III. slovenske, IV. poljske, V. ruske i VI. lužičkosrbske (= vendske) književnosti, — napose „Rad“ naše akademije. A nakon toga prijatno pominje i ovaj spis, prevodeć ga: „Délassements littéraires pour les Croates et les Serbes“ za god. 1869. i 1870. na str. 68. medju trudovi njekih pojedinaca, koji pored skupne posebnimi radnjami pripomažu razvijanju narodne knjige, i obriče, da neće biti neatan („indifférent“) ni za što, što se godj odnosi na umno pokretanje jugoslavensko. Zato dičnomu Francezu usrdna hvala na tom u ime čitave Jugoslavije!

U istom svezku pomenuta „Polybibliona“ na str. 103. ima osmrtnica o nezaboravljenom glagoljašu, popu g. Ivanu Berčiću, opatu i članu naše akademije († 1870.).

U početku sastavka svoga prijehvaljeni g. Louis Leger pravo kaže, odkako je budišinski časopis, „Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie“, što ga je odličan slavenopisac, g. J. E. Smoleř (= Smolar), uredjivao, god. 1867. prestao izlaziti, više nema glavne obće sbirke, iz koje bi pored predobre volje mogo vaditi podataka, pouzdanih i podpunih, o književnu i znanstvenu svietu slavenskom. O njekih jezicih, na primjer o bugarštini, pogotovu nema nikakvih viesti, ni obaviesti. Ljubitelji slavenske književnosti lasno mogu sa osobitom radošću i zadovoljnošću od dana do dana sliediti sve razsudljive obznane, koje mnogočitane novine bez odmora donose. Ovako je n. pr. dostojan svake pohvale knjigopisni rad g. J. P. Jordána u bečkom „Zukunftu“ i prijehvaljenoga g. Louis-Legera u francezkih novinah „Correspondance slave“, koje, izlazeći u Zlatnom pragu, od br. 50. o. g., ako i neuredno, donose pomnjive ocjene njegove djelâ slavenske umjetnosti i književnosti. Ovaj bi rad sam zaslužio po-

tanku ocjenu; ali mi ni vrieme, ni uzina ovoga spisa neda, da se tu zatrajem. A i onako se svaki moj čitatelj svaki dan obavješćava o pošljedcih ovoga rada. Ele ti je gotovo nemoguće, da shvaćaš tiek umna pokretanja slavenskoga u Turskoj, kako valja! Ovako smo i od Rusije podebelim zidom oddvojeni; jer se izdanja ruskih djela malo, ili nimalo ovamo nepošilju, premda sam u duši uvjeren o bratskoj usluzi ruskih književnika. Njeke novine ruske, istina, objavljuju izdanja, koja izlaze u carstvu; ali izostavljaju ona djela, koja ugledaju svieta „za granicom", u inostranstvu. Počem se čovjek nemože uzdati, da su novinske obznane podpune, pa ni onako nehoteć govoriti, već o djelih, o kojih mogu suditi de visu, to jest: pošto sam jih vidio, reći ću koju tek o njekih knjigah, koje su mi na moje posmatranje, ili na pogovor mi većinom i preporučne, dospjele. A naprosto ću prikazati niz njekih knjiga kano obrazac umna pokreta, koji svaki dan bez prestanka teče u napredak, te za kojim nemožeš ustopice ići.

Odpočeti ću od ruske knjige, koja je najobilnija, najsilnija i najdugovječnija od svih sestara svojih, koje će po svoj prilici i nadživjeti. A završiti ću lužičkosrbskom knjigom, koja je doduše najmanja; no pod uredništvom g. K. A. Fiedleřa imade malen časopis za zabavu i pouku: „Łužičan", mjesečnik, u kojem nalaziš ponajviše obćih obaviesti o književnu pokretanju slavenskih plemena, pa to u „Słowjanskom rozhladu", što ga prijehvaljeni g. J. E. Smoleř, neumoran vodj lužičkosrbskoga naroda, u Budišinu ljubaznom njegom sveslavenskom njeguje, miešovito podajuć novosti čas od jedne, čas od druge književnosti slavenske.

God. 1871., o brašančevu.

I. RUSKA KNJIGA. Velika izložba ruska, koja je ove godine (70.) bila u Petrogradu, jasno pokaza, da

je za pošljednjih godina promet i obrt u Rusiji vrlo napredovao. Ali se i knjižtvo preko načina razgrana. Što se izdavanja knjiga tiče, počem jih se u Rusiji svake godine sve više i više tiska, ima jih za jednu godinu dana ovoliko, te bi zaista knjiga bila vrlo prostrana, da se po redu natiskaju puki nadpisi onih knjiga, koje su u jednoj godini dana ugledale svieta. Više ruskih knjiga izlazi za nedjelju, nego svih drugih slavenskih zajedno za čitavu godinu dana. Od novih ću knjiga ovdje samo pomenuti njeke, koje su mi u novije vrieme pred oči došle.

1. Iz Odese od urednoga učitelja pri ondješnjem sveučilištu novoruskom, g. V. Bogišića, pisca poznatih „Pravnih običaja u Slovena" (U Zagrebu, 1867.), dne 21. listop. 70. zahvalno primih pristupno čitanje od 3. ožujka i. g. k poviesti o slavenskih zakonodavstvih, za koju je ondje posebna stolica osnovana, naime: „O naučnoj razrabotkje istorji slavjanskago prava" (S. Peterburg, Majkov. Na 8. str. 29). Ovaj je rad dičnoga našega zemljaka o naučnom obradjivanju pravne poviesti slavenske našemu čitateljstvu znan po izvodih, koji su i po pojedinih novinah hrvatskosrbskih priobćeni. Slavenski sviet poslije velikoga početka, što ga je u mladoj ovoj nauci stari naučnik, g. A. Vj. Maciejowski u Vršavi („Historija prawodawst słowianskich"), podavno učinio, po pravdi može izgledati zreo i divan plod izza truda Bogišićeva, ako on usliši obći glas, neka se u daljem naučnom iztraživanju onoliko nepovodi za obćenim pravno-poviestnim smatranjem, kojim bi se sam nauk bez ikakve svrhe razvodio. Mnim bezkonačnu „anatomiju i fiziologiju prava" (str. 19.). Inače mi je žao, što ovdje nemogu, više da govorim o omiljeloj nauci svojoj, o pravnoj poviesti slavenskoj. Ljetos (71.) g. V. Bogišić boravljaše njekolika dana u Zagrebu.

2. Dostojno je, napose pominjati porodični ljetopis i znamenite spomene g. S. T. Aksakova: „Se-

mejnaja hronika i vospominanja S. T. Aksakova" u umnoženu izdanju četvrtom i poviestnu pripoviedku g. N. M. Pavlova (N. Ricyna) u tri diela: „Carskij sokolnik" — medju novinom knjižna sajma potrogradskoga god. 70.

3. I uzgojna se knjiga, koja je žalibože kod nas tek ugarena njiva, dobrano gaji u Rusiji. Ovdje ću pobrojiti ciglih pet, šest knjižica, namienjenih na školsku djetcu, kano: novije izdanje pričice L. L. S.-a (?): „Dieti, škola i učitel", potom „Izbrannija žitija svjatih", dalje „Razkazi iz istorji hristijanskoj cerkvi", „Kartinki iz istorji vjethago i novago zavjeta" (slike iz poviesti staroga i novoga zavjeta), „Bjesjedi s djetjmi o slovje Božijem" i „Djadja Tit Antonič učit, kak nado lubitj bližnjago" (ujak Tito Antonić uči, kako treba ljubiti iskrnjega).

Medju zagradama evo prevodim tek one naslove, koji hrvatskosrbski čitatelj nikako nemože, da razumije, čega ću se i u daljnjem knjigopisnom priobćavanju držati!

4. Da u ovolikoj zemlji, kolika je Rusija, i sila velikih novina izlazi, lasno je, misliti. Najglavnije su novine ruske „Moskovskije vjedomosti" (novosti i viesti), od kojih dnevice po jedan broj izlazi, a to na ovoliku listu, kolike veličine nemamo nikakvih novina u avstrijskougarskoj državi. „Moskovskih se vjedomosti" 18,000 iztisaka tiska. A u Rusiji još ima sila drugih novina, kojim je bar ovolika, ili još veća naklada, kako na primjer „Golos" (glas), koji se u Petrogradu na sviet izdaje.

5. I „za granicom" ruske novine izlaze, u Ženevi „Kolokol" (zvono) s naslovicom: Vivos voco! Od ovoga glasila ruskoga oslobodjenja, osnovana bezsmrtnim A. I. Gercenom (Iskanderom), pod uredništvom ‚agenata' ruskih uskoka, od 2. svib. 70. primih br. 5., koji mi dovoljno pokazuje pravac, neprijatan velikoj pomisli sveslavenskoj.

6. Znade se, da i u Gornjoj ugarskoj dosta ruskoga naroda prebiva. Ondješnji su svećenici ruski, a š njimi i njeki činovnici i učitelji prije njekoga vremena pod imenom „Obšćestvo svj. Vasilija“ osnovali zajednicu za izdavanje dobrih knjiga ruskih na način znanih matica slavenskih, te su lani (69.) i odlučili, da će za ovo družtvo svoje sagraditi liep dom. I tako su po dozvoli, od oblasti dobivenoj, ugarski Rusi ove godine (70.) počeli k tomu skupljati novce, te bjehu već do polovine mjeseca svibnja i. g. za ovaj „narodni dom“ svoj svega nakupili 3,963 st. Velika je Rusija zvana, da podpomože zanemarenu djetcu svoju, poimence u Ugarskoj. A bilo bi vrieme, da se o naumljenu gradjenju matičnoga doma i u Budišinu počne pomnjivije raditi, počem su ugarski Rusi i lužički Srbi jedni jedini Slaveni, koji još nemaju ni „narodnoga doma“ svoga!

7. Ruska narodnost hvata sve dublji i jači korien i u drugih Slavena, što se oni bolje upoznavaju š njom i sa ruskim jezikom. Zato je od nemale koristi, što su Rusi, boraveći u Zlatnom pragu, najmili ondješnju praznu crkvu sv. Nikole na 30 godina, da u njoj služe pravoslavnu (= rusku) službu božju.

8. Slavenskomu približavanju i istovetnomu poznavanju ruske narodnosti u velike pripomaže ruski knez Gjuragj Galicin glasbenimi zabavami svojimi, na kojih se osobito ruske, a i njeke druge pjesme slavenske pjevaju. Obilazeć sav sviet slavenski, odskora pohodi i Zlatni prag sa družinom svojom.

9. Od bivšega učitelja ruskoga jezika pri kralj. vojnoj akademiji u Brlinu, g. prof. dra. Avgusta Boltza, iz Visbadnja dne 19. trav. 70. na pogovor primih knjižicu: „Das Fremdwort in seiner kulturhistorischen Entstehung und Bedeutung“ (Berlin, 1870. R. Gærtner. Na 8. str. 34), koju je g. pisac u muzejskoj dvorani družtva za nasovske starine u Visbadnju 7. sieč. 70. predavao. Premda je ova knjižica posvećena svim prijateljem

njemačkoga jezika, i za slavenskogá jezikoslovca sadržava mnogo sitno zrno biserovo.

„Rheinischer Kurier" u Visbadnju od 9. ož. 70. u br. 58. javlja pod nadpisom: „Indjijska mudrost", da mu je g. dr. A. Boltz, usliśiv više puta izrečenu želju slušatelja svojih u muzejskoj dvorani, na priobćenje dostavio početak prvoga predavanja svoga „o indjijskoj basni na osnovi hipotadeśe" (= hitopadeśe).

Temeljita priprava za nauk o sanskrtu uzvisuje sva djela g. A. Boltza, navlastice slovnicu njegovu o inglezkom jeziku za Ruse, o francezkom, o talijanskom i španjolskom jeziku, na neizporednu visinu indoevropsku. A prava je matica od porednoga jezikoslovlja četvrta, posve preradjena naklada slovnice njegove: „Lehrgang der russischen Sprache" za učionicu, za osebnika i samouka kod R. Gærtnera u Brlinu 1871. u dva diela. Tvorbeni je dio najnovijega ovoga (višegodišnjega, naporna) rada Boltzeva ugodjen po načinu Robertsonovu, znanstven na osnovi pošljedaka uporednoga iztraživanja jezičkoga.

Zastranio bih iz uzka okvira ovoga spisa svoga, da dalje opisujem ovo djelo, koje sam takodjer na posmatranje 2. trav. 71. preko prijehvaljenoga knjižara brlinskoga zahvalno primio — s priloženim, dragocjenim pismom piščevim iz Visbadnja od 9. ož. i. g. Iz pisma prevodim rieči njegove: „Nemogu, a opet da neizrečem Vam, —, što sam već u predgovoru pomenuo, da u divnoj gradjevini neuporedno liepih jezika slavenskih počiva pjesništvo, koje se dakako raztvora tek onomu, koji ulazi u dubine tajne njihove; no koje ga za sve muke iztraživanja izobila obdaruje."

Preveo sam ove rieči, da obratim zaslužen pozor i Jugoslavena na njemačkoga slavenopisca, koji je već davno premnogimi djeli svojimi na se obratio pozor ruskoga i svega učenoga svieta.

10. Dovršiv priloge k ruskoj knjizi, 10. sam pros.

71. s pismom spisateljevim iz Visbadnja od 3. i. mj. primio tri knjige, od kojih pominjem: „Novoe rukovodstvo njemeckago jazjika po praktiko-teoretičeskomu metodu Robertsona, sostavil A v g u s t B o l j c. Čast I., II. i III. Lejpcig i Odessa, J e m i l B e r n t. 1871.“ „Ovo je vadiviek“, — piše pisac u pomenutu pismu — „što je 1½ godine dana pohlapno proždirao sve moje vrieme! A opet — koliko li sam presrećnih časova imao pri ljubaznu izvodjenju ovoga djela, koje — činilo se makar kako lasno — ipak svakojako valja brojiti medju tegotnija! Koliko li je puta pomiso pri mučnu, sićanu radu uzdizala mene, da sam zacielo od p r v i h, koji u n o s e s t e č e v i n e s t r o g a j e z i k o z n a n s t v a u n a r o d n e u č i o n i c e i nauku o jeziku uobće podjeljuju unutrašnju vriednost, duševnu posvetu!

„Često sam pri tom i na Vas mislio! Mišljah, Vi, —, ćete se momu radu radovati, da, na to ćete misliti, da narodu s v o m u, —, prinesete ovaj rad na jeziku s v o j e m. A tomu bih se radovao. Ako dakle hoćete da ga prevedete, a Vi imate nesamo b e z u v j e t n o moje odobrenje, nego i uvjerenje, da će me to veseliti. Zato Vam šaljem i gotovo izdanje rusko i dio I. f r a n c e z k o g a, koje se — u svem — podudara sa ruskim, nakoliko se to može kraj narodnih razlika. — Djelo će bez sumnje izaći na mnogo jezika. Sam ću dovršiti franc., ingl., tal. obrabotku. Kašnje ću opremiti još španjolsku i poljsku. Prijave su k daljnim prievodom već od više strana stigle ... A Vi biste mogli dovršiti hrvatskosrbsku“ ...

II. ČEŠKOSLOVANSKA KNJIGA zaslužuje ovo mjesto d r u g o medju slavenskimi sestrami, a prednjači onim, koji pišu latinicom. Čeh, bio, gdje mu drago, ljubi i njeguje narodnu knjigu svoju, kano najskupocjeniji zaklad narodnosti svoje. U Beču ove godine (70.) prebivaju 101,542 Čeha, a oko 60,000 drugih različnih Slavena, od kojih su Česi daleko oddvojili vjernom lju-

bavlju književnosti i narodnosti svojoj. Sasvim je prirodno dakle, da u Zlatnom pragu do 40 novina i časopisa izlazi na češkom jeziku. O svakoj struci znanosti i umjetnosti u Čeha ima poviše vrstnih izvorknjiga, cio vienac književnih umotvorina, što je pored svih izvrština njihovih upravo divno čudo, kad se na um uzima, da u njih ni uprava, ni nastava nije narodna. A kod njih opet riedko književno pojavljenje više nije, kad se rječnik tiska.

1. Preda mnom je novoga rječnika češko-njemačkoga jezika njemačko-češki dio, što ga je g. Josip Rank iztumačio i u Zlatnom pragu na sviet izdao. Ovaj je rječnik namienjen na svagdašnje potrebe, kojim će po svoj prilici posve odgovarati.

2. Shvaćajuć žarko rodoljublje češko, čovjek može misliti, e je crna kobca sukobila sve Čehe, kad jim je Dragutin Jaromir Erben (r. 1811.), pjesnik „Kytica“ i pisac „Čítanke slovanské“, 21. studenoga 70. u Zlatnom pragu otišo na istinu. O njem je velezaslužni i slavni predsjednik jugoslavenske akademije, g. Franjo Rački, spisao potanku, oštroumnu životopisnu osmrtnicu u knjizi XIV. „Rada“ 1871. na str. 111.—132. Pokojnik bijaše počastni član naše akademije.

3. Politika-svegodnica, kano što u nas, onako osobito i u Čeha, dionika jednake sudbine, odviše troši umne sile. A opet malokad vrstan kakav spis od ove struke ugleda svieta. Dne 18. trav. 70. primih bezimenu knjižicu, koja je tada izpod tiska izašla u Mladoj Boleslavi: „Plány Fadějeva a Čechy“ na 8. str. 15.

4. Znamenito je poviestno djelo književna ustaoca slavenskoga i hrvatskosrbskoj književnosti izviestna znanca, g. Václava Křižka, ravnatelja velike realne gjimnazije taborske, nesamo za Čehe, nego uobće i za sve Slavene ugledalo svieta u Taboru pod nadpisom: „Dějiny národů slovanskýh v přehledu synchronistickém“. Od ove povjestnice slavenskih ‚naroda' u savremenom priegledu sa stručnim obrazom poviesti o pro-

svjeti, o književnosti i umjetnosti njihovoj i s pridodanih 30 rodoslovnih ploča svih vladalačkih plemena slavenskih 24. rujna 70. primih svezak I., koji na 40 strana velike osmine donosi pošljedak mnogogodišnjega, naporna truda. Tko znade, kakav je težak poso, upravo vadiviek, kojim naučnik gubi život svoj, kad sastavlja savremenu poviest, znati će ocieniti djelo g. V. Křižka. Od istoga pisca odprije, mjeseca travnja i. g. ,zahvalno primih sveobću i avstrijsku povjestnicu njegovu u savremenom priegledu s 35 rodoslovnih ploča vladalačkih plemena, koja je još lani (69.) takodjer u Taboru izpod tiska izašla pod naslovom: „Dějiny všeobecné a rakouské v přehledu synchronistickém“ na vel. 8. str. 111. I ovo je djelo, tako reći, sa slovobrojnom pomnjom sastavljeno i izradjeno.

5. Teži poso dakako bijaše, sastaviti synhronističnu povjestnicu svih ,naroda' slavenskih, počem je knjiga g. V. Křižka prva obća poviest sveslavenska. O svršetku ovoga djela naumih niže progovoriti, u namjeravanu dielu II. pod god. 71., kadli mi iznenada, baš lutrijskom srećom, u čas, dok sam knjigopisno ocjenjivao već primljen početak, svezak I., navedena djela, dne 10. lip. 71. i svršetak stiže s posebnim dopisom piščevim. Ovaj je svršetak daleko nadmašio početak skupocjenoga ovoga djela: „Dějiny národů slovanských“ (8. str. VIII i 116 s XXX rodoslovnika), namienjena slavenskoj uzajamnosti. Osobito je dostojan spomena spisak savremenih spisatelja, pjesnika, naučnika i umjetnika slavenskih, premda nipošto nije podpun, kad 'no u njem nema ni g. Vj. Babukića, koji je ipak jedan uzkrisitelj „ilirske“ književnosti u Zagrebu, pošto je upravo prvi on, rodom Slavonac, započeo čistim, pismenim jezikom štokavskim pisati, dok su svi vrstnici njegovi, ponajviše kekavci, još po bezjački pisali! On u slovnici svojoj usječe pravila književnu pokretu zagrebačkomu. A opet samo znamenitimi tiskanimi djeli svojimi tko godj može za-

dobiti ime književna uzkrisitelja. Prvobitna zasluga, te se pismeni jezik štokavski u književnoj školi zagrebačkoj uveo, medju drugimi ide i štokavca Babukića. Još izmedju ostalih — kako je glasbeni Vuk slavenski, g. Fr. Š. Koch-Kuhač, izostao? Gledaj moj „P. p. s. s." za god. 1869. na str. 111.! I drugčije bi valjalo podpuniti ovo djelo g. V. Křížka, posvećeno otcu češkoga naroda, g. Franji Palackomu. Njeke se opažene, ljetoslovne pogrješke u njem lasno mogu u izdanju drugom popraviti.

Pisac želi u pomenutu dopisu svojem, da se sveza istinske uzajamnosti i ljubavi medju Česi i medju „dragimi pobratimi" na jugu što dalje, to više utvrdi. To je i moja živa želja. U ovoj sam želji pominjao i gornje opazke, gledajuć na izdanje drugo, koje djelo g. V. Křížka zaista zaslužuje.

6. Odborskim nalogom „Matice slovenske" u Turč. sv. Martinu od 11. sieč. 71. sa dopisom tajnika njezina, g. Fr. V. Sasinka, od 27. sieč. i. g. pod br. 33. dne 3. velj. i. g. primih „Sborník" (Beč, Drag. Gorišek. 1870. na 8. str. 4—216). Ovo je svezak I. dragocjene sbirke slovačkih narodnih pjesama s pridodanimi kajdami, pripoviedaka, poslovica, prekorečica, zagonetaka, igara, običaja i sujevjerjâ. Matičnih je spisa br. 22. Željno očekujem svezak II., da mogbudem skrojiti sud o svem izdanju.

7. Iz Turč. sv. Martina u zamjenu primam dobar četvorotabačan mjesečnik za zabavu i pouku na vel. 4. pod uredništvom g. O. Sytnianskoga u Prijevidji, „Orol", 1871., ročn. II., od br. 7. Odavle pripominjem „Príspevky ku poznaniu juhoslovanských národních piesní zo stanoviska mravoučného" iz zaostala rukopisa bezsmrtnoga Janka Kalinčáka.

8. Dne 15. studenoga 71. od novopostavljene „Matice slovanske" ,družtva za izdavanje jevtinih knjiga čeških u Pužnju, primih oglas od 30. listop. i. g. i ujedno uredbe. Poslovodja je i urednik g. Slavoljub

Valečka, a predsjednik g. Ugoje Jelinek. Imenovanih ima desetina znatnih saradnika.

III. POLJSKA KNJIGA. Poljakom se staro pismo njihovo više nedopada, — premda nije onako rdjavo, kako je stari naš pravopis hrvatski, ili lužičkosrbski, počem su pojedini naučnici poljski u svakom pogledu predrugojačili i popravili poljski pravopis. Budući pak da pojedino djelovanje nemože, da dovodi k nikakvoj pravoj svrsi, zato se 7. lip. 70. skupština poljskih naučnika sastade u Poznanju, gdje se sviećalo, da bi valjalo o tom poslu raditi. G. dr. L. Rzepecki (= Režepecki) u ovom smislu na sviet izdade malu knjigu, a k njoj pridoda pregledalicu nova pravopisa poljskoga, koje je š njim zajedno i neumorni čuveni pisac goleme poredne slovnice poljskoga jezika: „Porównawcza gramatyka języka Polskiego", g. opat Malinowski, krojio. Ali se novo ovo pismo slavenskim naučnikom, pa ni meni nedopada, počem je smjesa latinskih, ruskih i novoizmišljenih slova. Pa je s toga neupotrebno, te ga je težko naučiti. Najljepše bi i najlašnje bilo, da Poljaci prime ovo pismo, kojim evo mi pišemo, a s nami lužički Srbi i Česi, od kojih smo ga primili, pa i svi drugi Slaveni, koji nepišu ruskim pismom! Ovako bi Slavenom u napredak trebalo naučiti cigla dva pravopisa.

Ali, ako je u Poljaka i pravopis rdjav, mrtav, a ono je narodno-novovjeka knjiga poljska i vrstna i živahna, što se tek onda može pravo ocieniti, kad se pomisli, da su Poljaci raztrojeni u tri države.

1. U avstrijskoj Sleziji, a to u ondješnjem mjestu Ćešinu već 22 godine poljske novine izlaze pod imenom „Gwiazdka cieszyńska" (ćešinska zviezda). U pruskoj Sleziji mnogo više Poljaka prebiva, nego u avstrijskoj, gdje je narod većinom i češke narodnosti. A opet su pruskosležki Poljaci tek prije njekoliko godina počeli na sviet izdavati poljske novine, te dva lista izlaze, u Njemačkih Pekarih pod uredništvom ka-

toličkoga svećenika Purkopa „Zwiastun Górnoszlązki", a u Kraljevskoj huti (Königshütte) pod uredništvom g. Mjařka „Katolik", katolički časopis za narod. — U avstrijskoj Sleziji dosta Poljaka i lutoranskoga zakona prebiva. A za nje u Ćešinu lutoranski svećenik, g. dr. Otto, na sviet izdaje „Zwiastun Ewangieliczny" i uza to „Werdauskie wiadomości misyjne" (verdavske vjeroviestne novosti). Za lutoranske se Poljake pruskosležke takodjer posebne novine poljske počinju na sviet izdavati, a to pod imenom: „Hasło ewanielicka".

2. Slezija je kroz pet vjekova od poljske kraljevine odkinuta. Uz ovo se vrieme često mišljaše, jedno po stoljeća neće proći, a sve će zacielo ondje biti njemački. Ali, premda su se Niemci iz petnih žila napinjali, pa premda jim je u tom činovništvo, svećenstvo i učiteljstvo, narodnosti svojoj nevjerno, pomnjivo pomagalo, opet je u gornjoj, a od česti i u srednjoj i donjoj Sleziji slavēnski narod ostao, — dok se najposlije i poljski svećenici i učitelji nisu pokajali, te su poslije vjekova počeli ponješto i za narod svoj djelovati.

3. Ovdje ću pomenuti dvie, tri novosti pruskosležke književnosti poljske. U Poznanju spomeni g. M. Oginjskoga izpod tiska izadjoše pod imenom: „Pamiętniki M. Ogińskiego o Polakach i Polsce". U Torunju narodni kolendar lutoranski za god. 71. ugleda svieta: „Kalendarz, ewangielicki, narodowy na rok 1871.". A u Gornjoj glogovi (u Gornjoj sleziji) sbirka pjesama, koje je g. L. Heinze skupio za poljske učionice, izpod tiska izadje, naime: „Zbiór pieśni dla szkoł polskich".

4. I van domovine, na strani, Poljaci, naime poljski uskoci (emigranti) mnogo rade o poljskoj knjizi. U Draždjanih donjekle poljski časopis: „Tydzień" (tjedan) sa slikami izlažaše pod uredništvom slavnoga naučnika-Poljaka g. J. I. Kraszewskoga (= Boleslawite); ali, počem je imao tek oko 300 predbrojnika, urednik zato odskora naumi, da obustavi dalje

izdavanje. Kad al' tamo, predbrojnički broj najednom naraste na 700!

5. Glavno je ognjište narodno-novovjekoj književnosti poljskoj u Lavovu. Tu poviše prekrasnih zabavno-poučnih časopisa i spisa izlazi; n. pr. nakladom knjižara g. F. H. Richtera četvrtgodišnjak „Strzecha“ (streha) sa drvoreznimi slikami i „Bibljoteka narodowa“. „Strzecha“, kojoj najznatniji spisatelji i umjetnici poljski pošilju radnje svoje, već četvrtu godinu dana zabavlja i poučava poljske porodice, na koje je namienjena. Znamenitiji je časopis mjesečnik „Mrówka“ (mrav) takodjer sa slikami. Ovogodišnji (70.) svezak četvrti ovoga mjesečnika medju inim sadržava i više drvoreza, naime sliku slavnoga slikara poljskoga Matejke, „unija lubelska“. — Uredništvo pomenuta časopisa, kako sam lani (70.) u svezku VI. „Časova književne zabave“ na str. 108. već pomenuo, po jevtinu cienu na sviet izdaje i dobre knjige poljske zabavna i poučna sadržanja pod nadpisom: „Bibljoteka Mrówki“. A može se svakomu, koji hoće iz poljske književnosti da čita vrstno nješto, sa dobrom svjedočbom i mirnom dušom preporučivati. Da je i momu čitateljstvu ova „biblioteka“ preporučna! Do mjeseca je rujna (70.) 25 knjiga izpod tiska izašlo. A svako polučislo, sadržavajuć 7—10 svezaka, stoji podrugi talier.

6. Veoma žalim, što više neprimam porodičnoga ljetopisa poljskoga, „Kronike rodzinne“, koju slavna Poljakinja, gdja. Aleksandra z Chomętowskich Borkowska, u Vršavi uredjuje i svakih četrnaest dana na sviet izdaje, odkako je moja „Danica ilirska“ i „književna zabava“ kano četvrtgodišnjak prestala izlaziti, koje sam časopise slavnomu uredništvu „Kronike rodzinne“ u zamjenu pošiljao.

7. U Vršavi je učeni Poljak, g. prof. Branisav Grabowski, koji je ljetos (70.) boravio u Budišinu, da pobliže pozna lužičkosrbski narod i jezik njegov, medju inim na sviet izdao i vrlo liep životopis o vodji

srbskoga naroda, a to pod nadpisom: „Jan Ernest Smoleř. Przez Bronisława Grabowskiego“.

8. Svim Poljakom, koji su u velike zaslužni nesamo za narod svoj, da i za svu koliku porodicu slavensku, veliki narodni pjesnik poljski, blaženopokojni Adam Mickiewicz, bez prigovora prednjači.

Dubokimi je nauci slavenskimi, poredjenji i predavanji svojimi o slavenskoj književnosti on, prvi, obratio pozor inostranaca na duh i na visoku granu-razvojnicu, na koju su se slavenska plemena izpela, pa to u doba, kad je sviet bio navadan, da smatra ‚te narode‘ kano poludivljake. Dakle nedvoumim, da su moji čitatelji sa učešćem razumjeli, da će se ovoga pjesnika ostatci, koji su davno, kako se znade, iz Careva grada prenieti u Montmorency (izg. Monmoransi), u Francezkoj, jedanput iz Montmorencya premjestiti u Krakov. Ovdje će biti sahranjeni u starodrevnoj grobnici kraljevskoj waweljskoga grada, poljskoga slavohrama (pantheona), gdje se moći Sobieskoga i Kosczuiskoga nahode. Odbor, koji se u tu svrhu ove godine (70.) sastavio u Krakovu, već je uredio uredbe svoje, te su i potvrdjene.

9. Prarukopis („le manuscrit original“) „Pana Tadeusza“ Mickiewiczeva bi odskora prodan po sinu spisateljevu. Bogat ljubitelj, grof Turnowski, zanj je platio 4,000 st.

10. Poljak g. Aleksandar Chodzko, učitelj slavenskih književnosti pri učilištu „le collège de France“ u Parizu, opet počinje predavati. Ove godine (71.) razpravlja o volji i ćudi („de l' humeur“) u slavenskom romanu i pjesništvu, tumačeć to n. pr. na glumi grofa Tolstoga: „Feodor Ivanovič“.

11. Dne 23. listop. 70. narodni muzej poljski bi odtvoren u Švicarskoj, u starodrevnom gradu Rapperswylu. Iduće će godine (72.) muzejsko ravnateljstvo početi na sviet izdavati godišnjak pod naslovom: „Album historyczny polskiego narod. museuma“. Ured-

ništvo će biti sastavljeno samo od najglasovitijih spisatelja poljskih. Knjiga će prva izaći stotu godinu poslije prve diobe poljske i biti će urešena mjedorezi, izvedenimi po najboljih umjetnicih.

Darivaoci, izdatelji, knjižari, urednici i t. d., mole se, da pošilju darove svoje pod nadpisom: „Direction du musée national polonais à Rapperswyl, canton de St.-Gall (Suisse)".

IV. HRVATSKOSRBSKA KNJIGA, moja njega i moje milovanje, tek počinje novim, narodno-novovjekim životom živjeti.

Pošto još nema stalnih godišnjih knjigopisa, krajnje je vrieme, da se stalan, podpun i pravilan knjigopis svih spisa, koji izlaze na hrvatskosrbskom jeziku, počne u kojem časopisu podavati. Ovoga bi se posla koji knjižar, n. pr. g. Svet. Galac u Zagrebu, najlašnje i najsgodnije mogo latiti. Pa, buduć da se u nas ni to još nije sasvim uobičajilo, da književnici uzajmice pošilju na sviet izdane knjige, ja ću se ovdje obzirati tek na ono malo spisa, koje sam uz ove dvie godine dana zahvalno primio.

1. „Rad jugoslavenske akademije", donoseć podpuna čitanja pojedinih razrednih sjednica akademijskih, uredno u četvrtgodišnjih šestnaesttabačnih knjigah na 8. izlazi pod neumornim, izvrstnim uredništvom tajnika, g. Gj. Daničića, te zaprema prednje mjesto kano naučno ogledalo svega znanstvenoga razvitka i napredka hrvatskosrbskoga. Primio sam knjigu X.-XIII. do 12. pros. 70. Ove se radnje izvrštinom i izvornošću iznad drugih iztječu: g. S. Ljubića prostrana i pouzdana monografija „O Markantunu Dominisu, Rabljaninu", i g. Fr. Račkoga „Bogomili i Patareni", koje dvie razprave same bez ikakve dosade izpunjaju čitavu knjigu X.; u knjizi XI., koja je pogotovu sva prirodoslovlju posvećena, g. Sp. Brusine „Prinesci malakologiji jadranskoj"; u knj. XII. g. J. Jurkovića „Ob estetičkih pojmovih uzvišena" i g. Fr. Kurelca jeziko-

slovno poredjenje „Silva“, a najposlije u knj. XIII. g. V. Jagića „Paralele k hrvatsko-srbskomu naglasivanju“ i g. M. Mesića zaista zanimljiva monografija „Krsto Frankapan u tudjini“. U istoj je knjizi sadržana i svetčana sjednica, 27. listop. i. g. proslavljena, kad 'no je drugom izabrani predsjednik, g. Fr. Rački, sjajnom besjedom odtvorio novo trogodište akademijskomu radu.

NB. Ove godine, 71., 31. ožujka primih knj. XIV., u kojoj se medju inim na str. 137. ovoga spisa pomenut nekrolog g. Fr. Račkoga: „Karlo Jaromir Erben“ nalazi.

Sa zadovoljstvom i ponosom valja tvrditi, da je već minule tri godine dana od postanja radom „jugoslavenske akademije“ čitava znanstvena knjižnica pred narod iznesena, te samo na ime slavenske znanosti treba željeti, da se „Rad jugosl. akademije“ i u napredak osniva na osnovi naučnih potreba čisto slavenskih, pak da se nigda negradi od gradje, koju navlastito čitatelji njegovi prije i lašnje nahode u dotjeranih djelih na tudjih jezicih. Osnova svakoj razpravi da je otkana na domaćem razboju slavenskom, gledajuć na potrebe i prilike naroda svoga, pa prema napredku inostrane znanosti izvedena!

2. ‚Rad se jugoslavenske akademije' upotrebno i blagotvorno prostire takodjer na izdavanje drugih znanstvenih djela i ‚starina'. Ovdje pominjem najnovije izdanje njezino, koje mi je ruku dopalo: „Stari pisci hrvatski. II. Pjesme Šiška Menčetića, Vlahovića i Gjore Držića“. Skupio V. Jagić. Samo ime skupiteljevo preporučuje ovo djelo.

3. U veliki će sviet pronieti dio nove naše prirodoslovne znanosti djelo g. Spire Brusine: „Contribution à la malacologie de la Croatie“, koje je mjeseca svibnja 70. u Zagrebu ugledalo svieta (8. str. 40), posvećeno gg. Fr. Erjavcu i P. Ivanu B. Kuzmiću. Ovo je izdanje posve preradjeno po piscu prema pr-

vomu hrvatskomu: „Prinesci malakologiji hrvatskoj“, sadržanu u knjizi I. „Rada“. 1867. Šteta, što ima sila pogrješaka na francezkom prievodu, komu je prevodnik, g. Fr. Šuler, mogo dodati errata.

4. Njeki književni ustaoci zarana vrgoše prvu priliku, kano da će se nova, narodno-novovjeka škola naskoro upisati u poviest hrvatskosrbske književnosti. Medju njimi ljubazno pozdravljam odlična porednika, brata Milana Kujundžića, koji je netom u Biogradu na sviet izdao drugi jek „Aberdara“ svoga na 8. str. XXXII i 165. To su pjesmice lirske, kratke, lake, okretne, smislom i oblikom izvrstne. Isti je pisac na glas izašo i mudroslovnimi spisi: „Filosofija u Srba. Prvo doba Dositije Obradović“. Pretiskano iz „Glasnika“ XXIII. (U Biogradu 1868. 8. str. V i 87), koje sam primio tek 70., mjeseca travnja, i: „Ide li svet na bolje ili na gore?“ Pretiskano iz „Mlade Srbadije“. (U Novom sadu. 1870. 8. str. IV i 113), prim. 11. trav. i. g.

5. Mladi su se Srbi, koji se na sjemeništih, na gjimnazijah i sveučilištih uče (čemu su i drugi izobraženi mladi ljudi, pa i ljubitelji i ljubimci mladeži pristupili), medju sobom udružili, da po mogućstvu podupiru i šire izobraženost i duhovno preimuće srbskoga naroda, na zastavu svoju kano pravac iznievši nauk bezsmrtnoga učitelja skandinavskoga, Lankastra: ‚Učeći sebe, učimo druge!‘ — Ova se družina, ili sveza naziva „Omladina srbska“, pak od god. 70. ima i časopis svoj, koji se zove: „Mlada Srbadija. List ujedinjene omladine srbske za književnost i nauku“, te ga je g. A. Hadžić u Novom sadu počeo uredjivati. O prieporodu „Mlade Srbadije“ nepominjem više, već da ju od 10. velj. 71. g. Milan Kujundžić u Biogradu uredjuje, a „ujedinjena omladina srpska“ po tri puta na mjesec u tabačnih svezcih na 8. na sviet izdaje kano „list za nauku, umetnost i javni društveni život.“

6. Radostno bilježim dvie prostonarodne povjest-

nice hrvatske, koje su, tako reći, ustopice u Zagrebu izpod tiska izašle. Dne 17. kol. 70. na posmatranje od sama pisca primih „Poviest Hrvatah“. 8. str. 92.. Spisao je ovu knjižicu dobar znanac našemu svietu, revni naš povjestnik, g. Ivan Krst. Tkalčić. U ovom svezku prvom, za kojim dva prostranija svezka sliede, poštovani pisac govori ‚o prasjediocih Hrvatske, pa do ugovora, što ga Hrvati uglaviše s kraljem Kolomanom’. Pošto je u uvodu kratko i razgovietno izpričao priču o hrvatskom prasjedištu, razvija daljnu poviest u šest sgodnih razdjela: 1. „Seoba Slovjena“ (Slavena?); 2. „Hrvati utemeljuju državu na temelju kršćanskom i narodnom“; 3. „Borba Hrvatah proti uplivu franačkomu“; 4. „Borba Hrvatah proti prevladi bizantinskoga dvora“, u kojem razdjelu osobito obraćam pozor na poučno tumačenje pod nadpisi: „Sveta braća, Ćiril i Method“, „Hrvatska narodna crkva“ i „Borba za narodni jezik u crkvi“. Potom razdio 5. dolazi: „Borba Hrvatah proti Mletčanom, koji se nastoje ugniezditi u dalmatinskih gradovih“, i 6.: „Hrvatska i Dalmacija (?) u podpunoj neodvisnosti i samostalnosti“. A poslije ovoga razdjela, u kojem se hrvatsko srdce može ponosom minule sile i slave okriepiti, te usniti sanak ljepše budućnosti, dolazi odsjek II., pa to 1.: „Kraljevina Hrvatska na temelju personalne unije čini savez sa Ugarskom“. — I ovako, pomenuv sve, što se u prikladnoj ovoj knjižici nahodi, te se u ovoj obznani moglo o njoj bez ikakve stvarne razsude nagoviestiti, svesrdno želim, da je preporučna hrvatskomu občinstvu, navlastito vrloj našoj omladini, kojoj se upravo valja duhom slavne prošlosti nadahnuti, ako hoće u sadašnjosti da sliedi divne i uzorne primjere iz knjige naroda svoga. Osim toga ovakve ukupne povjestnice, nakoliko je moguće, prostonarodno pisane, kojom je prošlost oživjela u sadašnjosti, u sviesti čitateljevoj, našemu narodu treba, baš kano ozeblu sunca, pa nikoji sviestan

Hrvat, ako neće da ostaje sramotan inostranac u rodjenoj zemlji svojoj, nesmije biti bez poviesti svoje.

7. Druga je povjestnica prostranija i prostonarodnijim slogom pisano djelo g. Simona Balenovića: „Povjestnica hrvatskoga naroda“ na 8. str. VII i 320. Ovo je knjiga IV. „Pučke knjižnice“, koju mlado, pa velezaslužno „družtvo sv. Jeronima“ u Zagrebu na sviet izdaje. Ovo djelo, 7. listop. 70. mnom primljeno, zaslužuje posebnu, potanku, stvarnu ocjenu. Svakojako valja žaliti, što izvori nigdje nisu naznačeni.

8. „Sbor duhovne mladeži zagrebačke“ bez odmora prevodi i na sviet izdaje „Spis za mladež“. Dne 22. lip. 70. primih zaista „liepu i zanimivu pripoviest za mladež i za odrasle“ pod nadpisom: „Pustinjačka špilja“ na 4. str. 140 sa slikom.

9. Uzgojno je knjižtvo u nas svejednako još, pravo reći, pusto polje. S toga mi pogleda valja visoko cieniti najnovije, 3. pros. 70. primljeno djelo g. Ivana Filipovića: „Bečke pedagogijske slike“ (U Zagrebu. 8. str. 206). Posvećeno je „rodoljubivomu hrvatskomu učiteljstvu“:

„Vi gojite iskru, nad kôm sile nije!“ — I. F.

10. Osim ovoga pominjem složan rad hrvatskih učitelja, „Pedagogijsku biblioteku za pučke učitelje“, oglašenu 20. sieč. 71., pa to ponajprije „Didaktiku“ Jana A. Komenskoga, potom divno pojavljenje, „prvu obću hrv. učiteljsku skupštinu“ i „izložbu učilâ“ u Zagrebu, mjeseca kolovoza i. g.

11. Mjeseca trav. 70. od čuvena Sriemca, g. Ilije Okrugića, primih drugo preinačeno izdanje ćirilicom: „Saćurica (= naćvice) i šubara, ili sto za jedan“ (U Novom sadu. 1870. 8. str. 80). Ova je zanimljiva vesela igra s pjevanjem u IV radnje, a VII razdjela, izcrpena iz života pokojne šljepačke akademije irižke, — i zagrebačkomu obćinstvu dobro znana po izdanju prvom latinicom, koje je glumski odbor zagrebački nagradio sa 200 st. Pisac posvećuje izdanje, sad ćirili-

com tiskano, ‚srbskomu rodoljubivomu narodu u znak bratske uzajamnosti sveslavenske i zahvalnosti na ovom, toplo primljenu djelu.' Za ovo djelo zaista poznata rieč valja: „Ako hoćeš da razumiješ pjesnika, valja ti poći u zemlju pjesnikovu.“

12. Isti u Petrovaradinu 2. rujna 70. pozva k pjesmi svojoj u 8 pjevanja pod naslovom: „Posestrimstvo, ili smrt Alila Boića, age zemunskoga“, koju je namienio srbskohrvatskoj omladini i, premda katolički župnik i podarhidjakon, naumio tiskati ćirilicom.

13. Ovdje mi se prigoda podaje, da očitujem mnienje svoje o ćirilici. Ja predlažem, da mi, latiničari, ostavimo uzku latinicu i primimo pismo mnogomilijunoga naroda slavenskoga. Razlozi momu priedlogu, da se ćirilica primi, glase:

α. starodrevni su pismeni spomenici hrvatski ćirilicom pisani, odkako je glagolica ukinuta, pravije reći, prestala ‚rabiti' Hrvatom;

β. ćirilica je prikladnije pismo na hrvatski jezik, nego latinica; jer ćirilica ima posebni, jednostavan znak na svaki glas;

γ. pretežnija većina pismenoga svieta nesamo u Slaviji, poimence u svoj Rusiji, nego i u Jugoslaviji piše ćirilicom, kako se to iz knjigopisnoga broja svake godine na sviet izdavanih knjiga razbira, te

δ. latiničari nemogu zdravo misliti, e će preteżnija većina napustiti i starije i prikladnije pismo svoje i primiti tudju latinicu sbog njekolikih županija hrvatskih, u kojih se zasad voli latinicom pisati. Zato Hrvati treba natrag da prime i osvoje staro pismo svoje. A, primivši ga, književnosti svojoj širom raztvoriše vrata u domove mnogomilijunoga naroda slavenskoga. Uvjeren sam, da će samo vrieme pokrenuti bistroumne Hrvate i na ovaj napredak. Ja evo rekoh, da se sbude!

NB. Ovaj bi „Pogled“, namienjen na veliku budućnost slavensku, kako sam želio, ćirilicom bio tiskan, da je u tiskarnici bilo potrebnih slova minejskih.

14. U zapušteno polje državoslovne znanosti g. Vladimir Jovanović u Novom sadu zaora spisom svojim: „Politični bukvar“ (70.).

15. Ovdje kano priplodak narodnoga novinstva bilježim nove novine na prednjoj straži hrvatskoslovenskoj, u Trztu: „Naša sloga“ (do 19. pros. 70. primio br. 1.—14.). Pa i nadalje zahvalno primam poučni, gospodarski i politični ovaj list, što ga vrli rodoljubac, g. A. Karabaić, za seoski narod (= za ‚kmetove') uredjuje i dva puta na mjesec na sviet izdaje s nar. poslovicom: „Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari“. Potom je ondje mjeseca srp. i. g. g. kap. Zdravko Mikoč počeo uredjivati i dva puta na mjesec na sviet izdavati list za pomorstvo, za trgovinu i prosvjetu pod nadpisom: „Pomorstvo i trgovina“.

„Da se i mi dignemo iz groba!“

16. Znan spisatelj srbski, g. A. Andrić, u Bukrešu od 26. srp. 70. započe utorkom i petkom na sviet izdavati njemačko glasilo za državoslovlje, za književnost, za nar. gospodarstvo, za trgovinu i promet poimence slavenskoga iztoka pod imenom: „Freier Orient“, od koga sám 1. kol. i. g. primio valjan pokusni broj.

17. G. Jovan Pohar u Bukrešu 22. svib. 71. oglasi „Jugoslaviju“, latinicom tiskan sedmičnik, na to namienjen, da Jugoslaveni uzajamnim poznavanjem dodju do umnoga i državnoga jedinstva na osnovah posve demokratskih. Plemenita je miso, koja u ovaj par titanskim imenom krasi g. J. Pohara.

18. U Vršcu od mladoga ljeta 71. čuven spisatelj, g. Aksentije Mijatović, koji je na spasov dan lani u Biogradu obznanio izdanje IV. „Dositija Obradovića“, uredjuje i na sviet izdaje vrstan nedjeljnik „za književnost, zabavu i novosti“ pod imenom: „Istok“. Od 25. sieč. i. g. primam ove novine.

19. Novih, znatnih časopisa, čisto književnih pogotovu nema. U Biogradu izlazi od početka četvrti

druge god. 70. nov časopis za „literaturu, zabavu i satiru“ pod imenom: „Srbska pčela“, koju g. M. Jov. Gjorgjević uredjuje i na sviet izdaje. A u Zemunu je g. G. Lazarević osnovao i početkom i. g. odpočeo sedmičnik: „Narodni prijatelj“.

20. Mislim, ugoditi ću slavenskomu čitatelju, kad podpunim ove priloge narodnim novinstvom, dajbudi, kad pobrojim hrvatske časopise god. 71. zajedno sa imeni glavnih urednika, koji se vrlo trude za narod: u Vojnom sisku „Zatočnik (= Branik)“, „Südslavische Zeitung“ — urednik nestalan, i „Pravnik“, list za pravo- i državoslovlje, — g. dr. Milan Makanac; u Zagrebu „Vienac zabavi i pouci“ — g. dr. Ivan Dežman, „Gospodarski list“ — g. Petar Zoričić, „Katolički list“ — g. Šimun Balenović, „Napredak“ — g. Šk. Fabković, i „Školski prijatelj“ — g. Fr. Klaić; u Varašdinu „Pučki prijatelj“ — g. Bartol Francelj; u Trztu „Naša sloga“ — g. A. Karabaić; u Zadru „Narodni list“ na slovinskom i talijanskom jeziku — g. Kazimir Ljubić.

I na Cetinju, u Crnoj gori, od mladoga ljeta i. g. izlaze političue novine pod imenom: „Crnogorac“, koje je čuven spisatelj jugoslavenski, g. Jovan Sundečić, crnogorski prosvjetitelj, osnovao. A od 1. srp. i. g. isti pridodaje i prilog, „Crnogorku“, za pouku i zabavu. „Crnogorac“ donosi mnogo dopisa iz obližnjih krajeva.

Sisački uskok, „Zatočnik“, u Zagrebu od 1. kol. 71. izlazi pod imenom: „Obzor“. Urednik mu g. M. Maravić.

U Svilajncu od 15. rujna i. g. političan list: „Resavski poštonoša“ pod uredništvom g. Jovana Šarića, svećenika, izlazi dva puta u mjesecu.

21. Glasbena književnost u nas počinje tek nicati. Ovdje brojim dvie ponikli od god. 70.: u Novom je sadu g. Aksentij Maksimović, kapelnik srbskoga narodnoga pozorišta, sastavio i na sviet izdao „Izučavanje violine pomoću narodnih pesama“. A u

Zagrebu je g. Ivan pl. Zajc, ravnatelj narodnoga kazališta, po narodnoj priči, g. Franjom Markovićem sastavljenoj (na 8. str. 67), uglasbio izvorni narodni pjevokaz: „Mislav“ u tri čina. Prvom bi na zagr. glumištu u list. i. g. odpjevan i sa oduševljenjem primljen.

22. G. Fr. Š. Koch-Kuhač, velezaslužan skupljač prostonarodnih napjeva ‚jugoslavenskih', mjeseca se srp. 71. iz Osieka preseli u Zagreb, da nadje nakladnika sbirci, koju je netom dovršio i sustavno uredio. Sva kolika ova sbirka iznosi 2,000 različnih napjeva. — Dok se mnogogodišnji, naporan trud Kochov na sviet neizda, nitko se dašto nemože podjamčiti, jeli ikakva glasba, n. pr. pjevokaz, pjevokažčić i t. d., u istinu slavenske žice, da, nitko neka ni nesanja o glasbi zaista čisto slavenskoj! Zato da bog naspori nastojanje njegovo!

23. Izuzimajuć Srbijance i Crnogorce u blizini njihovoj, svatko znade, da sva južna i zapadna plemena slavenska stoje pod tudjojezičkim gospodstvom. To se gospodstvo zato, što govori drugi jezik, nestara za nasporenje slavenske rieči i knjige, te je ovako na Slavene same prepušteno, kako da priugotavljaju i do naroda doprinose slavenske knjige. To je veoma težko, gdje vlada nepomaže sama. A svagdje je po spisatelje do zla boga nemilo, počem biva, te se za to, što su narodu svomu izdavanjem umotvorina ukazali veliku dobrotu, sa druge strane u velike i preziru i progone.

Koje ljubav k braći po narodnosti, koje sažaljavanje sa zapuštenosti njihove razbudi njeke ljude, te pored svih nepogoda i nepodoba pregoše, da za narod na sviet izdaju knjige. Pak u ovom pregnuću osnovaše različna književna družtva.

Ovakva se družtva po slavenskih zemljah ponajviše nazivaju matice.

A što u istinu znači matica u smislu prvom? — Rieč se matica, pravo reći, odvodi od koriena „mat“. Pa matica u nas iznajprije znači prvu pčelu (po lat.

regina). To jest, kano što matica u košnici brižljivo kupi i čuva med, da ga mogbude davati roju, ovako valja i književnoj „matici“ skupljati novce, da jih zauvar narodu ulaže u izdavanje dobrih knjiga. U ovom se smislu rieč „matica“ može prevesti i riečju „glavnica“ (Mutterkapital, Mutterfond).

Prvo ovakvo družtvo bijaše „Матица србска“, koja se god. 1826. u gradu Novom sadu osnovala. Oko osnivanja njezina pok. M. Svetić, — koji se imenuje i Hadžić, — steče najveću zaslugu. A njemu bijahu pomoćnici: Magaraševič, Mušicki i P. J. Šafařík.

Počem su pomislili, da ovakvo družtvo može tek u većem mjestu ponajljepše obstajati, iz Novoga sada premjestiše „Maticu“ u glavni grad ugarski, u Peštu. Tko se htio začlaniti, treba u pet godina dana u blagajnicu svega da plati 40 st. U dvie godine dana 20 članova pristupi. A srbski knez Miloš darova 200 st. Tako god. 1827. matična imovina već bijaše 1,000 st. velika. Ali za iduće dvie godine dana nijedan nov član nepristupi.

Buduć da je ovo družtvo za prvih godina imalo slabo dohodaka, zato mogaše od 1827.-31., da na sviet izdaje malo knjiga. Ali se od god. 1837. novčine njezine počinjahu u velike množiti. Ovako joj Palik od Furloka darova 10,000 st., Petar Tököly 1,000, srbski knez Aleksandar Karagjorgjević 461, knez Mijajlo Obrenović 450, Nestor Dimitrijević 500, vladika Strossmayer 500 i t. d. Ele, i ako se družtvena imovina liepo pribirala, rad „Matičin“ osta dosta loš, a to osobito zato, što je sjedila u gradu, u kojem je tudja narodnost gospodarila! „Matica“ je do god. 1864. na sviet izdala cigle 24 srbske knjige.

Iste se godine poslije svakojakih razmirica i zadjevica najposlije sviećalo, da se družtvo prenese u Novi sad, te ono ondje usred sriede Srbadije ljepše i koristnije djeluje, nego što je to odprije u Pešti moglo bivati,

Na izmaku god. 1864. imovina ove „Matice“ obuhvati 58,833 st., narasla od priloga 400 članova. Osim toga „M.“ imaše 13,737 st. glavnice, od koje se nagrade daju srbskim spisateljem; 34,266 st. glavnice, od koje se podpore, zakladjene po aradskom viećniku, pok. Pavlu Joannoviću, daju srbskim učenikom na polytehničnih zavodih u Beču i u Zlatnom pragu. Dalje „M.“ upravlja pokladom — ostavinom — Save Tökölije. Ovaj poklad obuhvata 183,450 st. novaca, a osim toga 2 kuće u Pešti, 9 kuća u Aradu, svakojake vinograde, njive, livade, šume i t. d. Od ove ostavine sve doslije svaku godinu 12—18 učenika dobivaše bezplatno uzdržavanje, a pri tom svaki mjesec po 15 st. podpore.

Iz ovoga se svega vidi, kako tih novaca, koje „Matica srbska“ može uložiti, bome malo nije. A pridodati se može, da je radinost njena, odkako se u Novi sad preselila i tu nanovo uredila, navisoko poskočila, te ona veoma pomaže razširivanju izobraženosti medju Srbi (gl. „Sł. r.“ u „Łuž.“ 1870., br. 3. i 4.!), pa navlast, odkako joj je slavni Jovan Subbotić na čelo stao.

24. U Oranu (u Algjeru) 31. sieč. 70. preminu kap. Nikola Čupić. On ostavi 3,000 duk., da se dobit od ovih novaca nagradom daje na dobre knjige srbskim spisateljem.

25. U našem se Carigradu god. 1869. „družtvo dobročinjenja i uzajmne pomoći slavjanske“ osnova pod zaštitom pok. Aali-paše s posebnim pečatom i zakonikom. Tamošnje novine, „The Levant Times“ (iztočni časovi), od 6. trav. 70. (vol. 2., br. 117.) donose odzdravnicu g. J. Garibaldije iz Kaprere od 22. ož. i. g. predsjedniku istoga družtva, g. J. Peckomu. Slavni Talijanac na kraju piše rieči znamenite po slavenstvo: „Mi auguro di vedere la grande famiglia Slava dopo d' aver gloriosamente contribuito all' emancipazione dell' umanità, seduta degnamente tra-le prime

al banchetto delle Nazioni." Ali mi carigradski prijatelj 26. lip. 71. javlja, da je ovo družtvo uzajamne pomoći slavenske prsnulo o školj njemačkoga samosilja. A k tomu je i lanjski požar doprinio nješto. Mjesto toga je g. Milan M. Bogićević, tajnik srbskoga zastupništva, u Carevu gradu osnovao sveslavensku čitaonicu pod imenom: „Srbska čitaonica" (da lakše dobije odobrenje osmanske vlade).

26. Od Slavena iz Sjeverne amerike ljeti 71. primih prvu (?) knjigu hrvatsku, tiskanu u Americi: „Sloboda ili glas vile amerikanske vili slavenskoj u istok od S. Miliwoja". U Saut-kaliforni, na duhove, 1869.

27. „Slovinska čitaonica" u San-Frančisku, u Kaliforniji, o kojoj sam u „P. p. s. s." za god. 1869. na str. 122. pisao, kako se u prijateljskom pismu čita, doslije (71.) ima glavnicu od preko 3,000 dolara, ili 4,000 st. Svaki se Hrvat i svatko, koji slavenski govori, može začlaniti. Kako se tko zapiše za člana, odmah treba da plati 10 dolara, a potom svaki mjesec po 1 dolar; ali zato, kad oboli, bezplatno dobiva liječnika i ljekarije, pa, kad umre, ovako i pogreb, — družtvo imajuć i groblje svoje. Bog da živi prekomorsku našu braću, rodoljubce! — Odskora sam doznao, da su ondješnji pravoslavni osnovali vladičanstvo, slavenske učionice i ruske novine.

28. Ivan Perkovac, vro rodoljubac i krasan spisatelj hrvatski, preminu u Samoboru 17. trav. 71. u god. 45. vieka. U njem hrvatska domovina izgubi prevriedna sina. Umno i oštro pero njegovo narodu najprije omilje u „Pozoru", potom u ljeposlovnom listu „Viencu", što ga je on u Zagrebu savio, pa do smrti uredjivao, te i sve doslije svakojakim, vrlo šarovitim cviećem miriše. Šteta, što je pokojnik razsijao trud svoj po časopisih. Cielih djela nema nikakvih osim prievoda knjižice: „Pojavi u zraku". Vječna mu pamet! Prilozi se na stećak njegov kupe.

29. Od slavnoga pjesnika g. Ognjesava Utje-

šenović-Ostrožinskoga 14. ož. 71. primih drugo, znatno povećano izdanje „Vile ostrožinske“ (U Beču, L. Sommer i dr. 1871. 8. str. XIV—324). Ovo su ponajviše sitne pjesme s pridodanom osnovom o krasoslovlju. Mili mi se, obraćati pozor na „Roblje“ (1869.) — na str. 158.—, na divnu pjesmu k divnoj slici g. Jarosava Čermaka: „Roblje iz Hercegovine 1863.“ — u kralj. muzeju u Bruselju. Veličanstvena slika prikazuje šest mladih djevojaka, koje su bašibozuci oteli, pa kako jih odvode gradu Jedrenetu, da jih ondje prodaju. Pjesma je nevezanom francežtinom dobro prevedena u listku pražkih novina „Correspondance slave“ 10. sieč. 71., br. 4.

30. Od pisca 23. ož. 71. k meni stiže „Vjestnik narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za godinu 1870.“ (U Zagrebu, Drag. Albrecht. 1871. 8. str. 233 su dvie kamenopisne ploče). Ovdje se u zasluženo razglabanje ovoga djela neupuštam, što bih drugdje, napose, učinio. Kad pogledam na neuredjeno stanje nar. muzeja, koji žalibože s nedovoljne podpore još jednako leži u povojih, radostno pozdravljam ovaj svezak prvi, koji je sustavno osnovanim uredjenjem znamenita sadržanja nadmašio sve pravedno očekivanje. S toga sam uvjeren, da će dobar ovaj početak svagdje po znanstvenom svietu i kod inostranih vještaka učiniti dobar glas narodnomu muzeju u Zagrebu i stručnoj, navlastito starinarskoj i prirodoslovnoj našoj znanosti, koju je spoljašnji sviet, kako je uobće dobro znano, doskora slabo cienio. Zato na ovom trudu budi hvala čuvaru nar. muzeja, g. prof. S. Ljubiću, koji je osobitim, neumornim nastojanjem osnovao i u život uveo muzejsko glasilo, u kojem će se po osnovi sve, „što se tiče napredka istoga zavoda“, u pojedinih svezcih razpravljati i ono, što se u njem nalazi, malo pomalo opisivati! — K tomu uzgred opažam, da se vrieme približava, kad će se u muzejskih prostorijah zemaljska knjižnica početi uredjivati, na što će se na-

skoro — prošlim saborom glasovana tisuća st. doznačiti. No hoće li samo to dotjecati, kad narod bude trebovao već uredjenu knjižnicu, — mislim, kad nam se sveučilište Franj-Josipovo jednom odtvori?

Mjeseca su srpnja potrebne police namaknute, pa stari prof. M. Smodek uze šuškati oko knjižna meteža.

31. „Narodna lira" ime je sbirci od 340 različnih, na šest razdjela podieljenih „pesama, što se pevaju", kojoj je čuvena knjižarnica g. V. Valožića u Biogradu 7. listop. 70. na predplatu pozvala. Sbirka je izpod tiska izašla, te iznosi 12 tab. Pomenuta knjižarnica često na sviet izdaje različne, ponajviše zabavne spise, kano što su poviestni romani i t. d. Ovakva izdanja nisu riedka u Srba, dakako većinom prievodi, kako jih novine dnevice oglasuju. Mjeseca stud. 70. n. pr. g. Fr. Postpišl u Pešti obznani najnovije djelo: „Sudbina neveste, ili tajne cara Napoleona III.", a drugi drugdje opet drugi. Takvi spisi uobće niču, baš kano gljive preko noći, pa nalaze i dosta čitatelja po sr̀bskih mjestih.

32. „Dubrovnik". III. zabavnik narodne štionice dubrovačke za godinu 1870. Poče izlaziti u sieč. 71. tiskom Drag. Pretnera u Dubrovniku u šest mjesečnih svezaka po 48 strana. Medju starimi se izvrstnimi djeli, koja ovogodišnji zabavnik sadržava, i vesela igra Držićeva, „Arkulin", nalazi.

33. „Le pélerin slave" (slavenski hodočastnik) zove se francezko djelo, koje je g. Jean Victor spisao i u podzimak god. 70. tiskom Ig. Meder̀šickoga u Osieku na sviet izdao. U svezku prvom (pr. 31. list. i. g.), koji preda mnom leži, te na velikoj četvrtini sadržava 80 strana i dva kamenopisna lika, g. pisac s toplom ljubavlju k slavenskoj narodnosti obradjuje glavne pomisli o staroj i novovjekoj poviesti ujedinjenih (?) kraljevina, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pa i Vojne krajine, o zakonu, o početnom izobražavanju, o proizvodih i putevih

ovih zemalja. G. pisac kaže u posebnom pismu, da je ovaj svezak tek dio prvi od osnove, koja treba, nakoliko se mogbude, da obuhvati sva pitanja, koja se tiču ovoga naroda, njekakva vrsta uvoda, namienjena, da prepravi čitatelja na državnoslovne odgonetljaje, koji će djelu sačinjavati jezgru, oko koje će se pojedine potankosti o Trojednici kupiti, te se slobodno nada, da će se prijatno primiti pomiso, koju brani. Znamenito je, što je ovo djelo, — posvećeno „jugoslavenskoj akademiji“, — na franceźtini prvo, koje je ugledalo svieta u Slavoniji. Dakle nije čudo, što se podosta pogrješaka unj podkralo.

Kako je pisac, g. Jean Victor, 2. sieč. 71. k meni došo u pohode, kako li sam ga sjutradan naprazno iskao u gostionici, pa kako je i ovaj književnik izkapio mučeničku dobrodošlicu, koju mu je zloglasni razban, Levin, pružio, ni kriv, ni dužan, prečamav mjesec dana u županijskoj uzi, u gostionici Malivukovoj, kako li se o tom pisalo po novinah, — to udara u strahovitu poviest o pošljednjih danih rauhovanja, a u razdio pod nadpisom: „Odpust, odstup, prezor i progon svih znanstvenika u Hrvatskoj“.

Znanost narodnom književnošću, ako i najsmjernije i najtiše, a ono najprije i najpouzdanije obara i poremećuje osnove glupe sile i pakosti. Nemiešajuć se u bučnu politiku, skroman književnik narodu ipak pomaže k slavodobiću u politici.

No, premda se naš narod u najnovije doba pobjedom domaćih zlotvora na sve vieke proslavio, još je jednako nebriga, kano ludo diete; jer neshvaća, ni necieni pravih, istinitih dobrotvora. Svejednako se o nječem drugom zanovieta i klaprnja. Narodna književnost uza to malo nije posve zanemarena, kano pepeljuša: narodni književnici izgledaju milosti od protivnika. A nije li upravo narodna knjiga glavna pomoćnica svakoj narodnjoj pobjedi i slavi?

PRIDAVAK. 1. Preko „jugoslavenske akademije“ od arhimandrita N. Dučića iz Biograda 11. srp. 71. primih pobudno djeoce njegovo: „Iskrena riječ Srpkinjama“, pretiskano iz „Mlade Srbadije“ (U Biogradu, 1871. 8. str. 44). Prečastni g. pisac, govoreć o rodoljubivoj, uzajamnoj pomoći, veli na str. 17. i 18.: „A s osobitijem zadovoljstvom imam da kažem da su se naše rodoljubne sestre i žarke patriotke-Hrvatkinje u tom pogledu odlikovale. One su svojom sviješću i patriotizmom zasvjedočile da stoje na visini svojega vremena. One su (1862.) sklopile odbor žênâ u Zagrebu, i pod rukovodjenjem plemenite gospodje Ljudmile Dutkovićke skupljale su i slale novce i svilac, koje su Crnogorski i Hercegovački ranjeni junaci s bratskom zahvalnošću primali“.

2. Od izdatelja g. V. Jagića 20. kol. 71. primih „Život Aleksandra velikoga“, napose tiskan iz treće knjige „Starina“, koje „jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî“ izdaje (U Zagrebu, 1871. 8. str. 129). Ovo je knjiga IV. „Ogledâ stare hrvatske proze“. — Da su mi dva, tri li pitanja o izdanju znamenita, skupocjena rukopisa slobodna: 1. kad je rukopis „pisan bosanskom ćirilicom“ (str. 7.), zašto nije ovako i tiskan? 2. S kakva je razloga g. izdatelj „mjesto s upotrebio po današnjoj ćirilici Ү, te izostavio ispred vokalnoga *r* samoglas *a*, a ispred *l* samoglas *u*“ (ipsissima verba na str. 8.)? 3. Zašto g. izdatelj nije pridodao rječnika? — Ta rječnik je uz izdanje stara spisa ipak blagodetan sijač narodu primnih rieči i izreka na njivi nova razvitka jezičkoga!

3. 29. ruj. 71. primih „Slovo o polku Igorevom ili pjesmu o Igorevoj četi“, preveo i objasnio g. Danilo Medić (U Svetom Petrogradu, 1870. 8. str. 69). Čist dohodak bi odredjen za sirote i udovice palih junaka, koji su se za srb. slobodu borili u ratu protiv turaka godine 1862. u Crnoj gori i u Hercegovini.

4. „Poslovice“, na sviet izdao g. Gj. Daničić,

u Zagrebu 1871. 8. str. XVIII i 160, prim. 3. listop. i. g., po broju 5,935, od velike su česti iz istoga rukopisa („Z.“), iz koga sam jih — do preko slova P— u „Danici ilirskoj“ od 1864., br. 50., do 1867., br. 2., pod nadpisom: „Narodne poslovice dubrovačke“ na sviet izdao — s podpunom opazkom svojom: „Ovo je sbirka slavnoga pjesnika dubrovačkoga vieka XVII., Ignjatija Gjorgjića, kako nam jasno pokazuje to rukopis njegov (autografum), koji se nalazi u knjižnici urednika ovoga časopisa (g. dra. Lj. Gaja). — Ovdje ima njekoliko poslovica, koje su, može biti, gdje godj već napisane, ili već i na sviet izdane; ali mi drugčije nemožemo, već jih sad na sviet izdajemo sve zajedno, baš kako jih je izvrstna ona glava sabrala i ruka popisala, da u svem to bude savršena sbirka Gjorgjićeva“.

Priznajem, da ima pogrješaka u mojoj „Danici“; ali ni ovo izdanje, što je pred nami, iz druga tri izvora („D.“ „Db.“ i „F.“) umnoženo, upravo reći, drugo nemože, da nije bez znamenitih, takodjer samim izdateljem priznatih nedostataka, kakve će on, neumoran, iz obližnjega zacielo izbaciti. Za ovakva izdanja uobće latinska poslovica valja: „Incidit in Scyllam, qui vult evitare Charybdim“ („Izet' se iz jednoga kala, a u drugi upasti. D.“ 1277.).

V. BUGARSKA KNJIGA. 1. Čuven starinar jugoslavenski, g. Stjepan Ilija Verković iz Sereza, u Maćedoniji, brzojavkom od 4. lip. 70. priobći meni, da je opet nedavno odkrio znatnu pismenu starinu, njekakvu pjesmu: „Aratro, abbecedario e canzone“, kako stoji u tal. brzojavci, divna ova pjesma, po thračkom pjesniku, Orfeju, na staroj bugarštini (?) spjevana, da dokazuje naše srodstvo sa sanskrtskim narodom, potom da uči, koja su lica i gdje su zasnovala osnovu prvu svjetskoj izobraženosti. Odkritelj ju naziva „prvi svjetski spomenik“. Slavenski joj nadpis glasi: „Izobretenie na oralo, azbuka i pesna-ta“. Sva pjesma iznosi 2,464 vrste, te se prikazuje kano jugoslavenska

„Mahabarata“. Odkritelj o njoj ovako piše u dodatku: „Divni i neocjenjivi ovaj spomenik, koji u važnosti nadminjava sve poznate spomenike svjetske na kvieru, neizuzimajuć ni same sanskrtske ‚Vede‘, te što ga ni sama bogatstva Krœzova nebi mogla izplatiti (!), izplivao je iz mora zaboravnosti na površinu svjetlosti 26. stud. po st. kol. 1869. A priobćio ga je jedan starac od 70 godina sa rodopske planine iz sela Lakavice, koje se nalazi na medji dramskoga sandžaka, t. j. blizu Drame. A sad se presmjerno podnosi na ocjenu i uvaženje imp. obćanstvu čovjekoslovlja i narodopisa u Moskvi preko nj. preuzvišenosti g. V. A. Daškova, drž. savjetnika i čuvara javnoga i romjancovskoga muzeja u Moskvi. — U Serezu 19./31. pros. 1870.“ — Kad pomenuto družtvo carsko u Moskvi uvaži i ocieni ovaj spomenik, onda će se po svoj prilici ondje tiskati, kano što je prva, po neumornom g. Verkoviću pobilježena, već poznata pjesma upravo ondje troškom istoga družtva ugledala svieta.

Čitajuć ove umotvorine, i tiskom na sviet izdane, na mnogo mjesta nalazim sila smionih, divnih, pače veličanstvenih slika i prilika pjesničkih, te su sve s toga predostojne uvaženja. Ali, iztražujuć, kako su ove pjesme postale, kako li su se u prostonarodnom predanju učuvale, pitanje jednako ostaje maximæ indaginis, te su uobće, a napose zato ta ‚izobretenja‘ vrlo zanimljiva. Sed adhuc sub judice lis est.

2. Nedavno bugarski rodoljubci obilatimi prilozi osnovaše „Bjalgarskoto knižovno družestvo“ u Ibrajlovu (Brajili), te se nadaju, da mnogo vremena neće proći, a to će se družtvo preobraziti u pravu ‚bugarsku akademiju naukâ‘. Isto družtvo ima časopis: „Periodičesko spisanie“, od koga svaki mjesec po jedna knjiga, najmanje 6 tab. velika, treba da izlazi. Na ime družtvenoga odbora g. V. D. Stojanov uredjuje ovaj časopis u smislu nar. poslovice bugarske: „Um caruva, — Um robuva!“ i podaje gromoglasno svjedočanstvo

o umnu pokretu sedmomilijunoga naroda bugarskoga. 3. lip. 71. primih prve dvie knjige pomenuta mjesečnika na vel. 8. (Brajila. 1870.). Sadržanje je po osnovi razdieljeno na 3 glavna oddjela: književan, naučan i razsudljiv (kritičeski). Pri tom su glavni saradnici i stručnici po imenu gg.: M. Drinov (u Napulju), R. Žinzifov, M. Vasiljov, Marije A. Konstantinov, L. Radulov i ‚stihotvorci': Vazov i N. Bončev, koji, potonji, u „Priturci" (dodatku) nevezanim slogom prevodi „Razbojnike" Schillerove.

Pravopis nije izpravan; jer tamošnja tiskarnica još nije namakla slova, bugarštini prieko potrebnih: ѫ ѭ.

VI. SLOVENSKA KNJIGA. 1. Časopisi su vjerovani, gromoglasni svjedoci umne životne snage u svakoga naroda, najjasniji su znaci, napreduje li narod, ili pak nazaduje. Slov. časopisi, koji izlaze 71., navlast potvrdjuju rečenu knjigopisnu istinu, pa to u Mariboru: „Slovenski narod" i „Slovenski gospodar"; u Ljubljani: „Novice", „Zgodnja danica", „Brencelj", „Pravnik slovenski", „Učiteljski tovarš" i „Vrtec" za mladež; u Cjelovcu: „Besednik".

2. U Beču je 70. najveći jezikoslovac slavenski i slavni slavenopisac, g. Fr. Miklosich, rodom Slovenac, na sviet izdao: „Vita Sancti Methodii. Russico-slovenice et latine". Ovo izdanje žića sv. Methodija na rusko-slovenskom i latinskom jeziku netreba ni pohvale, ni preporuke moje; jer je Miklosichevo. Da obila kći Slovenija nije rodila nikoga, doli našega Miklosicha, vječnom bi ju hvalom mati Slavija mogla hvaliti.

VII. LUŽIČKOSRBSKA KNJIGA. 1. Na to glednuv, kako je u novije doba slavenska rieč medju učenimi pri sveučilištih dostigla veću važnost, pa se i napose postarav za boljinak srb. učenika, sasko je kralj. popečiteljstvo javne nastave na lipsko sveučilište pozvalo g. dra. A. Leskiena, dojakošnjega učitelja u Jeni, učiteljem slav. jezika. G. prof. Leskien, koji

je sa jezikoslovnih djela po svem učenom svietu odprije na glasu i podpuno vješt različnim jezikom slavenskim, mjeseca ož. 70. prebivaše u Budišinu, da takodjer iz upotrebna života pobliže pozna srb. rieč, koja je njemu već iz knjiga odprije znana. Iz Budišina se naskoro povrati na lipsko sveučilište, te odmah zasjede novopostavljenu stolicu svoju.

Iz Lipiske pišu, da je g. dr. Leskien u četvrtak 5. svib. i. g. započeo predavanja. Prvi je ‚predmet' ovih predavanja „staroboľharska abo cyrkwinskosłowjanska ryč". — G. J. E. Smoleř * ovom prigodom izreče nadu, da će Srbi, koji nauka radi borave na lipskom sveučilištu, marljivo polaziti predavanja g. prof. Leskiena; jer jim se prigoda nadala, da u ‚slavistici' nauče valjano nješto. Na nikojem drugom sveučilištu njemačkom slav. predavanja nisu onako dobra, kako u Lipisci; jer nigdje nemaju ovako prostrana znalca slavenštine, kako valja priznati to pomenutu učitelju lipskomu, koji je starinom, mislim, lužički Srb. Zato bi mi bilo drago, da me učeni prijatelj, g. Leskien, obaviesti o tieku i pošljedku pomenutih predavanja svojih. Ali baš na žalost doznajem, da mu slav. slušatelji sad privikuju: ‚Prva vjero, potonja nevjero!'

G. Leskien obraćaše osobiti pozor i na lužičkosrbsku književnost i narodnost, koja, što je manja, to je zanimljivija kano ostatak Polabskih slavena, što li je većma ostavljena i usamljena, to pobudjuje veću pažnju i zaslužuje pozorniju brigu svih izvrstnih Slavena. S toga upravo nedavno, ljeti 70., obližnji rod slavnoga gjenerala Kutuzova, — koji je god. 1812.-13. bio pred ruskom vojskom protiv Napoleuna I., — ruski grof, g. Petar Arkadijevič Goleniščev-Kutuzov, pohodi Budišin, te nauči srb. rieč i narodnost. Drugi,

* Počem se u tiskarnici lužičkosrbsko slovo ŕ nenalazi, upotrebljavam najsrodnije tomu češkoslovansko ř.

znatni ljudi tamo sliede primjer njegov s pominjanih razloga.

2. Od utonule velike ladje Polabskih slavena još ostale dvie ladjice plove po velikom moru njemačkom. To su Gornji i Donji lužički Srbi, koji se ponajviše književnim radom brane od njemačke poplavice. Sidro je pomenutih dviju ladjica „Matica", god. 1845. poglavitim nastojanjem slavnoga Jana Ern. Smolerja osnovana, a sjevernica u njih životvorna uzajamnost sveslavenska.

O neprekidnoj radinosti budišinske „Maćice Serbske" poviše pisah u lanjskom „P. p. s. s." za god. 1869., napose na str. 116. — Razredba se učenoga ovoga družtva tim razlikuje od razredbe naše akademije, što u „M. S." ima i krasnoslovan razred, koji se meni čini, baš kano da je od suviška; jer ni krasnoslovlje drugamo neide, nego mudroslovlje, naime u poviestan, ili jezikoslovan razred, kamo i knjigopis.

3. Sad mi valja natuknuti obću plodnost lužičko-srbske knjige. Bivši knjižar budišinski, g. J. K. B. Pjech, u „srbskom knjigopisu" za god. 1869. pobraja 39 na gornjelužičkom, a 6 na donjelužičkom jeziku, svega 45 različnih spisa, od kojih je većina švabahom tiskana i udara u bogoslovnu struku. Ovaj broj na sviet izdanih spisa nije malen prema malenu broju lužičkosrbskoga naroda.

4. Neumoran je i veoma plodan spisatelj urednik „Časopisa Maćicy S." i „Katholskoga Pósła", slavni Mihailo Hórnik (= Gornik), župnik u Budišinu. Od njega 26. stud. 70. primih „Biblijske stawizny staroho a nowoho zakonja" (Budyšin 1870. Z nakładom tachantstwa. 8. str. IV—187). Dodana su dva lika, od kojih je „pogled na svetu zemlju" vrlo liep. Ova je knjižica, sva kolika osim predgovora i osim apostolskih djela švabahom tiskana, na srbskolužičkom jeziku prvo katoličko sveto pismo staroga i novoga zavjeta, koje je s toga davno za srbsko-katoličke učionice bilo

prieko potrebno. G. župnik Hórnik već izdanjem izvrstne „přěnjeje čitanki“ (1866.) doskoči velikoj potrebi srbsko-katoličkih učionica. A pomenutim „svetim pismom“ steče novu veliku zaslugu oko nastave i oko nar. prosvjete lužičkosrbskih katolika.

5. Najrevniji je književnik ujedno i duh i duša, vodj lužičkosrb. naroda, g. komthur J. E. Smoleř. Glednuv na francezko-njem. vojnicu, on je 70. u br. 10. i 11. „Łužičana“ podao „Něšto wo nowinach, wosebje słowjanskich“. Iznajprije prostonarodno priča značenje, zadatak i obću potrebu novina za mira i rata. Potom naznačuje prevrtljivu promjenu franc. dnevnika za vojnice. A najposlije pita: ‚Ali što slav. novine pripoviedaju o francezko-njemačkoj vojnici?‘ Naznačujuć različan pravac ruskih, poljskih, čeških i jugoslavenskih novina, na kraju kaže za lužičke Srbe, neka se kod ove vojnice slažu s Niemci. Srbi su vajkada po narodnosti Slaveni, pa s toga nek ostaju kod slavenštine svoje; ali državno s Niemci neka budu, te novinam njihovim valja govoriti za to, što u prilog ide ovim zemljam njemačkim, u kojih oni prebivaju! Sinovi i gospodari njihovi u dalekom tudjinstvu za njemadiju proljevaju krvcu. I tako se na ino lužičkim Srbom nemože, nego da se bogu mole njim, a ujedno i Niemcem za najveću dobit, — pa jim pri tom treba željeti samo to, da Niemci poslije dobivene vojnice ponosno nezaborave, da su jim i lužičkosrbski Slaveni pomogli pobiediti.

Knjigopiscu valja priznati, da je francezko-njemački rat, baš kano grad, pao na riedke i nježne plodove lužičkosrbske knjige. Ali Srb neprestaje pjevati hvalopievku svoju: „Hišće Serbstwo njezhubjene“, kano što Hrvat: „Još Hrvatska ni'e propala“.

Slavenski je sjever i jug bome razdaleko! A opet se medju sobom privlačimo, baš kano dva različna pola, i sve životom, uzajamnim umnim i književnim

pokretanjem i poznavanjem svega svieta slavenskoga ujedinjavamo, dok se dajbudi obćom prosvjetom sveslavenskom neujedinimo — pod lisnatom lipom na prostranu domu majke Slavije.

Bez prekida i odmora djelovati na svakojako jedinstvo sve kolike Slavije, kamo mi je zasječena namjera, tamo mi nova znanost, po slavenstvu slavenopis (slavistika) prozvana, utire i pokazuje i najpreči i najstalniji put. A bez sumnje je savremeno opisivanje umna i književna pokreta po slavenskom svietu poglavita osnova i struka pomenute znanosti, koja malo pomalo vodi k obćoj prosvjeti sveslavenskoj, a prosvjetom k slobodi.

O Petrovu i Pavlovu dne god. 1871.

ČASOVI

KNJIŽEVNE ZABAVE. VII.

POPRAVNIK.

Na strani	3.,	u redku	10. osgo:	poslije *neizgubi* umetni točku.
„ „	5.,	„ „	2. osdo:	*sestrića* mjesto *nećaka*. Ovako i drugdje; jer je nećak samo ujaku, a tetci je samo sestrić. Gledaj moj „Opis srodstva po prostonarodnom običaju i načinu uz predgovor“ u „Danici ilirskoj“, 1864., na str. 309.—311.!
„ „	6.,	„ „	12. osgo:	*tvrd* mjesto *dubok* san.
„ „	14.,	„ „	12. „ :	*ov*oliko mjesto *t*oliko
„ „	15.,	„ „	6. osdo:	*on*ako mjesto *t*ako
„ „	16.,	„ „	6. „ :	*on*ako mjesto *t*ako
„ „	17.,	„ „	14. osgo:	*ov*oliko mjesto *t*oliko
„ „	34.,	„ „	3. osdo:	*raz*tvori mjesto *od*tvori
„ „	37.,	„ „	1. „ :	prije *no* umetni jerik.
„ „	41.,	„ „	15. „ :	poslije *utočište* izostavi točku.
„ „	42.,	„ „	17. „ :	poslije *koja* umetni črknju izza *je*,
„ „	57.,	„ „	15. „ :	poslije *svježost* umetni klikovnik!
„ „	58.,	„ „	2. „ :	poslije *udarate* umetni klikovnik!
„ „	59.,	„ „	10. „ :	kan*o* mjesto kan
„ „	68.,	„ „	1. osgo:	*68* mjesto *86*.
„ „	73.,	„ „	6. „ :	j*e* mjesto j*o*
„ „	73.,	„ „	10. osdo:	poslije *pretrpljen* umetni klikovnik!
„ „	84.,	u vrsti	15. „ :	*Š*ikombojana mjesto *S*ikombojana
„ „	95.,	„ redku	7. „ :	poslije Panathen umetni točku.
„ „	112.,	„ „	16. osgo:	jezi*kovne* mjesto jezi*čke*
„ „	122.,	„ „	9. „ :	*na*brzo mjesto *u*brzo

Počelo se tiskati 22. prosinca 1871., a svršilo 15. ožujka 1872.

Ciena: 80 nově.

Vlastita naklada.

